

N I E Z B Ę D N I K
P R A C O W N I K A
S O C J A L N E G O

Przemoc

---

wobec

---

kobiet

---

w rodzinie

Centrum Praw Kobiet
ul. Wilcza 60/19
00-679 Warszawa
tel./faks: (48 22) 622 25 17
e-mail: temida@cpk.org.pl
<http://www.cpk.org.pl>
© Centrum Praw Kobiet

Opracowała: **Joanna Różyńska**
aktualizacja: cz. I: **Urszula Nowakowska**,
cz. II: **Karolina Mermer, Grzegorz Wrona**

Korekta: **Ewa Jaworska-Solich**

Wydanie trzecie sfinansowane ze środków: Fundacji
Kronenberga przy Citi Handlowy oraz Urzędu Miasta
st. Warszawy

Projekt współfinansuje m.st. Warszawa

Fundacja Kronenberga
citi handlowy

ISBN 978-83-89888-81-5

Łamanie: Meritum21
Druk: „Paper & Tinta” Usługi Wydawniczo-Poligraficzne

Pierwsze wydanie sfinansowane ze środków Europejskiego
Funduszu Społecznego w ramach Inicjatywy
Wspólnotowej EQUAL

Spis treści

3

Wprowadzenie 5

część 1

I. Mity i fakty 12

II. Czarna statystyka 20

III. Kulturowe uwarunkowania przemocy wobec kobiet . 24

Wiara w tzw. naturalny porządek rzeczy 27

Upredmiotowanie kobiet 28

Kulturowe wzmocnienia wyuczonej bezradności 29

Tolerancja wobec przemocy 33

Podsumowanie 35

IV. Psychologiczne aspekty przemocy 36

Charakterystyka zjawiska 36

Formy przemocy 37

Cykl przemocy 39

Jak działają sprawcy 42

V. Skutki doświadczania przemocy 46

Zespół stresu pourazowego 46

Syndrom sztokholmski 49

Wyuczona bezradność 50

Skutki przemocy ekonomicznej 52

Wpływ przemocy na dzieci 53

Inne skutki 54

VI. Ocena ryzyka i planowanie bezpieczeństwa 55

N|E|Z|B|E|D|N|I|K|
P|R|A|C|O|W|N|I|K|A| |S|O|C|J|A|L|N|E|G|O

I. Zadania organów władzy publicznej w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie	61
II. Pomoc dla osób doświadczających przemocy w rodzinie	67
Formy pomocy i wsparcia dla ofiar.	70
III. Działania wobec sprawców przemocy w rodzinie	84
Prawo karne wobec sprawców	85
Nakaz opuszczenia lokalu i nakaz kontaktowania się z ofiarą przemocy w określony sposób.	91
Oddziaływania korekcyjno-edukacyjne na sprawców przemocy	92
Leczenie uzależnionych sprawców przemocy	94
Sądy rodzinne a sprawcy przemocy wobec dzieci	97
IV. Procedura Niebieskie Karty	101
Szacowanie ryzyka	105
V. Rola pracownika socjalnego w udzielaniu wsparcia ofiarom przemocy domowej	110
Zasady pracy z osobami doświadczającymi przemocy	113
VI. Przemoc ekonomiczna – jak możesz pomóc?	123
VII. Interwencja	125
VIII. Wybrane akty prawne	128
IX. Kwestionariusze oceny ryzyka	150
X. Gdzie szukać pomocy?	159
XI. Wybrane publikacje Fundacji Centrum Praw Kobiet	160

Wprowadzenie

Przemoc w rodzinie nie jest neutralna ze względu na płeć. Jej ofiarami są przede wszystkim kobiety i dzieci, a sprawcami mężczyźni. Zrozumienie genezy przemocy w rodzinie oraz wpływu, jaki wywiera ona na kobiety i dzieci, jest kluczowe dla zrozumienia, dlaczego nasza uwaga powinna koncentrować się przede wszystkim na nich. Neutralizowanie zjawiska przemocy w rodzinie odwraca uwagę od rzeczywistych przyczyn i skutków przemocy w rodzinie, a w konsekwencji uniemożliwia podjęcie skutecznych środków zaradczych.

Zrozumiały to już wiele lat temu takie instytucje międzynarodowe, jak ONZ, Rada Europy czy Unia Europejska. W dokumentach prawa międzynarodowego standardem jest uznanie przemocy wobec kobiet, w tym przemocy domowej, za przejaw dyskryminacji ze względu na płeć i naruszenie praw człowieka oraz poważny problem społeczny. Pierwszym ważnym dokumentem, który przyjął tę perspektywę była przyjęta przez ONZ w 1993 roku w Wiedniu podczas Światowej Konferencji Praw Człowieka tzw. Deklaracja Wiedeńska. Uznano w niej, że przemoc wobec kobiet stanowi naruszenie praw człowieka, niezależnie od tego, czy dochodzi do niej w sferze prywatnej, czy publicznej. W następstwie konferencji w Wiedniu, Zgromadzenie Ogólne

6 ONZ przyjęło Deklarację na rzecz Eliminacji Przemocy wobec Kobiet i stworzyło stanowisko specjalnej sprawozdawczynie do spraw przemocy wobec kobiet. Eliminacja przemocy wobec kobiet była również jednym z głównych tematów IV Światowej Konferencji w sprawie Kobiet w Pekinie w 1995 roku. Dokument końcowy tej konferencji, Platforma Działania, określał szczegółowo, jakie środki powinny podjąć państwa członkowskie, by ograniczyć przemoc wobec kobiet. Państwa wzięły na siebie odpowiedzialność za zapewnienie kobietom skutecznej ochrony przed przemocą. Warto w tym miejscu przypomnieć, że Komitet ONZ do spraw Eliminacji Dyskryminacji Kobiet (CEDAW), który zajmował się kilkoma sprawami dotyczącymi przemocy wobec kobiet stwierdził, że państwa mają tzw. pozytywny obowiązek chronić kobiety przed przemocą oraz że prawa sprawcy nie mogą być nadrzędne wobec praw kobiet do życia oraz integralności psychicznej i fizycznej. Podejście to zostało potwierdzone następnie m.in. w orzeczeniach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (z 31 maja 2007 r. w sprawie 7510/04 *Kontrová v. Słowacja*, LEX nr 288875, z 15 stycznia 2009 r.; w sprawie 46598/06 *Tomašić i inni v. Chorwacja*, LEX nr 478233, z 9 czerwca 2009 r. oraz w sprawie 33401/02 *Opuz v. Turcja*, LEX nr 504340), które wskazują na pozytywny obowiązek państwa do podejmowania działań, mających na celu ochronę osób, których życie jest zagrożone. Przyjmuje się, że obowiązek ten powstaje, gdy władze państwowe dowiedziały się lub powinny się dowiedzieć o powstaniu realnego i bezpośredniego zagrożenia dla życia osoby w wyniku przestępczych czynów osób trzecich. Państwa

7 mają obowiązek podejmować działania, które mogą zapobiec powstaniu takiego zagrożenia (sprawa *Tomašić i inni v. Chorwacja*).

Dla nas obecnie najważniejszym dokumentem jest Konwencja Rady Europy w sprawie Zapobiegania i Zwalczania Przemocy Wobec Kobiet i Przemocy Domowej. Podobnie jak ONZ, Rada Europy podkreśla, że u genezy przemocy wobec kobiet leży ukształtowana i utrzymująca się od wieków upośledzona i nierówna z mężczyznami pozycja kobiet w rodzinie i społeczeństwie. Dlatego też uważa się, że zwalczanie przemocy wobec kobiet może być skuteczne tylko wtedy, gdy będzie częścią ogólniejszej strategii przeciwdziałania strukturalnej nierówności kobiet i mężczyzn.

Tymczasem w naszym kraju wciąż dominuje postrzeganie przemocy domowej głównie w kategoriach dysfunkcji relacji w rodzinie, bez uwzględniania jej kontekstu kulturowego, społecznego i politycznego. Rzutuje to bez wątpienia na przyjętą strategię i środki zwalczania przemocy wobec kobiet. Kiedy przemoc tę postrzegamy w kategoriach dysfunkcji rodziny to staramy się pomóc rodzinie, budujemy plan pomocy, stawiamy na mediacje pomiędzy „stronami konfliktu”, mówimy, że to kobieta musi się zmienić, poddać terapii. Od ofiar generalnie dużo wymagamy: ma być konsekwentna, nie wymagać zbyt wiele, współpracować ze służbami i realizować wyznaczony przez nie plan działania, pracować, dbać o dzieci i je chronić. Kiedy nie jest w stanie wywiązywać się z obowiązków może być oskarżona o brak współpracy czy roszczeniowość. Kiedy wyjdzie na jaw, że jej agresor również wyżywa

8 się na dziecku, może być w najlepszym razie oskarżona przynajmniej o nieudzielanie pomocy. Rzadko dostrzegamy, że przemoc wobec kobiet i dzieci blisko ze sobą współwystępują i kobieta może mieć trudności w zapewnieniu dzieciom bezpieczeństwa, jeśli instytucje stojące na straży prawa nie podejmują radykalnych środków, aby odseparować sprawcę od ofiary. Może się zdarzyć, że kobieta doznająca przemocy, sama reaguje przemocą. Nie można jednak takiej reakcji traktować na równi z przemocą, jakiej dopuszcza się sprawca.

Do ofiary, która się broni, przypinana jest etykieta „przemoc wzajemna”, a ta w praktyce często znosi odpowiedzialność rzeczywistego sprawcy. Strategia wielu sprawców czyli „oskarżanie ofiar o stosowanie wobec nich przemocy” jest w wielu przypadkach bardzo skuteczna i pozwala uniknąć sprawcy odpowiedzialności. A przecież kiedy mamy do czynienia z przemocą domową to rzadko jest to przemoc pomiędzy „równymi sobie partnerami”. W przemoc domowej mamy do czynienia z dysproporcją sił, przewagą jednej ze stron, dążeniem do podporządkowania sobie słabszego partnera oraz kontroli nad nim.

Kiedy kobieta doznająca przemocy nie jest „grzeczną”, stereotypową ofiarą jesteśmy wobec niej podejrzliwi. Kiedy aktywnie dochodzi swych praw nierzadko przyczepia się jej łątkę osoby roszczeniowej. Gdy z różnych powodów decyduje się dać swojemu oprawcy kolejną szansę, mówimy „nie odchodzi – widać to lubi”, „sama jest sobie winna”. Kiedy jest konsekwentna, oskarża męża o przemoc, chce odejść i wnosi sprawę o przemoc słyszy, że fałszywie oskarża i robi to wyłącznie na użytek sprawy rozwodowej.

9 Aby prawidłowo prowadzić i orzekać w sprawach o przemoc w rodzinie nie wystarczą sama znajomość zagadnień prawnych, empatia i dobre chęci. Aby skutecznie pomagać ofiarom nie można powiełać metod stosowanych przez sprawcę: kontroli, rozliczania z wykonanych zdań, uzależniania pomocy od podjęcia określonych kroków. Musimy pamiętać, że pomoc świadczona w sposób dyrektywny, skupiająca się na zachowaniu ofiary, a nie sprawcy, może również wiktyimizować i zniechęcać ofiary do szukania pomocy. Dlatego też tak ważne jest, by wszystkie osoby, które mają kontakt z pokrzywdzonymi kobietami, pracując z nimi miały wiedzę na temat mechanizmów funkcjonowania związku przemocowego, psychologicznych aspektów zachowania pokrzywdzonych i sprawców. Wiedza ta jest pomocna zarówno przy niesieniu pomocy pokrzywdzonym, jak i przy podejmowaniu decyzji o wszczęciu postępowania, w trakcie jego prowadzenia, dokonywania oceny prawnej i kwalifikacji czynu, jak i przy orzekaniu środków zapobiegawczych, orzekaniu o winie oraz karze, którą powinien ponieść sprawca.

Zdajemy sobie sprawę, że pomaganie kobietom doświadczającym przemocy bywa czasami dużym wyzwaniem, wymaga cierpliwości i determinacji pomagających i jest dla nich dużym obciążeniem psychicznym. Wiemy również, że prowadzenie spraw o przemoc domową i orzekanie w tego typu sprawach nie jest łatwe, z uwagi na ograniczony materiał dowodowy, manipulacje sprawcy, ale także brak konsekwencji, a czasami i współpracy ze strony samych pokrzywdzonych. Musimy mieć świadomość, że w sprawach o przemoc wobec kobiet, jak w żąd-

nych innych, nasze przekonania, stereotypy i uprzedzenia związane ze społecznymi rolami płciowymi wpływają na ocenę czynu sprawcy.

Przemoc mężczyzn wobec kobiet jest w dalszym ciągu tolerowana i usprawiedliwiana. Liczba spraw ujawnianych organom ścigania, a w szczególności tych trafiających do sądu, to wierzchołek góry lodowej. Statystyki dotyczące liczby zakładanych Niebieskich Kart, zamiast przybliżyć nas do lepszego wglądu w skalę zjawiska, tak naprawdę zaciemniają obraz. Większość ofiar milczy ze wstydu i strachu ulegając presji sprawców lub członków rodziny albo rezygnuje z szukania pomocy z powodu biurokracyjnych barier i innych trudności, na jakie napotykają lub z powodu braku wiary w skuteczność świadczonych pomocy. Tylko niewielki procent sprawców przemocy domowej ponosi jakąkolwiek odpowiedzialność za swoje czyny, a ci którzy zostają skazani najczęściej otrzymują karę w zawieszeniu i dalej mieszkają ze swoimi ofiarami pod jednym dachem i stosują przemoc.

Znowelizowana w 2010 roku Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 29 lipca 2005 r., chociaż niedoskonała, daje możliwości takiego stosowania prawa, które skuteczniej chroniłoby ofiary i pozwalało na efektywniejsze pociąganie sprawców do odpowiedzialności. Niestety praktyka stosowania prawa w sprawach o przemoc w rodzinie pozostawia wiele do życzenia.

Duży procent umorzeń, znikomy zastosowania środków zapobiegawczych pozwalających na odseparowanie sprawcy od ofiary, wyroki w zawieszeniu (od 80 do 90%), w granicach dolnego zagrożenia,

bez zobowiązania skazanego do opuszczenia lokalu, zakazu zbliżania się i kontaktowania. To wszystko jest w istocie przekazem dla sprawcy, ofiary i całego społeczeństwa, że przemoc w rodzinie nie jest poważnym problemem społecznym, do którego organy państwa przywiązują dużą wagę.

Policjanci, prokuratorzy, sędziowie oraz pracownicy socjalni są niezwykle ważnym ogniwem w przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Ich postawa i decyzje są nie tylko znaczące z punktu widzenia konkretnej sprawy, danej ofiary i sprawcy, ale również odbioru społecznego i mają duży wpływ na decyzje kobiet dotyczące ujawniania tego typu przestępstw oraz prewencji generalnej.

Dlatego tak ważne jest, aby ci wszyscy, którzy w swojej pracy zawodowej mają do czynienia z przemocą domową, z ofiarami i sprawcami poszerzali wiedzę na ten temat, dbali, żeby podstawową zasadą przyświecającą ich pracy było bezpieczeństwo ofiar oraz pociąganie sprawców do odpowiedzialności. Musimy pamiętać o tym, że podejście instytucji, do których ofiara zwraca się o pomoc ma duży wpływ na jej wolę współpracy i determinację w doprowadzeniu sprawy do końca.

Wierzymy, że nasz niezbędnik pomoże Państwu lepiej zrozumieć zachowanie osób pokrzywdzonych w wyniku przemocy domowej i rozwiązywać powstające w codziennej praktyce problemy, a także ułatwi podejmowanie właściwych decyzji.

I. Mity i fakty

Mit: Przemoc domowa to zjawisko marginalne.

Fakt: Przemoc domowa jest, niestety, powszechnym zjawiskiem i najczęstszą formą agresji interpersonalnej. Szacuje się, że około jedna trzecia wszystkich kobiet doznaje różnych form przemocy ze strony swoich partnerów. To poważny problem społeczny. Ofiarami przemocy, niezależnie od przestrzeni geograficznej, są przede wszystkim kobiety i dzieci. Przemoc w rodzinie jest częściej przyczyną zranień i innych uszkodzeń ciała kobiet niż wszystkie inne przyczyny: wypadki samochodowe, napady i zgwałcenia ze strony obcych napastników razem wzięte.

Mit: Przemoc w związkach to sprawa prywatna.

Fakt: Przemoc to nie osobisty problem, tylko przestępstwo z art. 207 k.k. Niezatrzymywana prowadzi do eskalacji i jest realnym zagrożeniem dla zdrowia i życia. Powoduje bardzo poważne urazy psychiczne. Gdy zabraknie skutecznej interwencji,

proceedi do eskalacji przemocy i nierządco zabójstwa, a koszty interwencji rosną. W USA rocznie na wydatki medyczne związane z przemocą w rodzinie przeznaczają się od 3 do 5 miliardów dolarów, a 100 milionów dolarów wynoszą straty z powodu zmniejszonej wydajności oraz nieobecności w pracy z powodu zwolnień lekarskich. Do tego trzeba dodać koszty interwencji policyjnych, postępowań przygotowawczych i sądowych, pobytu skazanych w więzieniach, a kobiet w schroniskach i leczenia dzieci.

Mit: Przemoc zdarza się tylko w określonych środowiskach, dotyczy rodzin patologicznych, z innych kultur.

Fakt: W każdej grupie społecznej dochodzi do przemocy. Badania pokazują, iż mężczyźni, którzy są sprawcami przemocy, pochodzą ze zróżnicowanych ekonomicznie i społecznie środowisk. Jeśli osoba o wyższym statusie społecznym dopuszcza się przemocy wobec dzieci i żony, bywa, że organy ścigania okazują jej wyrozumiałość i minimalizują zagrożenie. Przemoc wobec członków rodziny, zwłaszcza w skrajnej formie, traktowana jest przez wymiar sprawiedliwości znacznie poważniej, gdy sprawcą jest kobieta. W rodzinach lepiej sytuowanych przemoc bywa mniej widoczna i rzadziej zgłaszana organom ścigania, a ofiary nie korzystają z pomocy instytucji, gdyż mogą sobie same poradzić: wynająć mieszkanie, wyprowadzić się.

Mit: Kobieta prowokuje swoim zachowaniem, do bicia dochodzi z jej winy.

Fakt: Mit ten jest oparty na głęboko zakorzenionym przekonaniu, że mężczyzna jest tzw. głową

rodziny i że prawo jest po jego stronie, więc może wymierzać karę partnerce (bo zupa była za słona, źle zajmowała się dziećmi, była nie dość troskliwa dla męża, zbyt dużo czasu spędzała poza domem). Jeśli akceptujemy ten mit, dajemy tym samym przyzwolenie na stosowanie przemocy w niektórych okolicznościach: przemoc jest reakcją na niewłaściwe zachowanie, a ten, kto stosuje przemoc, określa i definiuje, co jest właściwe, a co nie. Mówienie o prowokacji jest w istocie oskarżaniem ofiary i zdejmowaniem odpowiedzialności ze sprawcy. W wypadku innych przestępstw nikt nie oskarża ofiar (nie zamontowała dobrego zamka, wyjechała na wczasy, szła ciemną ulicą). Tymczasem w orzecznictwie dotyczącym przemocy mamy próby usprawiedliwiania przez sędziów sprawców przemocy domowej. I tak np. w wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie (II Aka 198/97) sąd stwierdza: „Są sytuacje, w których takie zachowanie wynika z wyzywającego zachowania się rzekomych ofiar; są inne, gdy ofiary odpowiadają czynami tego samego rodzaju. W takich sytuacjach nawet wypełnienie znamion przedmiotowych znęcania się może nie wystarczyć do przypisania przestępstwa z art. 184.1 k.k.(obecnie art. 207 k.k.), bowiem brak będzie w nich złego zamiaru sprawcy, dążenia do wyrządzenia niezasłużonej dolegliwości ofierze, krzywdzenia z powodu posiadanej przewagi, zależności itp. W tych sytuacjach słuszne może być bądź uniewinnienie oskarżonego, bądź stwierdzenie przestępstwa prywatnoskargowego i odstąpienie od wymierzenia kary”.

W podobnym duchu wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Krakowie (II Aka 40/98): „(...) Zdarza się

wszak, że obelgi, naruszanie nietykalności cielesnej, szykany itp. są wzajemne, że słowa wulgarne nie są obelgami, bo należą do obyczaju środowiska, że zachowania naganne sprawcy są reakcją na prowokowanie go bądź środkiem do wymuszenia poprawnego zachowania się rzekomej ofiary”.

Powyższe orzeczenia wyraźnie oparte są na założeniu, że mężczyzna ma prawo karać biciem kobietę, która w jego ocenie niewłaściwie wywiązuje się ze swoich obowiązków domowych, jeśli ma w ocenie sądu dobre zamiary. Mężczyzna jako „głowa domu” wie lepiej, co jest dla kobiety dobre, a co złe.

Takie myślenie sprawia, że ciężar odpowiedzialności przenoszony jest ze sprawcy na ofiarę. A przecież nikt nie ma prawa bić i poniżać kogokolwiek, bez względu na to, co zrobił czy powiedział. To wyłącznie sprawca ponosi pełną winę za użycie przemocy.

Mit: Niektóre ofiary lubią być bite.

Fakt: Za tym stwierdzeniem kryje się przekonanie, że przemoc może być objawem uczuć i przywiązania, że jest swego rodzaju stymulatorem erotycznym – „zależy mu, to bije; taki zazdrosny, znaczy, że kocha”. Powstawały nawet teorie naukowe uzasadniające upodobanie kobiet do cierpienia m.in. teoria masochizmu kobiecego. W rzeczywistości większość kobiet będących w krzywdzącym związku podejmuje wiele prób obrony przed przemocą: uzyskiwanie obietnic o zaprzestaniu przemocy, straszenie, ucieczka, chowanie się, unikanie partnera. Nikt nie lubi być bity, wyzywany, upokarzany, kontrolowany, mieć siniaków ani połamanych kości.

Mit: Dla dobra dzieci kobieta powinna zostać w związku.

Fakt: Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie potwierdza ten mit: „Są i takie zaszłości, gdy owe zachowania spełniają znamiona stanu wyższej konieczności, są bowiem dyktowane dążeniem do ocalenia małżeństwa czy dobrem dzieci lub dobrem rzekomej ofiary, bądź jeszcze innymi dobrami ważniejszymi od wątpliwej godności ofiar nagannie się prowadzących. W takich sytuacjach nawet wypełnienie znamion przedmiotowych znęcania się może nie wystarczyć do przypisania przestępstwa z art. 184" (II AK 198/97). Zapomina się przy tym, że dzieci cierpią zarówno emocjonalnie, jak i fizycznie, dlatego też wiele kobiet opuszcza związek oparty na przemocy, mając na względzie ochronę bardziej dzieci niż siebie. Badania pokazały, iż emocjonalne i fizyczne zdrowie dzieci polepsza się, kiedy są odizolowane od przemocy. Badania międzynarodowe pokazały, że nawet 80% dzieci, których matki były bite, były też świadkami przemocy, 40–70% również było jej ofiarami, a 30% wykorzystywano seksualnie.

Mit: Przyczyną przemocy domowej jest nadużywanie alkoholu.

Fakt: Alkoholizm nie jest przyczyną przemocy, ale może być czynnikiem zwiększającym zagrożenie ciężkim uszkodzeniem ciała lub zabójstwem. Wielu mężczyzn jest agresywnych w stosunku do partnerki, kiedy są trzeźwi. Są tacy, którzy biją tylko pod wpływem alkoholu, ale i tacy, którzy biją tylko, gdy są trzeźwi. Powoływanie się przez sprawcę na alkohol jako przyczynę stosowania przemocy jest formą

usprawiedliwiania się w celu uniknięcia odpowiedzialności – to nie ja, to alkohol. Badania zachodnie wykazują, że kiedy nadużywający alkoholu mężczyźni przestają pić, nie jest to równoznaczne z zaprzestaniem stosowania przez nich przemocy. Niestety ten mit ma silny wpływ na stosowanie prawa. Prokuratorzy i policjanci, którzy wierzą, że przemoc występuje głównie w rodzinach, gdzie nadużywano się alkoholu, często nie dostrzegają przemocy występującej w tzw. porządnym rodzinach. Z doświadczenia w pracy w Centrum Praw Kobiet wiemy, że skarżącym się na przemoc kobietom z tzw. dobrych domów jest często dużo trudniej przekonać funkcjonariuszy policji i sądy, iż są ofiarami przemocy. Mężczyznom nienadużywającym alkoholu łatwiej jest uniknąć odpowiedzialności karnej, ten typ sprawcy nie odpowiada bowiem naszym stereotypowym wyobrażeniom o związku przemocy z alkoholizmem. Powiązanie programów przeciwdziałania przemocy z programami dotyczącymi zwalczania alkoholizmu może ograniczać dostępność usług dla kobiet z rodzin, w których nie nadużywano się alkoholu i utrwała stereotypy na temat związków pomiędzy przemocą a nadużywaniem alkoholu.

Mit: Kobiety fałszywie oskarżają o przemoc, by uzyskać rozwód.

Fakt: Kobiety rzadko zgłaszają przemoc, kiedy zdarzy się pierwszy raz. Przemoc najczęściej nie zaczyna się na początku związku, kiedy łatwo jest odejść, ale później, kiedy związek utrwalił się, a mężczyzna ma duży wpływ na kobietę, istnieją liczne powiązania (dzieci, mieszkanie), przemoc fizyczna jest

często ostatnim etapem kontroli mężczyzny nad kobietą (kontroluje jej kontakty z rodziną i znajomymi, musi wszystko wiedzieć). Ofiary długo nie decydują się na odejście, bo mają świadomość, że to prowadzi do eskalacji przemocy. Fałszywe oskarżenia zdarzają się rzadko (0,2% w badaniach zachodnich), rzadziej niż przy innych przestępstwach. Problemem w sprawach o przemoc w rodzinie nie są fałszywe oskarżenia ale to, że tak rzadko sprawy te wychodzą na światło dzienne i to, że tak niewielu sprawców ponosi odpowiedzialność za swoje czyny. Nawet jeśli sprawa trafi do sądu – około 80% spraw jest umarzanych na szczeblu prokuratury – to i tak większość z nich kończy się wyrokiem w zawieszeniu (od 80 do 90%), a kary orzekane są w granicach dolnego zagrożenia.

Mit: Przemoc jest wynikiem choroby psychicznej.

Fakt: Nie ma ścisłych związków pomiędzy przemocą w rodzinie a chorobami psychicznymi. Przemoc w stosunku do kobiet jest motywowana dążeniem do kontroli i utrzymaniem władzy nad partnerką.

Mit: Mężczyzna jest z natury agresywny i nie potrafi kontrolować swojej agresji.

Fakt: Większość mężczyzn, którzy są sprawcami przemocy w stosunku do osoby bliskiej, nie jest agresywna poza domem. Większość aktów przemocy domowej jest zaplanowana. Mężczyźni, którzy stosują przemoc, rzadko działają spontanicznie. Świadomie wybierają czas, miejsce (np. po powrocie z przyjęcia). Kiedy sprawca uderza partnerkę, w większości przypadków celuje w te części ciała, na których stłuczenia nie będą widoczne lub będą widoczne w niewielkim stopniu.

Mit: Kobiety i mężczyźni są tak samo często sprawcami przemocy.

Fakt: Analizy policyjnych i sądowych rejestrów wykazują, że w 90–98% aktów przemocy pomiędzy małżonkami to mężczyźni są stroną atakującą. Kobiety, jeśli stosują przemoc, to najczęściej w samoobronie lub w desperacji, odpowiadając na przemoc. Przemoc męska jest groźniejsza, ponieważ istnieje większe prawdopodobieństwo uszkodzenia ciała. Kobieta zwykle doznaje urazów niezależnie od tego, czy się broni, czy odpowiada przemocą na przemoc.

Mit: Jeśli kobieta jest bita może odejść od maltretującego ją partnera. Jeśli nie odchodzi, widocznie to lubi.

Fakt: Lęk, zależność ekonomiczna, niemożność utrzymania siebie i dzieci, obawa o nie, presja ze strony otoczenia to tylko niektóre z przyczyn pozostawania ze sprawcą. Psychologiczne skutki doznawania przemocy, takie jak: zmiana obrazu siebie, utrata wiary we własne siły i możliwości, zaufania do siebie i innych, m.in. utrudniają wychodzenie z krzywdzącego związku. Kobiety nie akceptują przemocy, czasem nie wierzą tylko, że cokolwiek może się zmienić po kolejnych nieudanych próbach obrony. Bierność i depresja to skutki doznawania przemocy.

II. Czarna statystyka

Przemoc domowa wobec kobiet to poważny problem społeczny o globalnym zasięgu. W 90 – 95% przypadków sprawcami przemocy w rodzinie są mężczyźni, a ofiarami kobiety. Jak stwierdza ONZ, przemoc wobec kobiet ma charakter prawdziwej epidemii. Każdego roku miliony kobiet i dziewcząt na całym świecie są lżone, poniżane, bite i gwałcone. W wielu krajach kobiety są porywane, torturowane i zabijane, bo rzekomo przyniosły hańbę rodzinie, wniosły zbyt niski posag lub po prostu dlatego, że są kobietami. Według raportu Światowej Organizacji Zdrowia 30% kobiet na świecie doznaje przemocy z rąk swoich partnerów (2013). Najwyższy wskaźnik przemocy w rodzinie notuje się w Afryce, na Bliskim Wschodzie i w Azji Południowo-Wschodniej, gdzie 37% kobiet w którymś momencie życia doświadczyło przemocy ze strony partnera. W krajach Ameryki Łacińskiej i Południowej wskaźnik ten wynosi 30%, w Ameryce Północnej 23%, a w Europie 27%.

Rada Europy szacuje, że około 25% kobiet doświadczyło przemocy fizycznej, a 10% doznało przemocy seksualnej z użyciem siły. W większości przypadków sprawcą była osoba z najbliższego otoczenia ofiary, najczęściej jej partner lub były partner. 45% kobiet w UE deklaruje, że co najmniej raz padło ofiarą przemocy ze względu na płeć; 40–45% kobiet doświadczyło molestowania seksualnego w pracy. Szacuje się, że w Europie w wyniku przemocy ze

względu na płeć codziennie umiera 7 kobiet. Z przeprowadzonych w 2010 r. badań Eurobarometru wynika, że zjawisko przemocy wobec kobiet jest znane obywatelom EU (98% procent badanych) i bardzo częste (co czwarta osoba zna kobietę będącą ofiarą przemocy domowej, a co piąta zna sprawcę przemocy). Większości aktów przemocy wobec kobiet dokonują mężczyźni z bezpośredniego otoczenia ofiar, głównie partnerzy lub byli partnerzy.

Około 38% wszystkich zgonów kobiet na świecie to zgony poniesione w związku z przemocą domową. Tylko 7% kobiet zginęło z rąk mężczyzn niebędących ich partnerami. Inne badania WHO obejmujące takie kraje jak Australia, Kanada, Południowa Afryka, Izrael i USA wskazywały, że w wypadku 40–70% śmierci kobiet miało związek z przemocą w rodzinie (z tego ok. 45% w trakcie rozwodu lub separacji). Badania kanadyjskie prowadzone w latach 1974–1994 wykazały, że 76% kobiet zostało zabitych przez swojego partnera. Według Raportu Amnesty International w Rosji rocznie 14 000 kobiet jest zabijanych przez męża lub innego członka rodziny. Szacunki dotyczące Unii Europejskiej mówią o 2419 kobietach, które poniosły śmierć w związku z przemocą stosowaną przez partnera: 1409 z tych kobiet było ofiarami umyślnego zabójstwa popełnionego przez partnera, a 1010 popełniło samobójstwo. Musimy pamiętać, że w związku z przemocą wobec kobiet, giną również ich dzieci oraz bliscy (matki, siostry).

Chociaż w Polsce „zabójstwa honorowe” zdarzają się sporadycznie, to warto pamiętać, że UNFPA szacuje, że na świecie około 5000 kobiet umiera

rocznie na skutek zabójstw honorowych. Według tej agendy ONZ na świecie żyłoby co najmniej 60 milionów dziewcząt więcej, gdyby nie dochodziło do selekcji płodów i aborcji płodów żeńskich. Dane z Indii mówią o blisko 8000 lub nawet 25000 kobiet, które są zabijane lub okaleczane w związku z tak zwaną przemocą „posagową.”

W Polsce przemoc w rodzinie jest najczęściej popełnianym przestępstwem po przestępstwach przeciwko mieniu i życiu. Szacuje się, że około 1/3 zabójstw w Polsce dochodzi w związku z przemocą w rodzinie. Badania wiktyimizacyjne prowadzone przez Beatę Gruszczyńską wykazały, że co trzecia kobieta w Polsce doznała w swoim życiu przemocy ze strony mężczyzny. W co szóstym przypadku była to przemoc ze strony partnera, natomiast w co czwartym – ze strony innego mężczyzny, krewnego, znajomego czy obcego. Tylko w co trzecim przypadku przemocy ze strony partnera zawiadomiona jest o tym policja.

W badaniach przeprowadzonych w 2010 r. przez TNS OBOP na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej 60% respondentów przyznało, że znają – w swoim otoczeniu – przynajmniej jedną rodzinę, w której dochodzi do przemocy wobec kobiet, 45% ogółu badanej populacji, to osoby, które mieszkają lub w przeszłości mieszkają w gospodarstwie domowym, w którym dochodzi lub dochodziło do przemocy w rodzinie: ponad jedna piąta (22%) osobiście doświadczyła przemocy ze strony członka gospodarstwa domowego. Ofiarą przemocy psychicznej w rodzinie było 27% badanych: 33% kobiet i 21% mężczyzn przynajmniej raz w życiu doświadczyło podobnych zachowań ze strony innego członka gospodarstwa

domowego. Rzadko były to pojedyncze zdarzenia (o tym, że zdarzyło się to tylko raz mówiło 6–7% osób), najczęściej były to sytuacje powtarzające się (o tym, że zdarzenie miało miejsce więcej niż raz mówiło 27% kobiet i 14% mężczyzn). Ofiarą przemocy ekonomicznej w rodzinie było 9% ogółu badanej populacji: 12% kobiet i 6% mężczyzn przynajmniej raz w życiu doświadczyło podobnych zachowań ze strony innego członka gospodarstwa domowego. Ofiarą przemocy fizycznej w rodzinie przynajmniej raz w życiu było 19% badanych kobiet, a 15% było ofiarą przemocy więcej niż raz. Do doświadczenia przemocy seksualnej ze strony innego członka gospodarstwa domowego przyznało się 4% kobiet.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że jeśli chodzi o przemoc wobec mężczyzn jej sprawcami są najczęściej również inni mężczyźni. Ponadto przemoc mężczyzn wobec kobiet nie jest tym samym co przemoc jaką kobiety stosują wobec mężczyzn. Inna jest jej geneza i jak wykazują badania zachodnie kobiety najczęściej stosują przemoc fizyczną w obronie własnej. Męska przemoc jest groźniejsza – występuje większe prawdopodobieństwo ciężkiego uszkodzenia ciała, a kobiety trzy razy częściej niż mężczyźni są narażone na kolejne akty przemocy. Kobiety są 8 razy częściej niż mężczyźni ofiarami przemocy ze strony partnera.

Ofiarami przemocy domowej wobec kobiet są również dzieci. Szacuje się, że nawet 80% dzieci kobiet bitych jest świadkami przemocy jakiej doznają ich matki, a w ponad 50% przypadków są to sytuacje, kiedy życie ich matek było zagrożone. W 30 do 40% przypadków dzieci, które są świadkami przemocy

stosowanej wobec swojej matki, same doznają bezpośredniej przemocy fizycznej (39% dzieci doznało obrażeń stając w jej obronie). Z badań przeprowadzonych w Kanadzie wynika, że 24% ofiar doświadcza przemocy w trakcie korzystania przez ich partnerów z prawa do kontaktu z dziećmi.

III. Kulturowe uwarunkowania przemocy wobec kobiet

Przemoc mężczyzn wobec kobiet jest wyrazem historycznie ukształtowanego, nierównego podziału władzy pomiędzy kobietami i mężczyznami. Historycznie rzecz biorąc, w procesie powstawania nowoczesnych państw władzę w rodzinie uzyskali mężczyźni (Sauer 2002). Męską dominację w rodzinie umocniły następnie przepisy prawa oraz normy i struktury społeczne. Przez setki lat bicie żon było prawnie sankcjonowane. Dopiero pod koniec XIX wieku rozpoczął się proces delegalizowania tej uświęconej tradycją praktyki dającej mężczyznom prawo do dyscyplinowania swoich żon. Kobiety znacznie później niż mężczyźni uzyskały prawa wyborcze i pełne prawo do nauki. W Polsce niewiele

ponad 100 lat temu kobiety zostały dopuszczone do studiowania na uniwersytetach. Były wykluczone z udziału w życiu politycznym, a w wielu innych dziedzinach życia nie mogły korzystać ze statusu osoby prawnej – były uzależnione od swoich ojców i mężów, nie mogły decydować o własnym losie.

Nawet w Europie wiele archaicznych, patriarchalnych struktur społecznych przetrwało do drugiej połowy XX wieku. W niektórych krajach kobiety uzyskały prawa wyborcze dopiero po II wojnie światowej. Prawo rodzinne wielu państw uznawało mężczyznę za tzw. głowę rodziny aż do lat siedemdziesiątych XX wieku i nakazywało kobiecie posłuszeństwo. Po dziś dzień gwałt w małżeństwie nie we wszystkich krajach jest uznawany za przestępstwo. We wczesnych latach siedemdziesiątych aktywistki tzw. drugiej fali ruchów kobiecych działających na rzecz wyzwolenia kobiet zwróciły uwagę na interpersonalną, strukturalną przemoc wobec kobiet jako na problem społeczny. Wiele kobiet zrozumiało, że instytucje państwowe i wymiar sprawiedliwości wykazują małe zainteresowanie zwalczaniem tej formy przemocy. Sprawcy często pozostawali bezkarni, nawet gdy kobiety ośmielały się ujawnić prawdę o swoich bolesnych doświadczeniach i wносиły oskarżenia przeciwko mężom lub partnerom. Państwo nie okazywało – a w pewnym zakresie nadal nie okazuje – zainteresowania skutecznym ściganiem tej formy przestępstw. W przypadkach przemocy w rodzinie władze chętnie zrzekały się swojego wyłącznego uprawnienia do stosowania prawa, przyznając mężom prawo do sprawowania w rodzinie „rządów siły” – jeśli nie ustawowo, to w praktyce.

Prawnie i społecznie akceptowane w XIX wieku zachowanie męża przywołującego do porządku swoją żonę przyjęło w wieku XX kształt neutralnych płciowo teorii psychologicznych. Teorie te doszukują się źródeł przemocy w samej naturze związków między mężczyznami i kobietami. Część psychologów uważa przemoc za skutek zaburzeń osobowości sprawcy, wzmocniony przez przypisywaną kobiecie społeczną rolę „ofiary”. Wszystkie te koncepcje traktujące przemoc jako wynik zaburzeń sprawcy, związku lub ofiary proponują strategie naprawcze całkowicie pomijające potrzebę zmiany układu sił i stosunków władzy, które są podstawą przemocy stosowanej przez mężczyzn wobec kobiet.

Sprawcy przemocy wyjaśniają swoje zachowanie pragnieniem naprawy lub zmiany sytuacji lub też przemożną potrzebą ukarania partnera. Przekonanie, że znęcanie się nad żoną jest blisko związane z powszechnie uznawanym prawem do kontrolowania zachowań partnera częściowo wyjaśnia przemoc opisywaną przez tysiące kobiet. Warunkiem zmiany tych przekonań jest społeczna refleksja nad kulturowymi czynnikami przyzwalającymi na stosowanie przemocy, uwzględniającymi m.in. wiarę w tzw. naturalny porządek rzeczy, uprzedmiotowienie kobiet, kulturową akceptację podporządkowania i tolerancję dla stosowania przymusu i siły fizycznej.

Wiara w tzw. naturalny porządek rzeczy

W większości pełnych rodzin ojciec przejmuje rolę głowy rodziny tylko z tytułu przynależności do uprzywilejowanej płci. Powszechna akceptacja władzy mężczyzn powoduje, że wielu mężczyzn oczekuje od swoich partnerek posłuszeństwa, a wiele kobiet łatwo godzi się na jakiś stopień podporządkowania mężczyźnie. Przyjęcie i utrzymanie przez ojca roli głowy rodziny nie wymaga oczywiście użycia przemocy. Istnieje wiele rodzin, w których ojciec jest bez wątpienia „głową”, ale nigdy nie ucieka się do przemocy, by utrzymać swą władzę. Warto w tym miejscu zadać sobie pytanie, w jaki sposób głęboko zakorzeniona w kulturze praktyka organizowania się w struktury hierarchiczne przyczynia się do rozpowszechnienia przemocy poprzez wytworzenie w mężczyznach oczekiwaniami, że kobiety będą im podporządkowane.

Stosujący przemoc mężczyźni działają zwykle w oparciu o system przekonań uznających ich prawo do dyscyplinowania partnerek i do korzystania z usług kobiet, których obowiązkiem ma być posłuszeństwo wobec mężczyzn. Historyczne i kulturowe podstawy systemu rodziny patriarchalnej ukształtowały stosunki władzy w rodzinie, przypisując mężczyźnie rolę tzw. głowy rodziny, a kobiecie rolę jej podporządkowanego członka. Koncepcja uznająca istnienie naturalnego, hierarchicznego porządku znajduje potwierdzenie w każdym aspekcie funkcjonowania społeczeństwa, w którym hierarchiczne struktury społeczne odgrywają podstawową rolę.

Uprzedmiotowanie kobiet

28

Drugim kulturowym czynnikiem przyczyniającym się do stosowania przemocy wobec kobiet jest powszechne używanie wizerunków kobiet w sposób uprzedmiotawiający. Chłopcy wychowywani są w kulturze, w której rzeczy należące do „świata kobiet” są przedmiotem szyderstw i która nakazuje im pozbyć się wszelkich cech, jakie mogłyby ich upodobnić do dziewcząt: skłonności do płaczu, zabawy lalkami lub okazywania strachu. Mężczyźni są uczeni zarówno miłości do kobiet, jak i ich lekceważenia; w kobietach natomiast kształtuje się jednocześnie niechęć do mężczyzn i poczucie, że są im niezbędni do życia.

Stosowanie fizycznej przemocy wobec człowieka, którego uważamy za równego sobie, jest trudne. Większość sprawców w jakiś sposób depersonalizuje swoje ofiary przed lub w trakcie bicia czy znęcania się. Kobiety doświadczające przemocy podkreślały, że wśród najczęściej używanych wobec nich obelg na pierwszym miejscu znalazły się wulgarne określenia żeńskich genitaliów, na drugim zaś takie określenia jak: „dziwka”, „kurwa” i „głupia, tłusta lub leniwa suka”. Częstotliwość używania obelg rosła w okresie bezpośrednio poprzedzającym akt przemocy.

Wykorzystanie ciała kobiecego do zwiększenia sprzedaży wielu towarów, od samochodów po karty płatnicze, umacnia w sprawcach skłonność do przedmiotowego postrzegania i traktowania kobiet oraz utrwała wizerunek kobiet jako ofiar.

Kulturowe wzmocnienia wyuczonej bezradności

29

Chyba najczęściej zadawanym pytaniem na temat ofiar przemocy jest: „Dlaczego ona od niego nie odchodzi?”. Często słyszymy opinie, że wiele kobiet to „zawodowe ofiary”, które czerpią z przemocy jakiś rodzaj satysfakcji.

Uważa się, że różnią od tzw. normalnych kobiet. Twierdzi się, że cierpią z powodu najróżniejszych, klinicznie zdefiniowanych zaburzeń emocjonalnych, takich jak postawa wyuczonej bezradności, uzależnienie od związku, współuzależnienie, lub też mają zaburzoną osobowość. Poniższa relacja pochodzi od jednej z ofiar przemocy, u której najpierw rozpoznano paranoję, a później współuzależnienie:

Mąż strzelał do mnie dwukrotnie, ale był tak pijany, że chybił. Zamknęłam się na klucz w łazience, skąd – przez okno – udało mi się wydostać na zewnątrz. Uciekałam boso przez głęboki po kolana śnieg. Sąsiedzi zawieźli mnie do szpitala. Nazajutrz przeniesiono mnie na oddział psychiatryczny z powodu silnego stanu lękowego. Poddano mnie tam kilku testom, po czym psychiatra powiedział, że uzyskałam wysoki wynik w skali paranoi. Gdy zapytałam go, co to znaczy, odpowiedział, że „przeżywam irracjonalne stany lękowe, że ktoś usiłuje zrobić mi coś złego”. Mój lęk przerodził się w depresję. W tydzień później zwolniono mnie do domu z zaleceniem zażywania valium.

Dlaczego ofiary znęcania się są tak uporczywie obwiniane o stosowaną wobec nich przemoc? Główną przyczyną wydaje się być dążenie do zachowa-

nia utrwalonych wzorców współżycia społecznego; indywidualizacja problemu i przypisanie go pewnej liczbie „chorych” lub „dysfunkcyjnych” kobiet pozwala uniknąć radykalnej przebudowy stosunków społecznych.

Ci, którzy winą za przemoc obarczają jej ofiary, skupiają się na nich samych i na ich cierpieniach. Chcą opatrzyć rany, zrobić zastrzyk przeciwbólowy, podać środek antydepresyjny, skierować poszkodowaną na rehabilitację. Próbuja wyjaśniać problemy psychologiczne ofiary jako skutki traumatycznych doświadczeń z dzieciństwa, doświadczeń, które pozostawiły niezaleczone rany, czy urazy psychiczne. Wyleczenie tych ran traktują jako rzecz pierwszorzędnej wagi. By móc to robić skutecznie, muszą najpierw poddać ofiary starannemu badaniu, pozbawionej emocji, obiektywnej analizie naukowej, która ma pokazać, dlaczego dotąd były tak bezbronne. Chcą pomóc ofiarom, by stały się mniej podatne na zranienie i mogły powrócić na pole walki lepiej uzbrojone, w mocniejszej zbroi i w bardziej bojowym nastroju. Jakiej broni im zabrakło, gdy znalazły się w ogniu walki? Umiejętności zawodowych? Wykształcenia? Jakiej zbroi im zabrakło, by uchronić się od razów? Lepszego systemu wartości? Zapobiegliwości i zdolności przewidywania? A co spowodowało upadek ich morale? Apatia? Ignorancja? Dewiacyjne, ukształtowane kulturowo zachowania typowe dla niższych klas?

Oto rozwiązanie problemu. A wszyscy, którzy przyjmują je z westchnieniem ulgi, w sposób nieunikniony stają się jego częścią. Zdecydowanie odrzucają jednak możliwość obwiniania... nie ofiary, lecz samych siebie.

Tradycja obwiniania ofiar zmusza wiele bitych kobiet do uległości i sprawia, że tkwią wiele lat w związkach, w których są krzywdzone, bite i upokarzane.

John Kenneth Galbraith twierdzi, że zdolność jakiejś grupy do narzucenia woli innej grupie zależy od możliwości wykorzystania trzech rodzajów władzy:

1. przymusu realizującego się poprzez narzucenie jakiejś grupie lub jednostce sytuacji, która jest dla niej tak nieprzyjemna lub bolesna, że zmusza ją to do rezygnacji z preferowanej opcji;

2. kompensacji, która daje możliwość wpływu na zachowanie przez obietnicę nagrody za spełnienie oczekiwań;

3. warunkowania, przez które można zmienić wyznaczenie, wykształcenie, zaangażowanie społeczne i przekonania co do tego, co wydaje się naturalne, właściwe lub słuszne, po to, by podporządkować kogoś woli innej osoby lub grupy osób. W tym przypadku wymuszone zachowanie może się osobie podporządkowanej wydawać zgodne z jej wolą, gdyż często nie dostrzega manipulacji, której została poddana.

Kobiety są zmuszone do podporządkowania się kontroli i dominacji mężczyzn, gdyż mogą być poddane wszystkim trzem formom władzy. **Przymus** może być zastosowany poprzez przedstawienie kobiecie poważnych negatywnych konsekwencji niepodporządkowania się. Mogą one polegać np. na groźbie odebrania dzieci lub jeszcze cięższego pobicia w razie złożenia przez poszkodowaną skargi lub wniosku o wydanie nakazu określonego postępowania dla sprawcy.

Kompensacja jest stosowana, gdy kobieta nie jest w stanie utrzymać siebie i swoich dzieci bez pomocy stosującego przemoc partnera. Ta sama forma

wpływu może być użyta, gdy kobieta nie jest zdolna do pracy lub kontynuowania nauki. Fakt, że sprawca przemocy ma możliwość kontrolowania przebiegu kształcenia i statusu zawodowego ofiary, w połączeniu z dyskryminacją kobiet na rynku pracy, stawia kobiety w sytuacji bez wyjścia i w znacznym stopniu przyczynia się do nasilenia przemocy.

Sprawowanie kontroli przez **warunkowanie** stosowane jest przez sprawców w atmosferze przyzwolenia społecznego. Podporządkowanie się przemocy jest zawsze wynikiem wymuszenia, wbrew temu, co czasem słyszymy, że są kobiety, które „to lubią” lub „tego pragną”. Znęcaniu się prawie zawsze towarzyszą ataki na integralność i poczucie godności ofiary. Wielu agresywnych partnerów potrafi z czasem wmówić swojej ofierze, że przemoc, której doznaje, jest skutkiem jej własnego zachowania. Ich manipulacje są wzmacniane przez nieprofesjonalne pytania zadawane przez funkcjonariuszy policji w rozmowie z pokrzywdzoną kobietą: „A może swoim zachowaniem sprowokowała pani męża” lub przez terapeutę, który rozpoznaje u ofiary współzależnienie albo wyjaśnia stosowaną przez męża przemoc konfliktem w ich związku. Przebieg socjalizacji dziewczynek, tylko wyjątkowo zmierzający do pełnego upodmiotowienia, w połączeniu z codziennym doświadczeniem dorosłej, bitej przez męża kobiety, często prowadzi do sytuacji podobnej do tej, którą opisała pewna 37-letnia kobieta podczas spotkania grupy wsparcia dla ofiar przemocy. Jej relacja spotkała się ze zrozumieniem ze strony pozostałych.

Straciłam resztki szacunku dla samej siebie. Mniej więcej trzy miesiące temu on uderzył mnie w twarz za jakąś uwagę na temat któregoś z jego przyjaciół. Zaczęłam

krzyczeć i wyzywać go, a on schwycił mnie jedną ręką za włosy, a drugą bił mnie po głowie. Wrzeszczałam na niego, chociaż czułam, że z nosa i z ust płynie mi krew. Nie przejmowałam się tym, obrzucałam go wyzwiskami i było mi wszystko jedno, co się ze mną stanie; było mi wszystko jedno, co ze mną zrobi. W końcu poczułam, że tracę przytomność. Wzrok zasnuła mi mgła, dzwoniło mi w uszach. Krzyk uwięził mi w gardle, zaczęłam szlochać. On zawlókł mnie do łazienki, przyciągnął mi twarz do lustra i zasyczał mi do ucha: „No! Popatrz na siebie! Zobacz, jak wyglądasz! Kto jeszcze byłby taki głupi, żeby się z tobą zadawać”? W tamtej chwili nie przychodził mi do głowy nikt, kto chciałby mnie znać. Byłam zupełnie zniszczona.

Uległość, którą sprawca przemocy wymusza na kobiecie, może być albo wzmocniona, albo wprost przeciwnie – w zależności od reakcji osób, do których bita kobieta zwraca się po pomoc. Nie istnieje neutralna reakcja na przemoc, a niezdolność do wyzwolenia się od przemocy nie jest wynikiem ukrytych wad ofiary.

Tolerancja wobec przemocy

Najważniejszym uwarunkowanym kulturowo czynnikiem zachęcającym do stosowania przemocy jest bezkarność jej sprawców. Nieustanne poczucie zagrożenia i jawne lub zawoalowane groźby są od czasu do czasu wzmacniane uderzeniem pięścią w twarz, kopniakiem lub innym upokarzającym ofiarę zachowaniem. Trudno powiedzieć o kimś, kto znęca się nad swoją partnerką, by ponieść konsekwencje swojego czynu, jeśli interweniujący funk-

cjonariusz policji prosi go, żeby się uspokoił, radzi poszukać pomocy psychologa lub ograniczyć picie. To samo można powiedzieć o sądach, które orzekają niskie wyroki i nie zapewniają ofiarom właściwej ochrony i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę i cierpienie. Stereotypy, którym ulegamy, sprawiają, że mamy skłonność do doszukiwania się odpowiedzialności za przemoc po stronie samych ofiar. Gdyby się inaczej zachowywały, lepiej wywiązywały z roli żony i matki, nie przebywały w nieodpowiednich miejscach, mogłyby uniknąć przemocy. Stereotypy na temat społecznych ról kobiety i mężczyzny, osobiste poglądy i uprzedzenia policjantów, prokuratorów i sędziów rzutują na sposób, w jaki prowadzone są sprawy o przemoc wobec kobiet. Kobietom zadawane są pytania dotyczące wywiązywania się przez nie z obowiązków domowych i wypełniania przez nie tradycyjnej roli żony i matki. Uwaga skupia się na kobiecie, która musi udowodnić, że w jej zachowaniu nie było elementów prowokacji i tym samym nie „zasłużyła” sobie na przemoc. Sposób bycia i styl życia kobiet ofiar przemocy poddawane są skrupulatnej ocenie. Od kobiety wymaga się aktywnego przeciwstawiania się przemocy – jeśli kobieta nie podejmuje walki w swojej obronie, nie może być mowy o gwałcie. Z drugiej strony kobieta, która broni się przed atakiem, sama może być i bywa oskarżona o stosowanie przemocy.

Podsumowanie

Wiara w tzw. naturalny porządek i hierarchię władzy w związkach intymnych, uprzedmiotowienie kobiet, wychowanie i tradycja nakazujące kobietom uległość i podporządkowanie oraz tolerancja dla stosowania przymusu i siły fizycznej umożliwiają wieloletnie stosowanie przemocy i wyjaśniają wysoką liczbę kobiet wśród ofiar. W tradycyjnym systemie wartości w społeczeństwach patriarchalnych najważniejszymi rolami społecznymi kobiety są role żony i matki. W kręgu kultury arabskiej i muzułmańskiej uważa się, że kobiety mogą spełnić swoje powołanie tylko wtedy, gdy są zamężne. Odpowiedzialność za powodzenie małżeństwa składamy na barki kobiet, przypisując im winę za nieudany związek. Ta odpowiedzialność za losy małżeństwa jest ważnym czynnikiem wpływającym na decyzję o milczeniu i trwaniu w krzywdzącym związku oraz nieposzukiwaniu przez długie lata pomocy w powołanych do jej świadczenia instytucjach. W ten sposób głęboko zakorzeniony pogląd, w myśl którego małżeństwo należy ratować za wszelką cenę dla dobra rodziny, w połączeniu ze zwyczajem, na mocy którego kobieta stygmatyzowana jest jako rozwódka, łączy się z tradycją, zgodnie z którą to kobieta jest odpowiedzialna za rozpad małżeństwa. Wszystkie te stereotypy umacniane są przez przyjaciół, członków rodziny, pracowników instytucji pomocowych i stają się ważnymi czynnikami zniechęcającymi kobiety do szukania pomocy oraz wyzwolenia się z krzywdzącego związku.

Doświadczenie pokazuje, że można osłabić wpływ kulturowych czynników sprzyjających prze-

mocy wobec kobiet. Przez zmianę tradycyjnego podejścia do tego zjawiska i realizację specyficznych programów i procedur nastawionych na zmianę ofiary mogą być skuteczniej chronione przed przemocą, a w społeczeństwie zaczyna się kształtować nowy klimat wynikający z innego sposobu myślenia o stosunkach między mężczyznami i kobietami w związkach intymnych.

IV. Psychologiczne aspekty przemocy

Charakterystyka zjawiska

Przemocą w rodzinie nazywamy każde zachowanie skierowane wobec osoby bliskiej, którego celem jest utrzymanie nad nią kontroli i władzy. Przemoc w rodzinie to zamierzone, wykorzystujące przewagę sił działanie przeciwko członkowi rodziny naruszające jego godność oraz podstawowe prawa i wolności, powodujące cierpienie i szkody.

Przemoc w rodzinie charakteryzuje się tym, że:

- jest intencjonalna – jest zamierzonym, celowym działaniem człowieka,
- jest nakierowana na kontrolowanie i podporządkowanie ofiary,

- odbywa się w warunkach nierównowagi sił – sprawca ma i wykorzystuje przewagę (fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną) nad ofiarą,
- prowadzi do naruszenia podstawowych praw i wolności ofiary,
- powoduje cierpienie oraz naraża zdrowie i życie ofiary na poważne szkody.

Przemoc w rodzinie – przybiera różne formy: od przemocy fizycznej przez psychiczną i seksualną po ekonomiczną. Może się pojawić na każdym etapie małżeństwa czy związku, nawet po wielu wspólnie spędzonych latach. Często wydarzeniem „inicjującym” przemoc wobec kobiety jest: ślub, ciąża, narodziny dziecka albo zamieszkanie przez partnerów w samodzielnym mieszkaniu, z dala od rodziców.

Przemoc w rodzinie rzadko jest incydem. Zwyczaj ma charakter długotrwały i cykliczny. Zdarza się, że kres jej kładzie dopiero śmierć jednej ze stron – ofiary lub sprawcy.

Badania pokazują, że mężczyźni, którzy dopuszczają się przemocy wobec najbliższych, pochodzą ze wszystkich grup społecznych i zawodowych. Wbrew utrzymującym się wciąż stereotypom, nie muszą być alkoholikami ani też osobami psychicznie lub emocjonalnie zaburzonymi.

Formy przemocy

Przemoc fizyczna to każde zachowanie, którego celem jest zadanie ofierze bólu fizycznego wbrew jej woli, uszkodzenie jej ciała, pogorszenie zdrowia lub pozbawianie ją życia.

Przykłady: bicie, policzkowanie, popychanie, ciągnięcie za włosy, wykręcanie rąk, kopanie, duszenie, zadawanie ran kłutych i szarpanych, odmawianie koniecznej pomocy medycznej, pozbawianie jedzenia, picia, snu, zmuszanie do zażywania alkoholu, narkotyków.

Przemoc seksualna to każde zachowanie mające na celu zmuszenie ofiary do podjęcia niechcianych zachowań o charakterze seksualnym lub zdeprecjonowanie jej seksualności.

Przykłady: obmacywanie, gwałcenie, zmuszanie do uprawiania nieakceptowanych form seksu (seks oralny, analny, homoseksualny, sodomia, sadomasochizm), zmuszanie do współżycia z innymi osobami, wyśmiewanie preferencji seksualnych.

Przemoc psychiczna to każde zachowanie, którego celem jest umniejszanie poczucia własnej wartości ofiary, wzbudzanie w niej strachu oraz pozbawianie jej poczucia bezpieczeństwa i kontroli nad własnym życiem.

Przykłady: grożenie, szantażowanie, zastraszanie, upokarzanie, poniżanie, ciągłe bezpodstawne krytykowanie, wmawianie choroby psychicznej, grożenie pozbawieniem władzy rodzicielskiej, izolowanie od rodziny, przyjaciół, wrogie nastawienie dzieci, zakazywanie opuszczania domu, zabranianie dostępu do telefonu, samochodu, pozbawianie intymności i prywatności, uniemożliwianie podejmowania decyzji.

Przemoc ekonomiczna – mówimy o niej wtedy, gdy sprawca używa pieniędzy albo innych wartości materialnych do zaspokojenia potrzeby władzy i kontroli nad partnerką, podporządkowania jej lub przerzucenia na nią odpowiedzialność za utrzymanie domu.

Przykłady: zabieranie zarobków, zabieranie kart kredytowych, zakazywanie podjęcia lub chodzenia do pracy, niszczenie rzeczy osobistych, odmawianie pieniędzy na dom, kontrolowanie wydatków, uniemożliwianie uzyskania informacji o stanie finansów rodzinnych, zmuszanie do zawierania zobowiązań finansowych (kredyt, pożyczka, poręczenie), pasyżowanie na pracy żony/partnerki.

Cykl przemocy

Związki oparte na przemocy cechuje szczególna dynamika. Przemoc zazwyczaj powtarza się w cyklach składających się z trzech następujących po sobie faz: fazy budowania napięcia, epizodu przemocy fizycznej i fazy skruchy (miodowego miesiąca).

Faza narastania napięcia

Istotą tej fazy jest stopniowy wzrost napięcia między sprawcą a ofiarą. Sprawca staje się podirytowany i rozdrażniony, zaczyna zachowywać się w sposób zagrażający bezpieczeństwu emocjonalnemu ofiary (obraża ją, krytykuje, upokarza, zastrasza). Każdy drobiazg wywołuje jego złość, często robi awantury. Staje się patologicznie zazdrosny, kontrolujący i opresyjny. Uzależnieni zaczynają więcej pić lub zażywać narkotyki. Na tym etapie cyklu może dochodzić do pomniejszych aktów przemocy fizycznej. Ofiara doskonale przeczuwa zbliżający się atak i stara się nie denerwować partnera – nie wchodzić mu w drogę, nie dawać „pretekstów” do awantur i niesnasek. Cały czas jest czujna, napięta i bardzo uważna. Niektóre

ofiary w tej fazie cyklu mają różne dolegliwości ciele-
sne, takie jak bóle żołądka, głowy, bezsenność, utrata
apetytu. Inne wpadają w apatię, tracą chęć do życia
lub stają się niespokojne i pobudliwe. Faza narasta-
nia napięcia jest często momentem, w którym ofia-
ry zaczynają szukać pomocy z zewnątrz: u rodziny,
przyjaciół, instytucji publicznych.

Faza gwałtownej przemocy

W tej fazie partner staje się bardzo gwałtowny. Wpada w szał i wyładowuje swoją wściekłość na part-
nerce. Czasami dochodzi do zagrażającego zdrowiu
i życiu kobiety aktu przemocy fizycznej, któremu
zwykle towarzyszy skrajna agresja werbalna. Eks-
ploduje agresji wywołuje zazwyczaj jakiś drobniaczek, np.
opóźniony posiłek, nieuprasowana na czas koszula
czy zwykle nieporozumienie. Zdarza się, że kobie-
ta sama – świadomie lub nieświadomie – prowokuje
partnera, aby nie musieć dalej żyć w poczuciu zagro-
żenia i strachu („aby mieć już to za sobą”). W tej fazie
wściekłość sprawcy jest nieproporcjonalna do tego,
co pobudza go do działania. Skutki przemocy mogą
być różne – podbite oko, połamane kości, obrażenia
wewnętrzne, poronienie, a nawet śmierć. Ta faza cy-
klu zazwyczaj trwa od 2 do 48 godzin. Niektórych
sprawców cechuje ogromna brutalność. Zdarza się
cucenie pobitej do nieprzytomności ofiary, aby móc
dalej się nad nią znęcać. Dla kobiety etap ten może
oznaczać walkę o przeżycie.

Faza skruchy (tzw. miodowego miesiąca)

Ten etap obejmuje różnego rodzaju zachowania
– od prostego zaprzeczenia przez agresora temu, co

się stało, do prób odpokutowania czy obietnic po-
prawy. Gdy sprawca wyładował już swoją złość i wie,
że posunął się za daleko, nagle staje się inną osobą.
Zazwyczaj „nie wie, co się z nim działo” albo „był za
bardzo pijany”. Czasami żałuje tego, co zrobił, oka-
zuje skruchę i obiecuje, że to się nigdy nie powtórzy.
Przekonuje ofiarę, że to był incydent. Przynosi kwia-
ty, prezenty, zachowuje się jakby przemoc nigdy nie
miała miejsca. Kobieta zaczyna mieć nadzieję, że
partner się zmienił. Czuje się kochana, a życie we
dwoje wydaje się piękne i pełne nadziei. Faza skru-
chy przywiązuje kobietę do partnera stosującego
przemoc. Okresy skruchy stają się tym krótsze, im
zależność ofiary od sprawcy jest większa. W zwią-
kach z dłuższym stażem fazę skruchy zastępuje
okres ciszy. Szybko jednak mija i znowu powoli do-
chodzi do narastania napięcia. Rozpoczyna się nowy
cykl przemocy.

P A M I Ę T A J :

To właśnie pod wpływem doświadczeń „fazy skruchy” kobiety ofiary
przemocy często decydują się dać sprawcy „jeszcze jedną szansę”,
decydują się nie składać zawiadomienia o popełnieniu przez niego
przestępstwa albo wycofują złożone wcześniej zeznania i wnioski
o pomoc. „Faza skruchy” ma fundamentalne znaczenie dla trwa-
łości związków opartych na przemocy, ponieważ „zabezpiecza”
sprawcę przez odwetem lub odejściem ofiary, która stanowi dla
niego najbezpieczniejsze i zawsze dostępne źródło wyładowania.

Jak działają sprawcy

Sprawcy przemocy domowej działają zazwyczaj w bardzo podobny sposób. Lenore Walker w pracy pt. „Kobieta Maltretowana” (The Battered Woman, New York: Harper and Row, 1979) stwierdza, że choć stosowane przez poszczególnych sprawców techniki przymusu „są specyficzne dla poszczególnych jednostek, to jednak cechuje je przy tym znaczne podobieństwo”. To często osoby spostrzegane przez otoczenie jako normalne i zwyczajne – dbają o pozytywny wizerunek w oczach innych i rzadko popadają w konflikty z prawem. Charakteryzuje je brak współczucia wobec osób, które krzywdzą, a zamiast poczucia winy występuje u nich potrzeba usprawiedliwiania swoich zachowań, do czego potrzebne są dowody szacunku, wdzięczności czy nawet miłości ze strony ofiary. Sprawcy przemocy często wykorzystują tradycyjne wyobrażenia o przywilejach przysługujących mężczyźnie.

Typowymi metodami ubezwłasnowolnienia i zniewalania stosowanymi przez sprawców przemocy są:

- Utrzymywanie ofiary w stanie ciągłego przerażenia i bezradności

Jedną z klasycznych metod kontroli stosowanych przez sprawcę przemocy domowej jest systematyczne wywoływanie w ofierze uczuć lęku, przerażenia i bezradności. Aby zniewolić ofiarę, sprawca nie musi ciągle stosować przemocy fizycznej. Wystarczy, że zachowuje się w taki sposób, że ofiara wierzy w realną możliwość jej użycia. Ciągłe prawdopodobieństwo nastąpienia ataku powoduje u ofiary przewlekłe, nieznośne napięcie, chroniczny strach, poczucie zagrożenia i wzmożoną czujność.

- Wszzechobecna kontrola

Sprawca zniewala i podporządkowuje sobie ofiarę, przejmując kontrolę nad każdym aspektem jej życia. Na początku związku sprawca wymaga drobnych ustępstw, z czasem coraz większych. Stopniowo odbiera ofierze prawo do wolności, samodzielności, do posiadania i wyrażania własnego zdania, żąda posłuszeństwa, za każdy sprzeciw wymierza kary, ustala reguły – nieradko ze sobą sprzeczne – dotyczące najdrobniejszych spraw.

- Stosowanie gróźb, zastraszanie

Aby utrzymać kontrolę nad ofiarą, sprawca przemocy stosuje przymus psychologiczny lub szantaż emocjonalny. Często grozi ofierze lub jej najbliższym (rodzicom, przyjaciołom) śmiercią lub okaleczeniem. Szantażuje ofiarę, że jeśli go porzuci, to on popełni samobójstwo lub zrobi sobie coś złego. Grozi, że przestanie żyć na utrzymanie domu i dzieci.

- Manipulowanie dziećmi, grożenie odebraniem dzieci

Sprawca przemocy doskonale potrafi wykorzystać miłość i przywiązanie kobiety do dzieci. Często więc posługuje się dziećmi, aby zmusić ofiarę do posłuszeństwa i zatrzymać ją w krzywdzącym związku.

- Wywoływanie w ofierze poczucia winy

Sprawca przemocy domowej nigdy nie bierze odpowiedzialności za swoje zachowanie. Twierdzi, że to ofiara jest winna, że to ona swoim zachowaniem, nieposłuszeństwem zmusza go do tego, aby ją źle traktował – bił, poniżał, gwałcił czy zdradzał. Przekonuje, że gdyby ofiara okazywała mu więcej szacunku, gdyby była mu posłuszna, gdyby była bardziej czuła i kochająca, nie miałby „powodów” do stosowania wobec niej przemocy.

- Powoływanie się na zazdrość
Zazdrość jest zawsze „dobrym powodem” czy „uzasadnieniem” dla stosowania kontroli i przemocy – śledzenia, podsłuchiwania, przechwytywania listów i telefonów, nieustannego oskarżania o niewierność, naciskania na udowadnianie lojalności, kontrolowania wyglądu i zachowania ofiary oraz jej kontaktów z innymi ludźmi. Sprawca przemocy często usprawiedliwia swoje zachowanie szaleńczą „miłością” i zazdrością o ofiarę.

- Występowanie okresów czułości

Sprawca przemocy zdaje sobie sprawę, że musi czasami okazywać ofierze dobre uczucia, jeśli chce ją przy sobie zatrzymać. Wobec realnego zagrożenia jej odejściem jest gotów dać i obiecać wszystko, aby wróciła. Po fazie wielkiej brutalności i agresywności często następuje okres czułości i słodczy, zwany fazą skruchy, który daje ofierze dużo zadowolenia i satysfakcji oraz powoduje, że jeszcze intensywniej angażuje się w związek.

- Nagradzanie uległości

Sprawca przemocy działa metodą „kija i marchewki” – za nieposłuszeństwo karze, a za uległość nagradza. Dla ofiary taką nagrodą jest najczęściej po prostu brak agresji z jego strony.

- Izolowanie ofiary od źródeł pomocy materialnej oraz od wsparcia emocjonalnego

Władza sprawcy nad ofiarą jest niepełna, dopóki ofiara utrzymuje jakieś kontakty z innymi ludźmi. Dlatego też sprawca osacza ofiarę, ograniczając jej kontakty z rodziną i przyjaciółmi, zabraniając jej nauki, pracy zarobkowej oraz aktywności społecznej. Izolacja sprawia, że ofiara staje się niemal zupełnie zależna od sprawcy przemocy – ekonomicznie

i emocjonalnie. Często ani jej rodzina, ani znajomi nie wiedzą o tym, co się dzieje w domu.

- Zaprzeczanie stosowaniu przemocy lub jej bagatelizowanie

Stosowanie przemocy w rodzinie jest pilnie strzeżoną tajemnicą sprawcy, który dokonuje wielu zabiegów, by nie wydostała się ona na zewnątrz. Poza groźbami sprawcy przekonują ofiary, że nikt im nie uwierzy, że same okażą się nie bez winy, że będą się wstydziły albo spowodują utratę pracy lub stanowiska męża i poniosą tego konsekwencje. Jeśli już przestępstwo wyjdzie na jaw, sprawca neguje fakt stosowania przemocy lub umniejsza jej skutki. Często manipuluje otoczeniem w celu zyskania przychylności wobec siebie i wywołania niechęci do ofiary. Bez skrupułów kłamie oraz przeinacza fakty.

- Zarzucanie ofierze choroby psychicznej

Jednym z klasycznych wybiegów, jakie stosuje sprawca w celu odsunięcia od siebie podejrzeń o stosowanie przemocy, jest wmawianie osobom, które chcą pomóc ofierze, że jest chora psychicznie, że jej zeznania są wysrane z palca, są wytworem chorej wyobraźni, że sama się okaleczyła. Zarzucanie ofierze choroby psychicznej jest także sposobem, w jaki sprawca wzbudza w ofierze poczucie lęku i podsyca przekonanie o bezradności.

P A M I Ę T A J :

Sprawca przemocy to świetny gracz . To Dr Jekyll i Mr Hyde! Wobec osób trzecich, w tym policjantów, zachowuje się zazwyczaj spokojnie, grzecznie i kulturalnie. Wobec najbliższych jest bezwzględny oprawcą i tyranem. Nie daj się zwieść pozorom!

V. Skutki doświadczania przemocy

Przemoc w rodzinie ma tragiczne konsekwencje. Prowadzi nie tylko do uszkodzeń ciała ofiary, ale także do zaburzeń emocjonalnych oraz zaburzeń w sposobie, w jaki postrzega ona samą siebie, sprawcę oraz innych ludzi. Zmiany zachodzące w myśleniu i zachowaniu kobiety, która przez długie lata żyje w związku przemocowym, nie mają nic wspólnego z jej indywidualnymi skłonnościami czy predyspozycjami, ale są naturalną konsekwencją jej tragicznej sytuacji życiowej.

Zespół stresu pourazowego

U kobiet, które doświadczają przemocy, często dochodzi do wykształcenia się zespołu stresu pourazowego (post-traumatic stress disorder, PTSD), który charakteryzuje się następującymi objawami:

Stany nadmiernego pobudzenia

Na skutek chronicznego zagrożenia ze strony partnera organizm ofiary przemocy jest w stanie ciągłej mobilizacji – kobieta jest stale czujna i przygotowana na niebezpieczeństwo, nadmiernie reaguje na każdy dźwięk, szelest, intensywnie reaguje na bodźce, które kojarzą się jej z traumatycznymi przeżyciami. Może cierpieć na zaburzenia snu (bezsenność, koszmary) i łaknienia. Zmęczenie, ciągły niepokój powodują, że kobieta maltretowana bywa rozchwiana emocjonalnie – ma napady płaczu, ataki paniki i lęku, jest drażliwa,

nerwowa i wybuchowa. Powoduje to, że ofiary przemocy czasami opowiadają o doznanych krzywdach w sposób emocjonalny, pełen sprzeczności i luk, co podważa ich wiarygodność i rodzi podejrzenia, że zmyślają.

Stany zahamowania, poczucie bezradności

Charakterystyczne dla ofiar przemocy są stany depresyjne niosące ze sobą obniżenie nastroju, bierność, problemy z koncentracją i pamięcią, brak inicjatywy i wycofanie. U kobiet, które doświadczają przemocy, dominuje brak wiary w możliwość zmiany swojej sytuacji, problemy z podejmowaniem decyzji oraz poczucie bezradności. Kobiety ofiary nie wierzą w swoje siły i są przekonane, że bez względu na to, co zrobią i tak nie zatrzymają przemocy ze strony partnera.

Wtargnięcia

Typowym objawem stresu pourazowego są tzw. wtargnięcia, czyli pojawiające się mimowolnie wspomnienia traumatycznych przeżyć, którym towarzyszą intensywne uczucia. Wspomnienia te mają szczególną formę – są zapamiętane w postaci wrażeń, emocji i obrazów bez werbalnego opisu (są zatem podobne do wspomnień dzieci, które nie umieją jeszcze dobrze mówić). Traumatyczne przeżycia przypominają się nagle, napadowo i niezależnie od woli człowieka.

Odcięcie od własnych emocji

Charakterystyczne dla doświadczenia traumy są stany psychicznego odretwienia, w których ofiary przemocy jakby zrywają kontakt z własnymi emocjami, bo są one tak intensywne i trudne, że nie mogą sobie

z nimi poradzić. To mechanizm obronny, który może jednak doprowadzić do całkowitego braku odczuwania jakichkolwiek emocji – zarówno tych negatywnych i bolesnych, jak i tych radosnych. Kobiety często odcinają się od swoich uczuć podczas opowiadania o tym, jak sprawca się nad nimi znęcał. Może to budzić podejrzenia, że ich zeznania są mało wiarygodne!

Poczucie niskiej wartości, winy i wstydu

Ponížanie, ciągłe wyzywanie, krytykowanie i upokarzanie sprawia, że ofiary przemocy nabierają przekonania, że są bezwartościowe. Postrzegają siebie jako osoby nieatrakcyjne, głupie, niezastępowane na miłość i szacunek. Obwiniają się za to, że swoim niewłaściwym wyglądem, zachowaniem czy słowem „sprowokowały” partnerów do przemocy. Myślą, że to one ponoszą odpowiedzialność za przemoc i wstydą się swoich doświadczeń.

Skłonności autodestrukcyjne

U ofiar przemocy mogą występować skłonności autodestrukcyjne – sięganie po alkohol, narkotyki, samookaleczanie się (cięcie, przypalanie), próby samobójcze. Kobiety maltretowane rzadko kiedy wyrażają gniew w sposób otwarty, gdyż wiąże się to z ryzykiem kary. Częściej kierują złość przeciwko samym sobie. Około 10% kobiet ofiar przemocy podejmuje próby samobójcze, z tego połowa wielokrotnie.

Nieufność wobec ludzi

Sprawcy przemocy zazwyczaj dążą do odizolowania swoich ofiar od źródeł społecznego wsparcia. Po długotrwałej sytuacji osamotnienia oraz na skutek doznanych krzywd ofiary przemocy zamykają

się w sobie. Kobiety maltretowane bywają nieufne wobec ludzi, kontakty ze znajomymi, przyjaźnie oraz relacje koleżeńskie stają się dla nich trudne. Są bardzo wrażliwe na niedotrzymywanie obietnic i źle znoszą brak taktu i uprzejmości.

Syndrom sztokholmski

Jedną z konsekwencji ciągłego zagrożenia przemocą jest skłonność ofiar do identyfikacji z oprawcą i gotowość do działania w jego interesie. Tendencję tę uważa się za podświadomie przyjętą strategię przetrwania. Podporządkowanie woli oprawcy nie jest wolną decyzją ofiary, ale bezpośrednim skutkiem przemocy. Agresor może się domagać od kobiety nie tylko podporządkowania, ale również tego, żeby go kochała. „Głównym celem sprawcy przemocy wydaje się być zniewolenie ofiary. Osiąga on swój cel, sprawując despotyczną kontrolę nad każdym aspektem życia ofiary. Jednak zwykła uległość rzadko go satysfakcjonuje; wydaje się, że większość sprawców ma psychologiczną potrzebę usprawiedliwienia swojego postępowania, a do tego potrzebna jest im pełna afirmacja przez ofiarę. Dlatego nieustannie domagają się od swoich ofiar okazywania szacunku, wdzięczności lub nawet miłości. Jego ostatecznym celem wydaje się stworzenie ofiary idealnej, z ochotą przyjmującej swój los.” (Herman, 1992, 75).

Identyfikacja ze sprawcą przemocy, będąca reakcją na sytuację bez wyjścia, określana jest mianem syndromu sztokholmskiego. Zjawisko to po raz pierwszy zaobserwowano w stolicy Szwecji po włamaniu do banku i wzięciu przez włamywaczy grupy zakład-

ników. Między więźniami a przestępcami zrodziła się więź, która z upływem dni stawała się coraz silniejsza. Po wtargnięciu przez policję do banku i aresztowaniu włamywaczy, niektórzy spośród byłych zakładników odwiedzali sprawców w więzieniu. Syndrom sztokholmski może dotknąć każdego, jeśli tylko spełnione będą cztery warunki: zagrożone jest życie; nie ma możliwości ucieczki lub tak się ofierze wydaje; ofiara nie ma kontaktu ze światem zewnętrznym, a sprawca, przynajmniej od czasu do czasu, zachowuje się przyjaźnie. Psycholodzy Dee Graham i Edna Rawlings (1998) zauważyli, że warunki te są często spełnione w przypadkach przemocy domowej. Ofiary tej formy przemocy często przejawiają symptomy syndromu sztokholmskiego. W takich przypadkach kobieta panicznie boi się uczynić coś, co mogłoby sprowokować lub wzbudzić gniew agresywnego partnera. Dlatego próbuje zyskać życzliwość mężczyzny i zachowywać się jak jego sprzymierzeniec. Może się zdarzyć na przykład, że kobieta stara się bronić swego oprawcy, odmawiając podania prawdziwych przyczyn odniesionych obrażeń lub twierdząc, że sama się zraniła.

Wyuczona bezradność

Wyuczona bezradność jest poddaniem się, zaprzestaniem działania, które wynika z przekonania, że cokolwiek się zrobi, nie będzie to miało żadnego znaczenia.

Leonora Walker, badając przez wiele lat zachowanie ofiar przemocy w rodzinie, wykazała, że nie zawsze godziły się na złe traktowanie ze strony partnera. Na początku, gdy pojawiły się akty przemocy, podej-

mowały różne działania mające wpłynąć na zmianę sytuacji („od prośby do groźby”). Dopiero gdy nabierały przekonania o nieskuteczności swoich zabiegów, rodziło się w nich poczucie bezradności. „Powtarzająca się przemoc (...) zmniejsza u kobiety maltretowanej motywacje do reagowania i działania. Taka kobieta staje się pasywna. Po drugie, zmianie ulega także sposób, w jaki postrzega swoje szanse na osiągnięcie sukcesu. Nie wierzy, że jej zachowanie może doprowadzić do jakiegokolwiek pozytywnego rezultatu (...) Powtarza sobie: Bez względu na to, co robię, i tak nie mam żadnego wpływu na to, co się dzieje. Taka kobieta nie jest w stanie szukać alternatyw wobec obecnej sytuacji. Mówi: Jestem zbyt głupia albo za mało zdolna, aby zmienić swoje życie”. (Lenora Walker, *The Battered Woman*, New York: Harper and Row, 1979, s. 49–50).

Skutki wyuczonej bezradności:

- Deficyty poznawcze – polegają na uogólnionym przekonaniu, iż nie ma takich sytuacji, w których możliwy jest wpływ na bieg wydarzeń.
- Deficyty motywacyjne – osoba zachowuje się biernie, jest zrezygnowana, nie podejmuje żadnych działań, aby zmienić swoją sytuację.
- Deficyty emocjonalne – przeżywanie stanów apatii, lęku, depresji, uczucia zmęczenia, niekompetencji i wrogości.

P A M I Ę T A J :

Większość niezrozumiałych, niekonsekwentnych, histerycznych czy – po prostu – dziwnych zachowań osób maltretowanych to skutek doświadczanej przez nie przemocy. Nie oceniaj ofiar. Postaraj się je zrozumieć. Okaż im szacunek!

Skutki przemocy ekonomicznej

52

Przemoc ekonomiczna ma poważne i długofalowe skutki dla kobiet i dzieci, które jej doświadczyły. Sprawcy często utwierdzają swoje ofiary w przekonaniu, że są nic nie warte, że bez nich nie dadzą sobie rady. Wiele kobiet nie nabyło umiejętności zarządzania finansami, ponieważ przemoc, jakiej doznawały, skutecznie wykluczyła je z tej sfery życia. Trudno się dziwić, że boją się nieznanego i popełniają błędy.

Kobiety doznające przemocy często wpadają w pułapkę biedy i ubóstwa. Wypadły z rynku pracy, ich kwalifikacje zawodowe się zdezaktualizowały a do tego osiągnęły wiek, w którym bardzo trudno jest znaleźć pracę.

Dla coraz większej grupy kobiet poważnym wyzwaniem są wspólnie zaciągnięte kredyty mieszkaniowe, pożyczki na prowadzenie działalności gospodarczej lub kredyty konsumpcyjne. Tego typu zobowiązania potrafią skutecznie i na wiele lat związać ofiarę ze sprawcą.

Uzależnione finansowo od męża i pozbawione wiary we własne siły kobiety często nie czują się zdolne do opuszczenia krzywdzącego związku, nawet wówczas, gdy sprawca znęca się nad nimi fizycznie. Te zaś, które decydują się odejść, często wracają do partnera. Badania amerykańskie* wykazują, że głównym powodem, dla którego kobiety powracają

* Griffing, S., Ragin, D. F., Sage, R. E., Madry, L., Bingham, L. E., & Primm, B. J. (2002). Domestic violence survivors' self-identified reasons for returning to abusive relationships. *Journal of Interpersonal Violence* 16(3) 306–319

do stosującego przemoc partnera są problemy finansowe i brak niezależności ekonomicznej.

Nierzadko, uciekając z domu przed przemocą, kobiety nie mają zabezpieczonych żadnych środków finansowych. Wspólne konta lub nawet konto osobiste, do których sprawca miał dostęp, mogą być przez niego całkowicie oczyszczone ze środków.

Innym poważnym problemem dla kobiet, które mają wspólne konto ze sprawcą, może być zaciąganie przez niego kredytów, których spłatą kobieta może być obciążona.

53

Wpływ przemocy na dzieci

Przemoc, jakiej doznają kobiety w rodzinie ma negatywny wpływ nie tylko na ich psychikę, ale również na psychikę ich dzieci. Dzieci, które są świadkami przemocy stosowanej wobec matki, mogą doznać krótkotrwałego lub długotrwałego urazu, skutkującego zaburzeniami poznawczymi, behawioralnymi lub emocjonalnymi. Każde dziecko reaguje inaczej na traumę przemocy. Tylko nieliczne dzieci są bardzo odporne na stres tego rodzaju i skutki przemocy mogą nie zostawiać traumatycznych śladów w ich psychice.

Jak zauważyli autorzy raportu wydanego przez UNICEF: „dramatyczne skutki jakie przemoc w rodzinie wywiera na kobietach są dobrze udokumentowane. O wiele mniej wiadomo natomiast na temat szkodliwego wpływu, jaki przemoc wobec jednego z rodziców lub wobec opiekuna ma na dzieci, które są jej świadkiem. Dzieci te są zapomnianymi ofiarami przemocy domowej (2006)”. Niektóre badania wskazują, że dziewczęta, które są świadkami przemocy

mają skłonności do wycofywania się i depresji, natomiast chłopcy do agresji. Bycie świadkiem przemocy, zwiększa natomiast ryzyko, że chłopcy, szczególnie ci, którzy identyfikują się z ojcem mogą go naśladować i stosować przemoc wobec kobiet w dorosłym życiu. Warto o tym pamiętać wypowiadając się np. w sprawie kontaktów sprawcy przemocy z dzieckiem lub stosowania zakazu kontaktowania się z ofiarą. Sprawcy przemocy domowej nierzadko wykorzystują prawo do kontaktów lub opieki nad dzieckiem do sprawowania dalszej kontroli nad kobietą i kontynuowania przemocy. Dlatego też np. sędziowie orzekając w sprawach o kontakty z dziećmi powinni brać pod uwagę zagrożenie, jakie realizacja tego prawa przez sprawców przemocy może mieć dla bezpieczeństwa ofiary. Jeśli interes dziecka i bezpieczeństwo kobiety nie mogą być zagwarantowane w inny sposób prawo sprawców przemocy do kontaktów z dzieckiem powinno być ograniczone lub nawet na jakiś czas zawieszane. Musimy skończyć ze stereotypem, że mężczyźni stosujący przemoc wobec matek swoich dzieci są jednocześnie dobrymi ojcami.

Inne skutki

Warto mieć świadomość, że skutkiem przemocy może być między innymi skłonność do nadużywania przez kobietę alkoholu lub środków psychoaktywnych lub podjęcie działalności przestępczej. Te sposoby reagowania czy też strategie radzenia sobie z przemocą wymieniają eksperci z tej dziedziny. Związek nadużywania środków psychoaktywnych z doznawaną przemocą jest szczególnie silny wśród

kobiet odbywających karę pozbawienia wolności (UNODOC, 2008). Nadużywanie alkoholu przez kobiety ma związek z zachowaniami agresywnymi partnerów wobec nich niezależnie od tego, czy oni sami piją. Statystyki wskazują, iż kobiety nadużywające alkoholu znacznie częściej doświadczają przemocy fizycznej ze strony partnera niż kobiety nie mające tego problemu. Pijące ofiary przemocy mają większą tendencję przyjmowania na siebie odpowiedzialności za zaistniałą sytuację.

VI. Ocena ryzyka i planowanie bezpieczeństwa

Przemoc domowa to nie tylko siniaki i zadrapania. Kiedy zabraknie właściwej i wczesnej interwencji może prowadzić do poważnych urazów, a nawet śmierci ofiary lub sprawcy. Dlatego tak istotne jest wprowadzenie do codziennej pracy wszystkich instytucji i organizacji zajmujących się pomocą dla ofiar przemocy domowej, procedur i narzędzi do oceny zagrożenia zabójstwem lub ciężkim uszkodzeniem ciała. Takie narzędzia istnieją i są stosowane w wielu krajach. Umożliwiają określenie specyficznych zagrożeń i okoliczności zwiększających ryzyko, a także dostarczają wskazówek, jakie decyzje należy podjąć i jaki zakres pomocy jest konieczny aby zwiększyć bezpieczeństwo pokrzywdzonych.

Do kwestii związanych z oceną ryzyka odnosi się m.in. podpisana przez Polskę Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Artykuł 51 stanowi: „*Strony podejmują konieczne środki prawne lub inne działania mające na celu zagwarantowanie, że ocena ryzyka śmierci oraz powagi sytuacji, jak również ryzyka powtarzających się aktów przemocy zostanie przeprowadzona przez wszelkie odpowiednie władze w celu zarządzania takim ryzykiem oraz w celu zapewnienia skoordynowanych środków bezpieczeństwa i wsparcia*”.

Jednym z najpopularniejszych narzędzi do oceny ryzyka jest kwestionariusz SARA (Spousal Assault Risk Assessment), stworzony w Kanadzie oraz DA (Danger Assessment) stworzony w USA przez Jacquelyne Campbell. Wiele z narzędzi stosowanych w Europie opiera się na wyżej wymienionych kwestionariuszach. Czynniki ryzyka najczęściej w nich uwzględniane to: historia i eskalacja przemocy, ogólnie agresywne zachowanie, naruszanie wydanych przez prokuratora lub sąd postanowień, groźby zabójstwa lub ciężkiego uszkodzenia ciała, groźby użycia lub użycie broni lub innych niebezpiecznych narzędzi, podduszenie, kontrolowanie zachowań partnerki, skrajna zazdrość, nękanie, nadużywanie alkoholu, narkotyków, zaburzenia psychiczne sprawcy, wśród nich depresja, groźby popełnienia samobójstwa, separacja/rozwód, sprawa o kontakty z dziećmi, dzielenie mieszkania z pasierbem/pasierbicą, przemoc stosowana wobec partnerki w ciąży. Zostały one potwierdzenie w badaniach empirycznych.

Poza analizą czynników ryzyka dla oceny zagrożenia, przed jakim stoją kobiety doznające prze-

mocy duże znaczenie mają również istniejące rozwiązania prawne i instytucjonalne służące ochronie ofiar. Ważna jest np. dostępność schronisk, poradni, możliwości prawne odizolowania sprawcy od ofiary, skuteczność stosowania prawa. Dostępne usługi powinny uwzględniać zróżnicowane potrzeby kobiet wynikające m.in. z niepełnosprawności, stanu zdrowia, ograniczonej zdolności do uczenia się, szukania pomocy i innych utrudnień w dostępie do usług wsparcia, w tym związanych z ich statusem prawnym (imigrantki, kobiety z mniejszości etnicznych).

Działania związane z oceną ryzyka powinny opierać się na skoordynowanej współpracy różnych służb, a plany bezpieczeństwa powinny być dostosowane do stopnia i charakteru zagrożenia. Jakość i ilość informacji zebranych w procesie oceny ryzyka zależą od wiedzy i umiejętności osoby prowadzącej ocenę, dlatego mechaniczne stosowanie przez niedoświadczonych pracowników, wyłącznie narzędzi oceny ryzyka, może prowadzić do przeoczenia niebezpieczeństwa. Niezwykle ważna jest świadomość wpływu, jaki stereotypy i niesprawdzone informacje mogą mieć na ocenę stanu zagrożenia. Ocena ryzyka powinna być prowadzona wspólnie z pokrzywdzoną i opierać się na informacjach zebranych z kilku źródeł. To kobieta zna sprawcę i zazwyczaj sama najtrafniej potrafi ocenić zagrożenie i to, co może zrobić, aby się przed nim ochronić. Każdy przypadek powinien być monitorowany i systematycznie poddawany ewaluacji. Tworzone plany bezpieczeństwa muszą uwzględniać ryzyko i działania, które zapewnią pokrzywdzonym bezpieczeństwo i pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności. Warto podkreślić, że pomimo współpracy interdyscyplinarnej,

odpowiedzialność za podjęcie niezbędnych działań zawsze powinna spoczywać na konkretnej organizacji lub instytucji. Nie powinny one czekać z podjęciem działań mających poprawić bezpieczeństwo ofiar wysokiego ryzyka na spotkanie zespołu/grupy. Standardem powinno być, że pokrzywdzona kobieta jest informowana przez organizację pomocową, która ją wspiera o wszystkich podejmowanych w jej sprawie działaniach. Istotną rolę w ewaluacji przyjętych procedur i narzędzi powinny odgrywać informacje zwrotne od kobiet i uczestników zespołu.

Osoby przeprowadzające ocenę ryzyka muszą wiedzieć, co robić potem, jakie instytucje i organizacje mogą udzielić kobiecie pomocy, jakie działania należy podjąć, aby zwiększyć jej bezpieczeństwo. W krajach gdzie ocena ryzyka prowadzona jest przez różne instytucje, sprawy o wysokim ryzyku kierowane są do wyspecjalizowanych komórek międzyinstytucjonalnej współpracy. W Wielkiej Brytanii jest to lokalny zespół MARAC (Multi Agency Risk Assessment Conferences). Planowanie bezpieczeństwa jest tam prowadzone przez kobietę i jednego specjalistę lub przez kobietę oraz przedstawicieli kilku różnych instytucji.

Ocena ryzyka ściśle wiąże się z budowaniem planu bezpieczeństwa. Polega ono na obmyśleniu sposobów zwiększenia bezpieczeństwa osoby pokrzywdzonej bez względu na to, czy zdecyduje się ona pozostać w krzywdzącym związku czy go opuścić. Planowanie bezpieczeństwa powinno uwzględniać jej miejsce zamieszkania, to czy chce udać się do schroniska czy wrócić do stosującego przemoc partnera. Kobieta powinna mieć alternatywę, aby nie czuła się zmuszona do powrotu do krzywdzącego ją partnera. Gdyby jednak zdecydowała się wrócić i pozostać ze stosującym

przemoc mężczyzną, należy pomóc jej w przygotowaniu planu ucieczki, tak aby w razie potrzeby mogła znaleźć bezpieczne schronienie. Plan bezpieczeństwa może m.in. uwzględniać przygotowanie torby lub walizki z najpotrzebniejszymi rzeczami, ukrycie bagażu w bezpiecznym miejscu, zapisanie i zabezpieczenie ważnych numerów telefonów. Powinien również uwzględniać sposoby uzyskania środków na życie, informacje o miejscach gdzie może uzyskać bezpieczne schronienie, pomoc prawną i inne wsparcie.

Skuteczny plan bezpieczeństwa powinien być:

1) skoncentrowany na kobiecie doznającej przemocy – brać pod uwagę jej lęki, oczekiwania i techniki, jakich używa lub używała w przeszłości do zapewnienia sobie bezpieczeństwa. Proces planowania bezpieczeństwa powinien być dokładnie pokrzywdzonej objaśniony i na bieżąco z nią weryfikowany. Specjaliści powinni ją zapytać, czego potrzebuje, pomóc jej zrozumieć zagrożenie i podjąć decyzję, biorąc pod uwagę tendencję ofiar do pomniejszania ryzyka.

2) zindywidualizowany – uwzględniać informacje uzyskane w toku wszechstronnej oceny ryzyka i dopasowany do konkretnej kobiety i stopnia ryzyka.

3) kompleksowy – uwzględniać różne czynniki ryzyka i opierać się na systematycznym i uporządkowanym podejściu do planowania bezpieczeństwa.

4) poufny – specjaliści powinni rozumieć ograniczenia związane z zasadą poufności, zwłaszcza w kontekście bezpieczeństwa dzieci oraz bezpośredniego zagrożenia życia kobiety. Jeśli ze względu na bezpieczeństwo pokrzywdzonych uznają za zasadne podzielenie się informacjami z inną instytucją powinni, o ile to możliwe, wyczerpująco wyjaśnić to kobiecie i uzyskać jej zgodę.

5) uwzględniający kwestie różnorodności – przeprowadzający ocenę ryzyka i planowanie bezpieczeństwa muszą brać pod uwagę wpływ takich czynników jak: status społeczno-ekonomiczny, wiek, pochodzenie etniczne, religia, kultura, status imigracyjny, orientacja seksualna, zdrowie psychiczne czy niepełnosprawność oraz zdolność ofiary do zapewnienia sobie bezpieczeństwa. Każdy z tych czynników lub ich kombinacja może wpływać na sposób, w jaki ofiara przemocy domowej poszukuje pomocy i informacji oraz je przyjmuje.

6) oparty na wiedzy i wskazówkach placówek pomocowych – wszystkie instytucje i organizacje powinny znać i stosować w praktyce podstawowe zasady związane z planowaniem bezpieczeństwa zgodnie z zakresem swoich obowiązków.

Podczas budowania planu bezpieczeństwa należy wziąć pod uwagę czy ofiara zamieszkuje wspólnie ze sprawcą czy nie, czy należy zapewnić bezpieczeństwo dzieciom, np. chroniąc je przed porwaniem rodzicielskim. Nie można pomijać kwestii związanych z bezpieczeństwem kobiety w miejscu pracy, w związku z podjętą decyzją o opuszczeniu sprawcy (separacja, odejście do schroniska, rodziny), wniesieniem sprawy do sądu lub złożeniem wniosku o zastosowanie prawnych środków ochronnych. Ofiara zamieszkuje wspólnie ze sprawcą czy nie, czy należy zapewnić bezpieczeństwo dzieciom, np. chroniąc je przed porwaniem rodzicielskim. Nie można pomijać kwestii związanych z bezpieczeństwem kobiety w miejscu pracy, w związku z podjętą decyzją o opuszczeniu sprawcy (separacja, odejście do schroniska, rodziny), wniesieniem sprawy do sądu lub złożeniem wniosku o zastosowanie prawnych środków ochronnych.

I. Zadania organów władzy publicznej w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

Pomoc społeczna jest instytucją powołaną do świadczenia wsparcia osobom i rodzinom, które znalazły się w sytuacji kryzysowej i nie są w stanie samodzielnie sobie z nią poradzić. Cytując ustawę o pomocy społecznej z 12 marca 2004 r. (dalej „u.p.s”) pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości (art. 2 § 1). Rolą pomocy społecznej jest wspieranie osób i rodzin, które znalazły się w takiej sytuacji w wysiłkach zmierzających do rozwiązania trapiących ich problemów, do zaspokojenia ich niezbędnych potrzeb i umożliwienie im życia w warunkach odpowiadających godności człowieka. Jej zadaniem

jest także podejmowanie działań skierowanych na usamodzielnienie i społeczną reintegrację.

Przemoc w rodzinie jest zjawiskiem od lat znajdującym się w zakresie działań pomocy społecznej. Zakres i charakter zadań realizowanych przez instytucje pomocy społecznej określony jest przede wszystkim w przepisach ustawy o pomocy społecznej, w ustawie z 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi oraz w ustawie z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (dalej „u.p.p.r.”).

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie jest pierwszym aktem w historii polskiego prawa kompleksowo regulującym kwestie zapobiegania i zwalczania tej patologii społecznej. Artykuł 2 §2 ustawy wprowadza definicję przemocy w rodzinie. Zgodnie z jego brzmieniem przemocą w rodzinie jest jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. Członkami rodziny w rozumieniu tej definicji są (art. 2 §1 u.p.p.r.): małżonkowie, wstępni (rodzice, dziadkowie, pradiadkowie, itd.), zstępni (dzieci, wnuki, prawnuki, itd.), osoby pozostające w stosunku przysposobienia (adopcji), osoby pozostające we wspólnym pożyciu (konkubenci), a także inne osoby wspólnie zamieszkujące lub gospodarujące (np. dzieci konkubiny względem konkubenta).

Poza definicją przemocy w rodzinie ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie określa także kierunki i zakres zadań administracji rządowej i samorządu terytorialnego w przeciwdziałaniu przemocy. Rozstrzygnięcia te są szczególnie istotne z punktu widzenia zadań pomocy społecznej, ponieważ – na mocy ustawy o pomocy społecznej – to właśnie organy administracji rządowej i samorządowej są odpowiedzialne za zapewnianie i organizowanie takiej pomocy.

Ustawa wyznacza trzy podstawowe kierunki działań, które powinny być realizowane przez organy władzy publicznej we współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz kościołami i związkami wyznaniowymi:

- 1) udzielanie pomocy osobom dotkniętym przemocą w rodzinie;
- 2) oddziaływanie na osoby stosujące przemoc;
- 3) podnoszenie świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie (art. 9 u.p.p.r.).

Rozwijając i nowelizując unormowania istniejących ustaw, w szczególności ustawy o pomocy społecznej, ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi oraz kodeksu karnego, ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie określa ponadto formy działań, które mają być podejmowane w ramach każdego z tych kierunków oraz wskazuje organy administracji rządowej i samorządowej odpowiedzialne za ich realizację.

Zgodnie z ustawą do zadań własnych gminy w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie należy w szczególności tworzenie gminnego systemu prze-

ciwdziałania przemocy w rodzinie, prowadzenie poradnictwa i interwencji na temat przeciwdziałania przemocy w rodzinie, opracowywanie i realizacja programów ochrony ofiar oraz prowadzenie gminnych ośrodków wsparcia oraz tworzenie zespołów interdyscyplinarnych. Zadaniem własnym powiatu jest m.in. tworzenie i prowadzenie ośrodków wsparcia dla ofiar oraz prowadzenie ośrodków interwencji kryzysowej. Natomiast zadaniem z zakresu administracji rządowej realizowanym przez powiat za pieniądze z budżetu państwa jest, w szczególności, tworzenie i prowadzenie specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie oraz opracowywanie i realizacja programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców. Do zadań własnych samorządu województwa należy m.in. inspirowanie i promowanie nowych rozwiązań w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, a także opracowywanie programów ochrony ofiar, ramowych programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc oraz organizowanie szkoleń dla osób realizujących zadania związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie.

Ustawa stanowi ponadto, że zadaniem każdego wojewody, jako organu terenowego administracji rządowej, jest opracowywanie materiałów instruktażowych, zaleceń, procedur postępowania interwencyjnego w sytuacjach kryzysowych związanych z przemocą w rodzinie dla osób realizujących te zadania, monitorowanie zjawiska, powoływanie i odwoływanie Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz nadzór nad realizacją zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie reali-

zowanych przez samorząd gminny, powiatowy i województwa; kontrola realizacji zadań wykonywanych przez podmioty niepubliczne na zlecenie organów administracji rządowej i samorządowej.

Na barki ministra do spraw zabezpieczenia społecznego ustawa nakład obowiązek zlecenia i finansowania badań, ekspertyz i analiz dotyczących tego zjawiska, organizowania akcji promujących podnoszenie świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie oraz obowiązek monitorowania realizacji Krajowego Programu Zapobiegania i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Minister jest zobowiązany powołać Krajowego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w randze sekretarza lub podsekretarza stanu, wydawać co najmniej raz na dwa lata wytyczne do prowadzenia szkoleń w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie; opracowywać i finansować programy osłonowe z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie; finansować wspieranie programów z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie realizowanych przez: a) jednostki samorządu terytorialnego, b) organizacje pozarządowe działające na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, c) jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, stosunku państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancji wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Jako organ doradczy ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego został utworzony Zespół

Monitorujący ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Do zadań Zespołu należy m.in.:

- inicjowanie i wspieranie działań mających na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie;
- monitorowanie działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;
- wyrażanie opinii w sprawach dotyczących stosowania ustawy oraz inicjowanie zmian przepisów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;
- opracowanie standardów pomocy ofiarom przemocy w rodzinie i pracy z osobami stosującymi przemoc w rodzinie.

Rada Ministrów na mocy artykułu 10 u.p.p.r. jest zobowiązana przyjąć Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Program ten określa szczegółowe działania, które mają zapewnić ochronę i pomoc osobom dotkniętym przemocą, oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne wobec osób stosujących przemoc oraz podnoszenie świadomości społecznej na temat przemocy oraz promowanie metod wychowawczych bez użycia przemocy, a także upowszechniać informacje o możliwościach i formach udzielania pomocy, zarówno osobom dotkniętym przemocą, jak i stosującym przemoc w rodzinie. Rada Ministrów jest zobowiązana do składania Sejmowi Rzeczypospolitej Polskiej, w terminie do 30 września, corocznych sprawozdań z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

II. Pomoc dla osób doświadczających przemocy w rodzinie

Osoby doświadczające przemocy w rodzinie mają prawo ubiegać się o pomoc i wsparcie ze strony instytucji pomocy społecznej. Rodzaj, formę i zakres dostępnej pomocy określają przede wszystkim przepisy ustawy o pomocy społecznej oraz ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

Ustawa o pomocy społecznej określa generalne zasady i warunki przyznawania świadczeń pomocowych o charakterze pieniężnym i niepieniężnym. Zgodnie z ustawą o świadczenia z pomocy społecznej ubiegać się może osoba lub rodzina, która spełnia dwa podstawowe kryteria – kryterium podmiotowe dotyczące obywatelstwa i miejsca zamieszkania/pobytu oraz kryterium przedmiotowe dotyczące „trudnej sytuacji życiowej”. Kryteria te mają charakter bezwzględnie obowiązujący, co oznacza, że niespełnienie choćby jednego z nich uniemożliwia skuteczne wnioskowanie o przyznanie pomocy społecznej. Ponadto ustawa o pomocy społecznej często uzależnia prawo do niektórych rodzajów świadczeń, w szczególności świadczeń pieniężnych, od spełnienia przez osobę lub rodzinę dodatkowego kryterium – tzw. kryterium dochodowego. Pomoc finansowa dostępna jest bowiem przede wszystkim osobom o niskim statusie materialnym.

Kryterium podmiotowe określone jest w art. 5 u.p.s. Przepis ten stanowi, że – jeśli umowy międzynarodowe nie stanowią inaczej – prawo do pomocy społecznej przysługuje: osobom posiadającym obywatelstwo polskie mającym miejsce zamieszkania i przebywającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej; cudzoziemcom mającym miejsce zamieszkania i przebywającym na terytorium RP; posiadającym odpowiednie zezwolenie na osiedlenie się lub zgodę na pobyt tolerowany oraz osobom mającym status uchodźcy nadany w RP; obywatelom państw członkowskich Unii Europejskiej lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego przebywającym na terenie Polski, którzy uzyskali zezwolenie na pobyt.

Kryterium przedmiotowe określone jest w cytowanym już art. 2 u.p.s., który stanowi, że pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Z przepisu tego wynika, że pomoc społeczną otrzymać mogą tylko osoby, które znajdują się w trudnej sytuacji życiowej i nie są w stanie samodzielnie tej sytuacji pokonać. Jest to podstawowy wyraz zasady subsydiarności (pomocniczości), na której ufundowana jest instytucja pomocy społecznej. Zasada ta opiera się na przekonaniu, że państwo (samorząd terytorialny jako organ władzy publicznej) powinno wspomagać jednostki, rodziny i społeczności lokalne tylko w sytuacjach i w zakresie przekraczającym ich własne zdolności i możliwość skutecznego działania. Zasada pomocniczości odwołuje się do samodzielności obywateli i wspólnot. Podkreśla ich suwerenność

oraz odpowiedzialność za własne wybory i własne życie. Z zasady tej wynika, że pomoc społeczna jest swego rodzaju „ostatnią deską ratunku” w systemie zabezpieczenia społecznego.

Przepisy ustawy o pomocy społecznej nie wyjaśniają, co należy rozumieć przez pojęcie „trudnej sytuacji życiowej”. Artykuł 7 u.p.s. wymienia jedynie przykładowe okoliczności i problemy, które mogą uzasadniać objęcie osoby lub rodziny pomocą społeczną. Wśród tych okoliczności szczególnie miejsce zajmuje przemoc w rodzinie. Dzieje się tak co najmniej z czterech powodów. Po pierwsze, przemoc ze strony osoby bliskiej jest przestępstwem – bezprawnym naruszeniem integralności fizycznej i psychicznej ofiar powodującym ich pokrzywdzenie i poszkodowanie. Po drugie, przemoc jest często przyczyną innych wymienionych w art. 7 u.p.s. problemów życiowych ofiar, w szczególności ubóstwa, bezdomności, bezrobocia, niepełnosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby oraz problemów w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i w sprawach prowadzenia gospodarstwa domowego. Po trzecie, przemoc w rodzinie często współwystępuje z uzależnieniem od alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych zarówno po stronie ofiar, jak i sprawców przemocy. W końcu, po czwarte i najważniejsze, ze względu na swoją naturę i konsekwencje przemoc w rodzinie jest sytuacją, z którą bardzo trudno jest ofiarom samodzielnie sobie poradzić.

Formy pomocy i wsparcia dla ofiar

Artykuł 3 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie stanowi, że osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się pomocy, w szczególności w formie:

- 1) poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego i socjalnego, zawodowego i rodzinnego,
- 2) interwencji kryzysowej i wsparcia,
- 3) ochrony przed dalszym krzywdzeniem poprzez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się i zbliżania do osoby pokrzywdzonej,
- 4) zapewnienia, na żądanie osoby dotkniętej przemocą, bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie,
- 5) badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie oraz wydania zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie,
- 6) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, która nie ma tytułu prawnego do zajmowanego wspólnie ze sprawcą przemocy lokalu, pomocy w uzyskaniu mieszkania.

Większość z wymienionych powyżej rodzajów pomocy nie jest nowa. Zasady świadczenia wsparcia w postaci pomocy socjalnej, poradnictwa specjalistycznego oraz interwencji kryzysowej są od lat szczegółowo uregulowane w ustawie o pomocy społecznej. Ustawa nie wprowadza tutaj żadnych istotnych zmian, chociaż akcentuje możliwości ochrony ofiar przed dalszym krzywdzeniem poprzez izolowanie sprawcy od ofiary i wprowadza pewne nowe

instrumenty. Jednym z podstawowych celów ustawy jest zmiana złej praktyki, że to osoba doświadczająca przemocy zmuszona jest do opuszczenia zajmowanego wspólnie ze sprawcą mieszkania. To ona z dziećmi tułała się po schroniskach, ośrodkach wsparcia i innych placówkach zapewniających całonocny pobyt, podczas gdy sprawca dalej korzystał z dobrodziejstw ciepłego i bezpiecznego lokum. Realizacji tego celu mają służyć przede wszystkim dwa instrumenty izolowania sprawców od ofiar przemocy wprowadzone przez ustawę, a mianowicie – nakaz opuszczenia przez osobę stosującą przemoc lokalu wspólnie zajmowanego z ofiarą oraz zakaz kontaktowania się i zbliżania przez sprawcę do osoby krzywdzonej. Oba te nakazy są formami oddziaływania na sprawców i dlatego też zostaną szczegółowo omówione w następnym rozdziale poradnika. Ważne jest również zapewnienie ofiarom przemocy ochrony przed dalszym krzywdzeniem w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie pkt 4 cytowanego powyżej art. 3 u.p.p.r.. Istotną zmianą wprowadzoną w 2010 r. do ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie jest możliwość uzyskania darmowego zaświadczenia lekarskiego o skutkach przemocy. Rozwiązanie to nakłada na każdego lekarza obowiązek wystawienia zaświadczenia na stosownym druku, którego wzór określa rozporządzenie Ministra Zdrowia.

Świadczenia pieniężne

Polskie prawo nie przewiduje żadnej szczególnej formy pomocy finansowej dla ofiar przemocy w rodzinie. Świadczeniami pieniężnymi, o które ubiegają się mogą osoby doświadczające przemocy, są zatem

wszelkie oferowane przez pomoc społeczną świadczenia: zasiłek stały; zasiłek okresowy; zasiłek celowy i specjalny zasiłek celowy; zasiłek i pożyczka na usamodzielnienie; pomoc na usamodzielnienie oraz na kontynuowanie nauki (art. 36, pkt 1 u.p.s.). Ofiary przemocy mogą się ubiegać o świadczenia pieniężne z pomocy społecznej na takich samych zasadach jak wszystkie inne osoby, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej. Muszą zatem spełniać wszystkie wymagane przez prawo kryteria stanowiące warunki przyznania tej pomocy, w szczególności kryterium dochodowe.

Choć polski ustawodawca nie przewidział żadnej szczególnej formy wsparcia finansowego dla osób doświadczających przemocy, instrumentem, który może pełnić taką rolę, jest specjalny zasiłek celowy i – do pewnego stopnia – także zasiłek celowy. Zaczniemy od omówienia tego ostatniego.

Zasiłek celowy (art. 39 u.p.s.) jest świadczeniem pieniężnym zależnym od kryterium dochodowego. Jest to zatem forma pomocy tylko dla osób o niskim statusie ekonomicznym. Zasiłek celowy przyznawany jest w celu zaspokojenia określonej, niezbędnej potrzeby bytowej, w szczególności na pokrycie części lub całości kosztów zakupu żywności, leków, leczenia, opału, odzieży, niezbędnych przedmiotów użytku domowego, drobnych remontów i napraw w mieszkaniu, a także kosztów pogrzebu. Obecnie o przyznanie tego świadczenia może się ubiegać również osoba bezdomna oraz niemająca dochodu ani możliwości uzyskania świadczeń z ubezpieczenia zdrowotnego w celu pokrycia części lub całości wydatków na świadczenia zdrowotne.

Zasiłek celowy może być przyznany w formie pieniężnej, rzeczowej lub w formie biletu kredytowanego. Przepisy ustawy o pomocy społecznej nie określają stałej wysokości zasiłku i nie podają kryteriów ustalania tej wysokości. Wyznacznikami są tu z jednej strony, sytuacja materialna osoby ubiegającej się o to świadczenie i cel na jaki ma być ono spożytkowane, a z drugiej – możliwości finansowe organu pomocy społecznej.

Jak już zostało powiedziane, przyznanie zasiłku celowego uzależnione jest od spełniania przez wnioskodawcę kryterium dochodowego. Gdyby organy pomocy społecznej rygorystycznie przestrzegały tego wymogu wiele osób w potrzebie, w tym ofiar przemocy w rodzinie, pozostałoby bez możliwości uzyskania jakiegokolwiek wsparcia. Pomoc społeczna jako szczególna instytucja zabezpieczania społecznego musi jednak elastycznie reagować na nieprzewidziane prawem sytuacje, którym sprostać rzeczywiście przekracza możliwości i zdolności pojedynczych osób lub rodzin. Zwrócił na to uwagę Naczelny Sąd Administracyjny, który w wyroku z 6 stycznia 1999 r. stwierdził, że organ administracji rozpatrując sprawę o przyznanie zasiłku celowego podmiotowi, którego dochód przekracza ustawowe kryterium, powinien zważyć, czy w okolicznościach sprawy nie występuje szczególnie uzasadniony przypadek uprawniający dany podmiot do otrzymania świadczenia. Możliwość przyznania pomocy finansowej osobie, której dochód jest wyższy od kryterium ustawowego, przewiduje też ustawa o pomocy społecznej. Zgodnie z art. 41 tej ustawy, w szczególności uzasadnionych przypadkach, osoba lub rodzina,

której dochód przekracza ustawowe kryterium dochodowe, może otrzymać:

- specjalny bezzwrotny zasiłek celowy w wysokości nieprzekraczającej odpowiednio kryterium dochodowego dla osoby samotnie gospodarującej lub dochodu rodziny;
- zasiłek okresowy, zasiłek celowy lub pomoc rzeczową, pod warunkiem zwrotu części lub całości kwoty zasiłku lub wydatków na pomoc rzeczową.

Nie ma wątpliwości, że taką szczególną okolicznością uzasadniającą przyznanie pomocy materialnej może być przemoc w rodzinie. Wiele kobiet ofiar przemocy pochodzi z rodzin, których dochód przewyższa kryterium ustawowe. Z racji przemocy ekonomicznej nie mają one jednak realnego dostępu do finansów domowych, co sprawia, że nie są w stanie zaspokajać swoich elementarnych potrzeb bytowych, jak również potrzeb dzieci. Możliwość otrzymania bezzwrotnego specjalnego zasiłku celowego jest dla nich jedyną szansą na godne życie i wyrwanie się z krzywdzącego związku.

Świadczenia niepieniężne

Podstawowymi świadczeniami pomocowymi udzielanymi ofiarom przemocy w rodzinie są świadczenia niepieniężne, w szczególności w postaci pracy socjalnej, poradnictwa specjalistycznego, interwencji kryzysowej, usług psychologiczno-pedagogicznych oraz pomocy w znalezieniu bezpiecznego schronienia. Cechą charakterystyczną większości świadczeń niepieniężnych jest to, że przysługują one wszystkim zainteresowanym osobom i rodzinom bez względu na uzyskiwany przez nie dochód.

Praca socjalna (art. 45 u.p.s.)

Praca socjalna jest podstawowym świadczeniem oferowanym przez pomoc społeczną. Jest to działalność wykonywana na rzecz poprawy funkcjonowania osób i rodzin w ich środowisku społecznym. Prowadzą ją pracownicy socjalni i osoby o odpowiednim przygotowaniu zawodowym. Istotą pracy socjalnej jest bezpośredni kontakt między pracownikiem socjalnym a osobą lub rodziną objętą taką pomocą. Metodyka pracy socjalnej obejmuje m.in. poradnictwo, psychoterapię, mediację i rzecznictwo. Praca socjalna jest świadczeniem realizowanym niezależnie od dochodu, z poszanowaniem godności i prawa do samostanowienia osoby nią objętej.

Szczególną fakultatywną formą organizowania i prowadzenia pracy socjalnej jest kontrakt socjalny. To pisemna umowa zawarta między pracownikiem socjalnym, a osobą ubiegającą się o pomoc. Treść kontraktu określa rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 8 listopada 2010 r. w sprawie wzoru kontraktu socjalnego. Zgodnie z tych rozporządzeniem kontrakt socjalny powinien określać zobowiązania i uprawnienia stron w ramach wspólnie podejmowanych działań nakierowanych na przezwyciężenie trudnej sytuacji życiowej osoby lub rodziny. W kontrakcie dokonuje się krótkiej oceny sytuacji danej osoby lub rodziny, w szczególności identyfikuje się przyczyny życiowych trudności, określa możliwości ich pokonywania, a także opisuje się ograniczenia i bariery środowiskowe utrudniające ich rozwiązywanie. Wyznacza się również cele, których zrealizowanie umożliwi danej osobie lub rodzinie przezwyciężenie trapiących ją problemów. Cele te mają

zostać osiągnięte przez konkretne działania osoby mającej trudności i wspomagającego ją pracownika socjalnego. W kontrakcie wyznacza się również termin oceny realizacji założonych działań oraz sposób przekazywania ewentualnych świadczeń. Niedotrzymanie postanowień kontraktu socjalnego, jak też odmowa jego zawarcia mogą stanowić podstawę do nieprzyznania świadczenia, uchylenia decyzji o przyznanej pomocy lub wstrzymania świadczeń pieniężnych. Ideą kontraktu socjalnego jest bowiem zaktywizowanie i zmobilizowanie osoby ubiegającej się o pomoc do samodzielnego rozwiązywania swoich kłopotów.

Kontrakt socjalny jest instrumentem o charakterze dyscyplinującym i jako taki świetnie sprawdza się w przypadku niektórych kategorii świadczeniobiorców, w szczególności w przypadku osób uzależnionych od alkoholu lub osób przejawiających postawę roszczeniową i brak chęci do wzięcia odpowiedzialności za własne życie. Kontrowersyjne jest jednak zawieranie takich kontraktów z ofiarami przemocy w rodzinie, zwłaszcza tymi, które tkwią jeszcze w relacji przemocowej. Podstawową potrzebą osób doświadczających przemocy jest odzyskanie kontroli nad własnym życiem – odbudowanie poczucia własnej wartości, odzyskanie sprawczości i przezwyciężenie bezradności. Zaspokojenie tej potrzeby wymaga pozostawienia tym osobom przestrzeni do podejmowania autonomicznych decyzji, do eksperymentowania i przejawiania inicjatywy. Kobiety ofiary przemocy przez lata były karcone za każdy przejaw samodzielności. Zwykle sprawca decydował o tym, co jest dla nich dobre, a co złe. To on był panem ich życia prywatnego, decydował o ak-

tywności społecznej i zawodowej. Dlatego warunkiem skutecznej pomocy osobom doświadczającym przemocy jest przywrócenie im wiary we własne siły i możliwości. Celem tego nie da się zrealizować poprzez zawieranie pisemnych kontraktów socjalnych i odgórne określanie harmonogramu działań, które ofiary mają zrealizować pod groźbą utraty prawa do wsparcia finansowego. Niedopuszczalne jest w szczególności zawieranie w takich kontraktach postanowień zobowiązujących ofiary przemocy do zakładania spraw o rozwód czy do wyprowadzania się z mieszkań zajmowanych wspólnie ze sprawcami. Praca socjalna prowadzona w oparciu o takie restrykcyjne i opresyjne umowy może być dla osób doświadczających przemocy źródłem wtórnego pokrzywdzenia – ktoś ponownie mówi im, co mają robić; ktoś znowu grozi im sankcjami finansowanymi za niesubordynację i nieposłuszeństwo.

Poradnictwo specjalistyczne (art. 46 u.p.s.)

Poradnictwo specjalistyczne to – obok pracy socjalnej – kolejny bardzo ważny rodzaj pomocy niepieniężnej świadczonej przez instytucje pomocy społecznej bez względu na dochód osoby potrzebującej. To także jedna z najczęściej poszukiwanych przez ofiary form pomocy. Na poradnictwo specjalistyczne składa się bowiem przede wszystkim poradnictwo prawne, psychologiczne i rodzinne. Poradnictwo prawne polega na udzielaniu informacji o obowiązujących przepisach, głównie z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, zabezpieczenia społecznego i ochrony lokatorów. Poradnictwo psychologiczne to pomoc świadczona poprzez diagnostykę, profilaktykę

78 i terapię problemów psychologicznych. Poradnictwo rodzinne obejmuje problemy funkcjonowania rodziny, w tym problemy wychowawcze, opieki nad osobami niepełnosprawnymi, a także terapię rodzinną.

Dostęp do poradnictwa specjalistycznego powinien być zapewniony na terenie każdego powiatu. W dużych miastach, najczęściej przy ośrodkach pomocy społecznej, funkcjonują Punkty Informacyjno-Konsultacyjne, gdzie świadczone jest poradnictwo specjalistyczne, poradnictwo rodzinne, poradnictwo w zakresie uzależnień, a także organizowane są różnego rodzaju grupy wsparcia, w tym dla osób doświadczających przemocy. Tego typu pomoc świadczą również organizacje pozarządowe i inne instytucje na zasadzie współpracy. Przykładem takiej organizacji jest Fundacja Centrum Praw Kobiet, która świadczy bezpłatną pomoc prawną i psychologiczną oraz poradnictwo socjalne kobietom doświadczającym przemocy w rodzinie.

Interwencja kryzysowa (art. 47 u.p.s.)

Interwencję kryzysową definiuje się jako profesjonalną, interdyscyplinarną pomoc udzielaną osobom i rodzinom będącym w stanie kryzysu, możliwie najszybciej po wystąpieniu zdarzenia krytycznego. Celem interwencji kryzysowej jest przywrócenie równowagi psychicznej i umiejętności samodzielnego radzenia sobie, a dzięki temu zapobieganie przejściu reakcji kryzysowej w stan chronicznej niewydolności psychospołecznej. W ramach interwencji kryzysowej udziela się osobie potrzebującej natychmiastowej specjalistycznej pomocy psychologicznej, a także – w zależności od jej potrzeb – poradnictwa socjalnego lub prawnego oraz schronienia na okres do 3 miesię-

cy z możliwością przedłużenia. W każdym powiecie powinien działać ośrodek interwencji kryzysowej.

Interwencja kryzysowa jest formą pomocy, którą może otrzymać każda osoba, bez względu na osiągnięty przez nią dochód. Skorzystanie z tej pomocy, w szczególności w postaci bezpiecznego schronienia na okres 3 miesięcy, nie wymaga żadnego skierowania!

Ze świadczeń interwencji kryzysowej często korzystają osoby doznające przemocy ze strony bliskiej osoby. Najważniejsze w takiej sytuacji jest oddzielenie sprawcy od ofiary. Optymalnie by było, gdyby ta izolacja następowała poprzez przymusowe usunięcie sprawcy ze wspólnie zajmowanego mieszkania. Niestety, najczęściej ofiara z dziećmi opuszczają dom. Pomoc świadczona takiej osobie w ramach interwencji kryzysowej może wówczas polegać na zapewnieniu jej schronienia w domu dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży lub w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie. Zasady funkcjonowania i przyjmowania do tych instytucji omówione są w następnych rozdziałach.

Domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży

Ustawa o pomocy społecznej otacza szczególną opieką kobiety z małoletnimi dziećmi oraz kobiety ciężarne doświadczające przemocy w rodzinie. W sytuacji zagrożenia osoby te mogą znaleźć schronienie w domach dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży. Zasady funkcjonowania tych placówek szczegółowo reguluje rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 8 marca 2005 r. Akt ten określa standard podstawowych usług świadczonych przez domy

dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży oraz tryb kierowania i przyjmowania do tych domów.

Ten typ ośrodków wsparcia zajmuje się udzielaniem pomocy o charakterze interwencyjnym poprzez zapewnienie schronienia kobietom, wspieranie ich w przezwyciężaniu sytuacji kryzysowej oraz izolowanie od sprawców. Pomoc świadczona przez domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży ma ponadto na celu zapobieganie marginalizacji społecznej osób w nich przebywających, umożliwiając im odnalezienie miejsca w społeczeństwie i powrót do normalności po odrzuceniu ich przez rodziny, partnerów czy środowisko z powodu nieoczekiwanego macierzyństwa lub konieczności przezwyciężenia sytuacji kryzysowej. Placówki te działają również na rzecz zapobiegania sieroctwu społecznemu swoich podopiecznych przez przygotowywanie ich do świadomego i odpowiedzialnego wypełniania roli rodzicielskiej. Istotnym elementem profilaktyki antyprzemocowej realizowanej przez domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży jest zapobieganie powielaniu złych wzorców rodzinnych i środowiskowych, a zwłaszcza wzorców wyuczonej bezradności.

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej w sprawie domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży precyzyjnie określa standard świadczenia usług w zakresie potrzeb bytowych mieszkańców oraz w zakresie usług opiekuńczo-wspomagających. Na te ostatnie składają się: podstawowa pielęgnacja w czasie choroby oraz opieka nad dzieckiem w czasie choroby opiekuna dziecka, możliwość korzystania ze świadczeń zdrowotnych, pomoc w za-

łatwianiu spraw osobistych w przypadku wystąpienia takiej potrzeby, środki higieny osobistej, środki czystości w sytuacji, gdy nie ma możliwości ich samodzielnego zakupu.

Domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży funkcjonują zgodnie z zasadą podmiotowego traktowania oraz partnerstwa we wzajemnych relacjach pomiędzy mieszkańcami i personelem. Zapewniają warunki bytowe zbliżone do domowych, poszanowanie prywatności beneficjentów i życzliwą atmosferę. Starają się uwzględniać indywidualne potrzeby mieszkańców i ich dzieci, tworzyć warunki do ich rozwoju osobowego.

Co do zasady, przyjęcie do domu dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży następuje na mocy decyzji starosty. Osoba ubiegająca się o skierowanie do domu składa wniosek w ośrodku pomocy społecznej właściwym ze względu na jej miejsce zamieszkania. Ośrodek kompletuje wymagane dokumenty w terminie 14 dni (chodzi tu zwłaszcza o wniosek osoby zainteresowanej, rodzinny wywiad środowiskowy, zaświadczenie lekarskie stwierdzające brak przeciwwskazań zdrowotnych do umieszczenia w domu oraz opinię ośrodka zawierającą uzasadnienie pobytu w domu) i przekazuje je do starosty najbliższego powiatu prowadzącego dom, który wydaje decyzję o skierowaniu. W przypadku braku miejsca w domu w najbliższym powiecie, ośrodek pomocy społecznej, w porozumieniu z osobą ubiegającą się o uzyskanie schronienia, poszukuje miejsca w domu w innym powiecie.

W sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa lub zdrowia osoby ubiegającej się o skierowanie do domu lub

jej dziecka przyjmuje się tę osobę bez skierowania, na wniosek tej osoby lub ośrodka pomocy społecznej i niezwłocznie powiadamia o tym starostę powiatu prowadzącego dom. Ośrodek, w terminie 14 dni od dnia umieszczenia osoby bez skierowania, przesyła staroście dokumenty, o których mowa powyżej, a starosta niezwłocznie wydaje decyzję o skierowaniu do domu. Ten tryb udzielania schronienia kobietom z małoletnimi dziećmi i kobietom ciężarnym powinien mieć zastosowanie w szczególności wobec kobiet doświadczających przemocy.

Ośrodki wsparcia

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie powołała do życia specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie. Tworzenie i prowadzenie tych ośrodków należy do zadań administracji rządowej realizowanych przez powiat. Zakres i standard podstawowych usług świadczonych przez te placówki reguluje rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie i kwalifikacji osób prowadzących oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne.

Do zadań specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie w ramach pomocy interwencyjnej należy m.in.:

a) zapewnienie schronienia ofierze oraz dzieciom pozostającym pod jej opieką, bez skierowania

i bez względu na dochód, przez okres do trzech miesięcy z możliwością przedłużenia w przypadkach uzasadnionych sytuacją ofiary przemocy w rodzinie,

b) ochronę ofiary przemocy w rodzinie przed osobą stosującą przemoc,

c) udzielanie natychmiastowej pomocy psychologicznej i prawnej oraz zorganizowanie niezwłocznie dostępu do pomocy medycznej w przypadku, gdy wymaga tego stan zdrowia ofiary,

d) rozpoznanie sytuacji ofiary przemocy w rodzinie i ocena ryzyka w zakresie zagrożenia bezpieczeństwa ofiary lub jej dzieci pozostających pod jej opieką, a także udzielenie pomocy innej niż określona w lit. a–c.

Warto pokreślić, że prawo do uzyskania bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia przysługuje każdej ofierze przemocy bez względu na jej dochód lub dochód jej rodziny. Ofiara przemocy nie potrzebuje też żadnego skierowania na pobyt w ośrodku specjalistycznym.

Omawiane rozporządzenie określa także standard warunków bytowych w specjalistycznych ośrodkach wsparcia oraz zakres usług terapeutyczno-wspomagających dla ofiar przemocy w rodzinie. W ramach tych ostatnich opracowywana jest diagnoza rodziny i indywidualny plan pomocy ofierze przemocy, udzielane jest poradnictwo medyczne, psychologiczne, prawne i socjalne, zapewniana jest pomoc medyczna. Osoby doświadczające przemocy otrzymują także możliwość wzięcia udziału w grupach wsparcia i grupach terapeutycznych oraz w terapii indywidualnej ukierunkowanej na wsparcie oraz nabycie umiejętności ochrony przed osobą sto-

sującą przemoc w rodzinie. Specjalistyczne ośrodki wsparcia przeprowadzają także diagnozę sytuacji dzieci w rodzinie dotkniętej przemocą i udzielają im wsparcia psychologicznego oraz pomocy socjoterapeutycznej i terapeutycznej. Matki ofiary przemocy mają szansę na uzyskanie pomocy w postaci konsultacji wychowawczych.

W celu dostosowania pomocy do sytuacji oraz potrzeb ofiar specjalistyczne ośrodki wsparcia współpracują z instytucjami zajmującymi się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie oraz prowadzą działania monitorujące i ewaluacyjne efektów swojej działalności.

III. Działania wobec sprawców przemocy w rodzinie

Skuteczne przeciwdziałanie przemocy w rodzinie wymaga bezwzględnego karania osób stosujących przemoc oraz podejmowania innych działań mających na celu zapobieganiu tej patologii. Podstawowym celem profilaktyki i walki z przemocą powinno być bowiem jej wyeliminowanie, a dopiero wtórnym – leczenie jej skutków poprzez świadczenie pomocy ofiarom.

Prawo karne wobec sprawców

Przemoc fizyczna, psychiczna i seksualna wobec osób najbliższych jest przestępstwem. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wprowadziła definicję tego zjawiska, ale nie wprowadziła do polskiego prawa karnego nowego typu przestępstwa. Szukając sankcji dla osób stosujących przemoc, trzeba więc sięgać do przepisów kodeksu karnego. W zależności od tego, jaką formę przybiera zachowanie sprawcy przemocy i czy ma ono charakter jednorazowy, czy też powtarzający się, może być ścigane i karane z różnych artykułów kodeksu karnego.

Przemoc fizyczna i psychiczna wobec osób najbliższych

Jeżeli sprawca stosuje przemoc fizyczną lub psychiczną i jego zachowanie ma charakter powtarzający się, ciągły, kwalifikowane jest jako przestępstwo znęcania się nad osobą najbliższą i ścigane z art. 207 kodeksu karnego (k.k.):

§ 1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2. Jeżeli czyn określony w § 1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. § 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne

życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 2 do 12 lat.

Jeśli przemoc fizyczna wobec osoby najbliższej ma charakter jednorazowy lub brak jest dowodów na jej powtarzalność, może być ona rozpatrywana w świetle przepisów mówiących o naruszeniu czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia, a nawet naruszeniu nietykalności cielesnej. W zależności od skutku działania sprawcy: od ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w postaci m.in. ciężkiego kalectwa (art. 156 § 1 k.k.), innego naruszenia czynności narządu ciała i rozstroju zdrowia (art. 157 k.k.), do naruszenia nietykalności cielesnej (art. 217 § 1 k.k.) – różna jest odpowiedzialność sprawcy i zagrożenie karą oraz tryb ścigania.

Znęcanie się nad osobą najbliższą opisane w art. 207 k.k. jest przestępstwem ściganym z urzędu (z oskarżenia publicznego). Oznacza to, że organy ścigania – policja i prokuratura, jeśli posiadają wiedzę lub w jakikolwiek sposób zostały powiadomione o popełnieniu tego przestępstwa, mają obowiązek wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego. Do zainicjowania ścigania osoby znęcającej się nie jest potrzeby wniosku osoby pokrzywdzonej – ofiary przemocy. Źródłem informacji o przemocy może być dowolna osoba prywatna (sąsiad, członek dalszej rodziny), osoba prowadząca prywatną praktykę zawodową (psycholog, prawnik) lub przedstawiciel instytucji lub służby publicznej, np. kurator, nauczyciel, pedagog szkolny, pracownik pomocy społecznej. Każdy, komu wiadomo jest o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma obowiązek niezwłocznie poinformować o tym organy ścigania. Charak-

ter tego obowiązku jest jednak różny w przypadku osób prywatnych i osób reprezentujących instytucje państwowe lub samorządowe. Zgodnie bowiem z art. 304 kodeksu postępowania karnego:

§ 1. Każdy dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub policję. Przepis art. 191 § 3 stosuje się odpowiednio.

§ 2. Instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora lub policję oraz przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa.

Z przepisu tego wynika, że na każdym z nas ciąży społeczny, ale prawnie nieegzekwowalny, obowiązek informowania o wiadomych nam przypadkach przemocy w rodzinie. Natomiast na instytucjach publicznych, w szczególności na ośrodkach pomocy społecznej, ciąży taki obowiązek prawny. Istnienie tego obowiązku potwierdza art. 12 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, który stanowi: osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych powzięły podejrzenie o popełnieniu przestępstwa z użyciem przemocy wobec członków rodziny, niezwłocznie zawiadamiają o tym policję lub prokuratora.

Artykuł ten nie tylko przypomina o obowiązku informowania zawartym w art. 304 k.p.k., ale także rozszerza zakres podmiotów nim objętych. Zgodnie

z art. 12 u.p.p.r. obowiązek niezwłocznego zawiadomienia policji lub prokuratury ciąży bowiem nie tylko na osobach reprezentujących instytucje państwowe i samorządowe na zewnątrz, np. na kierownikach lub dyrektorach ośrodków pomocy społecznej, ale także na pracownikach tych instytucji, którzy w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych powzięli podejrzenie o tym, że w danej rodzinie dochodzi do aktów przemocy. Warto ponadto zauważyć, że art. 12 u.p.p.r. odwołuje się do wprowadzonej przez tę ustawę definicji tego zjawiska, która jest istotnie szersza od pojęcia znęcania się zawartego w art. 207 k.k. Obowiązek informowania organów ścigania nałożony przez art. 12 u.p.p.r. dotyczy zatem wszelkich zachowań sprawców będących przestępstwem, które podpadają pod definicję przemocy w rodzinie zawartą w art. 2 § 2 u.p.p.r., nie tylko zachowań powtarzalnych o charakterze przemocy fizycznej i psychicznej, ale także zachowań jednorazowych oraz naruszających wolność seksualną ofiar.

Przemoc seksualna wobec osób najbliższych

Polskie prawo, tak jak na całym świecie, uznaje współżycie seksualne między członkami rodziny – kazirodztwo – za przestępstwo. Zgodnie z art. 201 k.k.:

Kto dopuszcza się obcowania płciowego w stosunku do wstępnego (tj. rodzica, dziadka, pradziadka), zstępnego (tj. dziecka, wnuka, prawnuka), przysposobionego, (tj. osoby adoptowanej) lub przysposabiającego, brata lub siostry, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Kazirodztwo jest przestępstwem, bez względu na to, czy do zbliżeń między członkami rodziny dochodzi dobrowolnie czy

na skutek przemocy. Jeśli jednak osoba bliska zostaje zmuszona do odbycia stosunku seksualnego lub poddania się innej czynności seksualnej, takie zachowanie może być ścigane jako przestępstwo zgwałcenia. Gwałt w rodzinie – zarówno gwałt kazirodczy, jak i gwałt w małżeństwie – jest bowiem takim samym przestępstwem jak gwałt ze strony osoby trzeciej!

Przestępstwo zgwałcenia ścigane jest z art. 197 k.k.:

§ 1. Kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. § 2. Jeżeli sprawca, w sposób określony w § 1, doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności na czas od 6 miesięcy do lat 8. § 3. Jeżeli sprawca dopuszcza się zgwałcenia:

- 1) wspólnie z inną osobą,*
- 2) wobec małoletniego poniżej lat 15,*
- 3) wobec wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry,*

podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. § 4. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1–3 działa ze szczególnym okrucieństwem, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5. Przestępstwo zgwałcenia jest od 27 stycznia 2014 roku przestępstwem ściganym z urzędu i nie ma potrzeby składania wniosku o ściganie. Jeżeli jednak czyn miał miejsce przed tą datą, osoba pokrzywdzona musi złożyć wniosek o ściganie, jeśli chce aby sprawca poniósł odpowiedzialność karną. W przeciwnym wypadku, organy ścigania nie podejmą żadnych działań (poza czynnościami sprawdzającymi). Jeżeli ofiarą gwałtu jest osoba ma-

90 10letnia powyżej 15 roku życia, wniosek o ściganie składa za nią rodzic lub opiekun prawny. Jeżeli żaden z rodziców nie chce złożyć takiego wniosku lub jeden z rodziców jest sprawcą, co może mieć miejsce zwłaszcza w sytuacji, gdy sprawcą gwałtu jest ojciec dziecka, a matka nie chce narażać męża na odpowiedzialność karną, prokurator zwraca się do właściwego sądu rodzinnego o ustanowienie kuratora, któremu będzie przysługiwało prawo złożenia wniosku. Jeżeli żaden z rodziców nie jest sprawcą sąd rodzinny może zobowiązać rodziców lub jednego z nich do złożenia wniosku o ściganie. O podejrzeniu, że doszło do zgwałcenia osoby małoletniej przez rodzica (opiekuna prawnego), poinformować może prokuratora każda osoba, w szczególności pracownik socjalny, nauczyciel lub pedagog szkolny.

Polskie prawo uznaje za przestępstwo każde współżycie seksualne z osobą poniżej 15 roku życia, bez względu na to, czy do stosunku lub innej czynności seksualnej doszło za zgodą osoby małoletniej, czy też w efekcie podstępny, manipulacji czy groźby i bez względu na to, kto jest inicjatorem takiego zachowania. Zgodnie z art. 200 k.k.:

§ 1. Kto obcuje płciowo z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. § 2. Tej samej karze podlega, kto w celu zaspokojenia seksualnego prezentuje małoletniemu poniżej lat 15 wykonanie czynności seksualnej.

U podstaw tej regulacji leży przekonanie, że wczesna inicjacja seksualna jest krzywdząca zarówno dla zdrowia fizycznego, jak i psychicznego dziec-

ka. Warto pamiętać, że w przeciwieństwie do przestępstwa z art. 197 k.k., przestępstwo z art. 200 k.k. jest przestępstwem ściganym z urzędu!

Nakaz opuszczenia lokalu i nakaz kontaktowania się z ofiarą przemocy w określony sposób

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wprowadziła do polskiego prawa karnego trzy instrumenty separowania ofiar od sprawców przemocy:

1) obowiązek powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób w trakcie karnego postępowania przygotowawczego i sądowego;

2) obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym na etapie karnego postępowania przygotowawczego i sądowego;

3) obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym nakładany jako środek cywilny.

Zgodnie z przyjętym modelem możliwości odizolowania sprawcy przemocy w postępowaniu karnym wprowadzono do kodeksu postępowania karnego art. 275a:

§ 1. Tytułem środka zapobiegawczego można nakazać oskarżonemu o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej opuszczenie lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony ponownie popełni prze-

stępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził.

Środek ten może być stosowany na czas trzech miesięcy z możliwością dalszego przedłużania każdorazowo na trzymiesięczne okresy. Środek ma zastosowanie także do osób, które jeszcze nie są oskarżone, ale którym postawiono zarzuty popełnienia przestępstwa.

Oddziaływania korekcyjno-edukacyjne na sprawców przemocy

Kolejnym instrumentem służącym przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie są oddziaływania korekcyjno-edukacyjne skierowane do sprawców. Cel i sposób realizacji tych działań określa rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne. Zgodnie z tym rozporządzeniem, oddziaływania korekcyjno-edukacyjne mają na celu:

- powstrzymanie osoby stosującej przemoc w rodzinie przed dalszym jej stosowaniem;
- rozwijanie umiejętności samokontroli i współżycia w rodzinie;
- kształtowanie umiejętności w zakresie wychowywania dzieci bez używania przemocy w rodzinie;

- uznanie przez osobę stosującą przemoc w rodzinie swojej odpowiedzialności za jej stosowanie;
- zdobycie i poszerzenie wiedzy na temat mechanizmów powstawania przemocy;
- zdobycie umiejętności komunikowania się i rozwiązywania konfliktów w rodzinie bez stosowania przemocy;
- uzyskanie informacji o możliwościach podejmowania działań terapeutycznych.

Działania te kierowane są w m.in. do osób skazanych za czyny związane ze stosowaniem przemocy w rodzinie, odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych albo wobec których sąd warunkowo zawiesił wykonanie kary, zobowiązując je do uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym. Do udziału w programach korekcyjno-edukacyjnych mogą być także zobowiązane osoby stosujące przemoc w rodzinie, które uczestniczą w terapii uzależnienia od alkoholu, narkotyków lub innych środków odurzających. W tym przypadku oddziaływania te mogą stanowić uzupełnienie podstawowej terapii. W zajęciach korekcyjno-edukacyjnych mogą także brać udział osoby na zasadzie dobrowolnego zgłoszenia się.

Warto podkreślić, że oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych na osoby stosujące przemoc w rodzinie nie prowadzi się w miejscach, w których udziela się pomocy i wsparcia ofiarom.

Przebieg i efekty oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych na osoby stosujące przemoc w rodzinie objęte są badaniami monitorującymi i ewaluacyjnymi, których wyniki są wykorzystywane w pracach nad doskonaleniem i upowszechnianiem dalszych metod oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych.

Leczenie uzależnionych sprawców przemocy

W Polsce rozpowszechniony jest pogląd, że przemoc stosują głównie osoby uzależnione od alkoholu. Przekonanie to nie ma żadnych podstaw w badaniach społecznych, ani w oficjalnych statystykach dotyczących sprawców przemocy w rodzinie. Alkoholizm nie jest przyczyną znęcania się nad osobami najbliższymi, a jedynie czynnikiem ryzyka, czyli okolicznością zwiększającą prawdopodobieństwo, że w danej rodzinie dojdzie do przemocy. Szacuje się, że ryzyko występowania przemocy wobec kobiet w rodzinie jest 3,6 razy większe w domach, w których mężczyzna nadużywa alkoholu. Z badań amerykańskiego Bureau of Justice Statistics wynika natomiast, że 2/3 aktów przemocy w rodzinie to akty dokonane przez sprawców znajdujących się pod wpływem alkoholu, choć niekoniecznie od niego uzależnionych.

Z badań Pernanena nad wpływem alkoholu na przestępczość wynika, że istnieją trzy powody, dla których alkohol może wzmacniać zachowania przemocowe:

- alkohol redukuje zahamowania i wyzwala zachowania przestępcze, dewiacyjne,
- zmienia aktywność neuroprzekaźników, co wiąże się z rozwojem zachowań agresywnych,
- przewlekły alkoholizm prowadzi do dysfunkcji kory mózgowej, szczególnie płata skroniowego, co również sprzyja patologii zachowania.

Autor ten zwraca również uwagę na mechanizm psychosomatyczny, w którym alkohol sprzyja powstaniu hypoglikemii i zaburzeń fazy REM snu, co z kolei

wzmaga rozwój drażliwości i agresywności. Badania prowadzone przez innych psychiatrów potwierdzają, że alkohol wzmacnia chemiczne uszkodzenia mózgu i działa silniej na osoby z osobowością nieprawidłową (dysocjalną). Niektórzy autorzy twierdzą ponadto, że alkoholizm prowadzi do nieodwracalnych zmian charakterologicznych, których skutkiem są zachowania przemocowe. Obecny poziom terapii uzależnień zmusza jednak do bardzo ostrożnego wygłaszania takich sądów. Zdarzają się oczywiście przypadki alkoholizmu z organicznymi uszkodzeniami mózgu, któremu towarzyszą patologiczne zachowania. Zachowania te nie ulegają zmianie nawet po zaprzestaniu picia i gruntownej terapii. Są to jednak przypadki dosyć rzadko spotykane.

Wydaje się zatem, że nie ma prostej zależności pomiędzy piciem alkoholu a przemocą w rodzinie. Nie wszyscy alkoholicy znęcają się nad swoimi najbliższymi. Co więcej, sprawcami przemocy są nie tylko osoby nadużywające alkoholu, ale także te, które go nie piją. Alkohol nie może być zatem uznany za przyczynę przemocy, lecz raczej za usprawiedliwienie dla jej stosowania. Alkohol pozwala sprawcy unikać odpowiedzialności za swoje zachowanie: „To nie była moja wina, byłem pijany. Nigdy bym cię nie skrzywdził, gdybym był trzeźwy”.

Choć alkoholizm nie jest powodem stosowania przemocy wobec osób bliskich, jako czynnik zwiększający prawdopodobieństwo jej występowania jest zjawiskiem, którego zwalczanie stanowi istotny element przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Fakt ten znajduje odzwierciedlenie w aktach wykonawczych do ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Paragraf 6 rozporządzenia Ministra Pracy

i Polityki Społecznej z 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne stwierdza, że osobę stosującą przemoc w rodzinie, u której zostało rozpoznane uzależnienie od alkoholu (lub narkotyków i innych środków odurzających, substancji psychotropowych albo środków zastępczych), kieruje się przede wszystkim na terapię uzależnienia. Sprawca może być zobowiązany do poddania się leczeniu odwykowemu przez sąd karny orzekający w sprawie znęcania się przez niego nad osobami najbliższymi. Sprawcy nadużywający alkoholu, którzy nie zostali osądzeni przez sąd, mogą zostać zobowiązani do poddania się przymusowemu leczeniu odwykowemu na zasadach określonych w ustawie o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi.

Zgodnie z art. 24 tej ustawy osobę, która w związku z nadużywaniem alkoholu powoduje rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich, uchyla się od pracy albo systematycznie zakłóca spokój lub porządek publiczny, kieruje się na badanie przez biegłego w celu wydania opinii, czy jest uzależniona od alkoholu i wskazania rodzaju zakładu leczniczego. Skierowanie takie wydaje gminna (dzielnicowa) komisja rozwiązywania problemów alkoholowych właściwa według miejsca zamieszkania lub pobytu osoby, której postępowanie dotyczy, na jej wniosek lub z własnej inicjatywy. Jeśli badanie potwierdzi,

że osoba ta jest uzależniona od alkoholu, może zostać zobowiązana przez sąd rejonowy, właściwy ze względu na jej miejsce zamieszkania lub pobytu, do poddania się leczeniu w stacjonarnym lub niestacjonarnym zakładzie leczenia odwykowego. Sąd wszczyna takie postępowanie na wniosek gminnej (dzielnicowej) komisji rozwiązywania problemów alkoholowych lub prokuratora. Do wniosku dołącza się zebraną dokumentację wraz z opinią biegłego, jeżeli badanie przez biegłego zostało przeprowadzone. Jeśli osoba zobowiązana przez sąd do poddania się badaniu przez biegłego, poddania się obserwacji w zakładzie leczniczym lub do poddania się leczeniu odwykowemu nie chce dobrowolnie poddać się tym czynnościom, sąd może zarządzić ich realizację poprzez przymusowe doprowadzenie osoby uzależnionej przez policję do danej placówki leczenia odwykowego.

Sądy rodzinne a sprawcy przemocy wobec dzieci

Szczególne znaczenie w systemie ochrony dzieci przed przemocą i zaniedbywaniem mają sądy rodzinne i dla nieletnich. Ich zadaniem jest reagowanie na każdą informację dotyczącą wszelkich nieprawidłowości w opiece nad dzieckiem oraz naruszania dóbr dziecka. W sprawach dotyczących zagrożenia dobra małoletnich sądy rodzinne i dla nieletnich działają bowiem z urzędu, tzn. samodzielnie podejmują czynności procesowe i wydają postanowienia konieczne do zabezpieczenia dobra dziecka. Źródłem informacji o sytuacji zagrażającej dobru dziecka może być dowol-

na osoba lub instytucja: krewny dziecka, sąsiad, kurator, nauczyciel, pedagog szkolny, pracownik pomocy społecznej, policjant, prokurator, sąd karny. Każdy, kto posiada taką wiedzę, ma obowiązek zawiadomić właściwy sąd opiekuńczy. Obowiązek ten wynika z następujących przepisów kodeksu postępowania cywilnego (k.p.c.) i postępowania karnego (k.p.k.):

Art. 572 k.p.c

§ 1. Każdy, komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu, obowiązany jest zawiadomić o nim sąd opiekuńczy.

§ 2. Obowiązek wymieniony w § 1 ciąży przede wszystkim na urzędach stanu cywilnego, sądach, prokuratorach, notariuszach, komornikach, organach samorządu i administracji rządowej, organach policji, placówkach oświatowych, opiekunach społecznych oraz organizacjach i zakładach zajmujących się opieką nad dziećmi lub osobami psychicznie chorymi.

Art. 23. k.p.k

W sprawie o przestępstwo popełnione na szkodę małoletniego, we współdziałaniu z małoletnim lub w okolicznościach, które mogą świadczyć o demoralizacji małoletniego albo o gorszącym wpływie na niego, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, zawiadamia sąd rodzinny w celu rozważenia środków przewidzianych w przepisach o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.

Po uzyskaniu informacji o przemocy wobec dziecka, sąd rodzinny bada sytuację dziecka w miejscu jego zamieszkania i podejmuje odpowiednie kroki. Przede wszystkim kurator sądowy przeprowadza osobisty wywiad w miejscu zamieszkania dziecka. Wywiad obejmuje wizytę w mieszkaniu rodziny,

rozmowę z dzieckiem, rodzicami, sąsiadami, a także spotkanie z nauczycielami dziecka. Zebrawszy informacje, sąd wzywa rodziców bądź opiekunów dziecka, a czasami również osobę, która składała wniosek, do sądu. Sąd rodzinny może przeprowadzić rozmowę wyjaśniającą i ostrzegawczą z rodzicami, może pouczyć rodziców na temat wykonywania władzy rodzicielskiej lub ograniczyć władzę przez umieszczenie dziecka w odpowiedniej placówce opiekuńczej, rodzinie zastępczej albo poddać nadzorowi kuratora sądowego. Jeżeli sąd uzna, że władza rodzicielska wobec dziecka została poważnie nadużyta lub istnieją trwałe przeszkody w jej wykonywaniu, orzeka pozbawienie władzy rodzicielskiej. W razie pozbawienia władzy rodzicielskiej sąd musi ustanowić dla dziecka opiekuna prawnego.

Od 1 sierpnia 2010 r. obowiązują dwa dodatkowe przepisy pozwalające skuteczniej reagować na przemoc wobec dzieci. Przede wszystkim do kodeksu rodzinnego i opiekuńczego wprowadzono art. 96¹ stanowiący, że osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad małoletnim zakazuje się stosowania kar cielesnych. Tym samym w sposób jednoznaczny ustawodawca uznał za niezgodne z prawem stosowanie tego rodzaju metody wychowawczej. Zakaz ten ma nie tylko znaczenie w prawie rodzinnym, ale również ma wpływ na ocenę zachowania sprawców przemocy wobec dzieci przez prawo karne. Zakazanie stosowania karcenia jako metody wychowawczej zlikwidowało podstawy prawne funkcjonowania kontratypu karcenia małoletnich czyli okoliczności dopuszczającej w prawie karnym karcenie dzieci w celach wychowawczych.

Drugim wprowadzonym rozwiązaniem jest możliwość odebrania dziecka z rodziny w przypadku bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie. Zgodnie a art. 12 a ust. 1 u.p.p.r.:

W razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie pracownik socjalny wykonujący obowiązki służbowe ma prawo odebrać dziecko z rodziny i umieścić je u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.), w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

Rozwiązanie to ma na celu uniknięcia w sytuacjach niecierpiących zwłoki konieczności uruchamiania procedury sądowej, która może być zbyt długotrwała lub uciążliwa. Szybka reakcja pozwalająca zapewnić dziecku bezpieczeństwo jest niezbędnym elementem systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, choć podkreślenia wymaga, iż każdorazowo należy rozważyć możliwość odizolowania sprawcy przemocy i dopiero, gdy to okaże się niemożliwe lub niezapewniające dziecku bezpieczeństwa, powinno się uruchamiać tryb z art. 12 a ustawy o p.p.r.

IV. Procedura Niebieskie Karty

Już pod koniec lat dziewięćdziesiątych podjęto pierwszą próbę stworzenia systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie angażującego różne instytucje i służby powołane do przeciwdziałania temu zjawisku, ze szczególnym uwzględnieniem policji, pomocy społecznej oraz gminnych (dzielnicowych) komisji ds. rozwiązywania problemów alkoholowych. Dzięki nowelizacji ustawy o p.p.r. z 2010 r. procedura uzyskała regulację ustawową i została ujednoczona oraz poszerzona o dodatkowe podmioty uprawnione do jej wszczynania i prowadzenia. Obowiązek wszczynania procedury Niebieskie Karty został nałożony na przedstawicieli policji, pomocy społecznej, oświaty, ochrony zdrowia oraz gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych.

Procedurę uruchamia wypełnienie formularza Niebieska Karta A przez przedstawiciela jednego z wyżej wymienionych podmiotów w obecności osoby doznającej przemocy lub gdy jest to niemożliwe bez jej udziału. Przy wszczęciu procedury należy:

- podjąć działania interwencyjne mające na celu zapewnienie osobie pokrzywdzonej bezpieczeństwa,
- zapewnić ofierze przemocy warunki gwarantujące swobodę wypowiedzi i poszanowanie jej godności.

Jeżeli przemocy doznaje dziecko, wszczęcie procedury następuje w obecności jego rodziców lub rodziny, jeśli jednak osobą stosująca przemoc

jest rodzic lub rodzice, formularz może być wypełniony w obecności opiekuna prawnego dziecka lub opiekuna faktycznego. Przyjmuje się, że opiekunem faktycznym dziecka jest osoba sprawująca w danej chwili nad nim opiekę.

Ustawodawca ustanowił zasadę, że zarówno wszczęcie procedury, jak i jej prowadzenie, nie jest uzależnione od woli osoby doznającej przemocy.

Jeżeli osobą doznającą przemocy jest osoba dorosła podczas wszczynania procedury powinna otrzymać formularz Niebieska Karta B zawierający podstawowe informacje dotyczące przemocy w rodzinie ale także wskazanie miejsc, w których osoba pokrzywdzona może znaleźć pomoc i wsparcie.

Po wypełnieniu formularza Niebieska Karta A podmiot, który wszczął procedurę powinien bezzwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni, przekazać oryginał formularza do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego właściwego ze względu na miejsce zamieszkania rodziny, w której dochodzi do przemocy.

Zespół interdyscyplinarny jest powoływany w każdej gminie i jego zadaniem jest w szczególności:

- diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie;
- podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku;
- inicjowanie interwencji w środowisku dotkniętym przemocą;
- rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym;
- inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie.

W skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzi przedstawiciele policji, pomocy społecznej, oświaty, ochrony zdrowia, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, organizacji pozarządowych, kuratorzy sądowi. W skład zespołu mogą wejść również prokuratorzy oraz przedstawiciele innych podmiotów działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

W przypadku stwierdzenia występowania przemocy w rodzinie w konkretnym przypadku zespół interdyscyplinarny może powołać grupę roboczą, której celem jest w szczególności:

- opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie;
- monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin zagrożonych jej wystąpieniem;
- dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz efektów tych działań.

W skład grupy roboczej wchodzi przedstawiciele policji, pomocy społecznej, oświaty, ochrony zdrowia oraz gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych. Dodatkowo w skład grupy mogą być powołani kuratorzy sądowi, a także inne osoby będące specjalistami w dziedzinie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Po otrzymaniu formularza Niebieska Karta A przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego jest zobowiązany przekazać go do zespołu interdyscyplinarnego lub do grupy roboczej. Musi uczynić to w terminie 3 dni.

Kolejnym punktem procedury Niebieskie Karty jest spotkanie zespołu interdyscyplinarnego bądź grupy roboczej z osobą doznającą przemocy. W trakcie tego spotkania jest wypełniany formularz Niebieska Karta C, który zawiera plan pomocy rodzinie. Plan ten obejmuje wskazanie zadań dla poszczególnych służb, które są podejmowane w celu przerwania przemocy, zapewnienia bezpieczeństwa ofierze, a także jej wsparcia.

W trakcie procedury zespół interdyscyplinarny lub grupa robocza spotykają się także ze sprawcą przemocy. W trakcie spotkania zostaje wypełniony formularz Niebieska Karta D, który z jednej strony służy do opisanie stosowanej przez sprawcę przemocy, a z drugiej strony pozwala sprecyzować zobowiązania, które na siebie przyjmuje sprawca.

Spotkania z osobami, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, oraz osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc, nie mogą być organizowane w tym samym miejscu i czasie.

Procedura Niebieskie Karty może zostać zakończona w przypadku ustania przemocy w rodzinie i zrealizowania planu pomocy lub jeżeli zostanie stwierdzony brak przesłanek do prowadzenia procedury. Zakończenie procedury nie oznacza, że osoba doznająca przemocy nie może ponownie poprosić o pomoc i ponownie uruchomić procedury. W przypadku ponownego wystąpienia przemocy w rodzinie każdorazowo istnieje możliwość uruchomienia procedury Niebieskie Karty poprzez wypełnienie formularza Niebieska Karta A. Formularz ten służy również do udokumentowania aktów przemocy, które mają miejsce w trakcie trwania procedury Niebieskie Karty.

Zakończenie procedury wymaga udokumentowania w formie protokołu podpisanego przez przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego, który powinien zawierać:

- 1) dane dotyczące osób, wobec których realizowana była procedura;
- 2) datę rozpoczęcia i zakończenia procedury;
- 3) opis podjętych działań.

O zakończeniu powiadamia się podmioty uczestniczące w procedurze.

W ramach procedury Niebieskie Karty podmioty w niej uczestniczące mają obowiązek każdorazowo powiadamiać policję lub prokuraturę o podejrzeniu popełnienia przestępstwa przez sprawcę przemocy. Zobowiązani są również do przekazywania tym organom wszelkiej dokumentacji związanej z przemocą w rodzinie.

Szacowanie ryzyka

W trakcie przeprowadzania procedury „Niebieska Karta” niezwykle ważne jest dokonanie przez interweniujących funkcjonariuszy policji właściwej oceny, czy istnieje prawdopodobieństwo, a jeśli tak, to jak duże, wystąpienia dalszego zagrożenia dla życia lub zdrowia ofiar, jeśli sprawca przemocy nie zostanie natychmiast od nich odizolowany. Celowi temu służy realizowany przez policję na terenie całego kraju od dnia 1 stycznia 2014 r. program algorytmów i kwestionariuszy szacowania ryzyka zagrożenia życia i zdrowia w związku z przemocą w rodzinie.

Wdrożenie tego programu jest efektem uczynienia zadość wymogom art. 51 Konwencji Rady Europy

dotyczącej przeciwdziałania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. W myśl tego przepisu:

„1. Strony stosują konieczne środki prawne lub inne działania mające na celu zagwarantowanie, że ocena ryzyka śmiertelności oraz powagi sytuacji, jak również ryzyka powtarzających się aktów przemocy zostanie przeprowadzona przez wszelkie odpowiednie władze w celu zarządzania takim ryzykiem oraz, jeśli zajdzie taka konieczność, w celu zapewnienia skoordynowanych środków bezpieczeństwa i wsparcia.

2. Strony podejmują konieczne środki prawne lub inne działania mające na celu zapewnienie, że ocena, o której mowa w ustępie 1 (...), w sposób należyty bierze pod uwagę, na wszystkich etapach dochodzenia oraz stosowania środków ochronnych, posiadanie broni lub dostępu do broni przez sprawców aktów przemocy (...).”

Jak wskazano w *Memorandum wyjaśniającym* do Konwencji (pkt 260–263), regulacja ta ma na celu zapewnienie ofiarom bezpieczeństwa, w tym ich ochronę przed ponowną przemocą, zwłaszcza niosącą za sobą skutek w postaci śmierci ofiary. Podkreślono, iż niezbędna jest w tym zakresie stała i ścisła współpraca oraz koordynacja działań wszystkich podmiotów zaangażowanych w zajmowanie się przemocą domową, a nie ograniczanie się do samej tylko policji.

Realizowany w Polsce program obejmuje – z jednej strony – narzędzia szacowania ryzyka, jakimi są kwestionariusz A i kwestionariusz B oraz – z drugiej – algorytmy postępowania policjanta podczas interwencji w przypadku przemocy w rodzinie.

Kwestionariusze szacowania ryzyka służą ustaleniu, czy w danym przypadku ma miejsce występowanie określonych czynników ryzyka, czyli okoliczno-

ści zwiększających prawdopodobieństwo ponownej, w tym zwłaszcza nasilonej przemocy.

Kwestionariusz A zawiera następujące pytania pozwalające na dokonanie oceny:

1. Czy doszło do aktów przemocy z użyciem niebezpiecznego narzędzia lub gróźb jego użycia?
2. Czy sprawca grozi ofierze zabiciem? Czy ofiara boi się o swoje życie? Czy ofiara uważa, że jest zdolny do jej zabicia?
3. Czy doszło do duszenia?
4. Czy w ostatnim czasie doszło do nasilenia przemocy?
5. Czy sprawca ma zaburzenia psychiczne, leczy lub leczył się psychiatrycznie?
6. Czy sprawca jest pod wpływem środków odurzających lub alkoholu/narkotyków?
7. Czy sprawca był wcześniej karany za przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie lub poza nią?
8. Czy sprawca kiedykolwiek groził lub próbował popełnić samobójstwo?
9. Czy ofiara przemocy próbowała popełnić samobójstwo?
10. Czy sprawca jest chorobliwie zazdrosny o ofiarę przemocy?
11. Czy w ostatnim czasie ofiara przemocy rozstawała się ze sprawcą?
12. Czy ofiara przemocy kiedykolwiek została pobita przez sprawcę, gdy była w ciąży?
13. Czy w domu jest broń?

W Kwestionariuszu B znalazły się natomiast takie pytania:

1. Czy sprawca bije, uderza, popycha, rzuca w dziecko ciężkim przedmiotem?

2. Czy sprawca rzucił dzieckiem?
3. Czy sprawca dusił dziecko?
4. Czy sprawca przypalał dziecko papierosem lub innym rozgrzanym przedmiotem?
5. Czy sprawca uderzył dziecko przedmiotem lub rzucił w dziecko przedmiotem?
6. Czy sprawca jest agresywny słownie wobec dziecka (krzyczy/wyzywa)?
7. Czy kiedykolwiek musiałaś/łeś bronić dziecko przed sprawcą?
8. Czy sprawca groził/straszył dziecko?
9. Czy uważasz, że sprawca może zrobić krzywdę dziecku?
10. Czy agresywne zachowanie wobec dziecka zdarzało się wcześniej?
11. Czy są widoczne oznaki zaniedbywania dziecka?
12. Czy występują inne niepokojące zachowania wobec dziecka?
13. Wiek dziecka od 0 do 6 lat lub niepełnosprawność.

Na pytania zamieszczone w obu Kwestionariuszach odpowiadają osoby pełnoletnie, które muszą zostać poinformowane o celu ich zadawania. Jeśli pytania dotyczą zdarzeń poprzedzających interwencję, warto zadać dodatkowe pytania pozwalające na ustalenie, kiedy i w jakich okolicznościach do zdarzeń tych doszło.

Z kolei Algorytm postępowania ma na celu przede wszystkim ułatwienie – w oparciu o dane zamieszczone w Kwestionariuszach – podjęcia decyzji o ewentualnym zatrzymaniu osoby podejrzewanej o stosowanie przemocy.

W części A odnoszącej się do przemocy wobec osób dorosłych przewidziano, iż wówczas, gdy zachowanie sprawcy wyczerpuje znamiona czynu za-

bronionego określonego np. w art. 156, 157, 160, 197, 207 k.k., a odpowiedzi na którekolwiek z pytań 1–3 w Kwestionariuszu A były pozytywne, bądź pozytywnych było co najmniej pięć odpowiedzi na pytania 4–13, należy rozważyć zatrzymanie sprawcy na podstawie art. 244 § 1a lub 244 § 1b k.p.k. albo art. 15a ustawy o Policji. Natomiast w przypadku braku pozytywnej odpowiedzi na któreś z pytań 1–3 lub mniej niż pięciu takich odpowiedzi na pytania 4–13, należy kontynuować procedurę „Niebieska Kara”.

W części B dotyczącej przemocy wobec dzieci Algorytmu postępowania przewidziano z kolei, że w razie, gdy zachowanie sprawcy wypełnia znamiona takich czynów, jak np. określone w art. 156, 157, 160, 200, 207 k.k., to pozytywna odpowiedź na któreś z pytań 1–4 lub co najmniej pięć pozytywnych odpowiedzi na pytania 5–12 jest równoznaczne z istnieniem dużego zagrożenia dla zdrowia i życia dziecka, co nakazuje rozważenie zatrzymania na podstawie art. 244 § 1a lub 1b k.p.k. albo art. 15a ustawy o policji, bądź też rozpoczęcie procedury odebrania dziecka z rodziny. Natomiast, gdy nie ma pozytywnej odpowiedzi na któreś z pytań 1–4 lub co najmniej pięciu takich odpowiedzi na pytania 5–12, należy kontynuować procedurę „Niebieska Karta”.

W istocie zatem program kwestionariuszy i algorytmów dopełnia procedurę „Niebieska Karta” pozwalając na sprecyzowanie przesłanek pozwalających na podjęcie konkretnych działań o charakterze ochronnym w indywidualnych przypadkach przemocy w rodzinie.

V. Rola pracownika socjalnego w udzielaniu wsparcia ofiarom przemocy domowej

Pracownik socjalny ma za zadanie wspieranie osób pokrzywdzonych przemocą domową w przezwyciężeniu trudnych sytuacji życiowych, których same nie są w stanie pokonać, a także pomoc im w zapobieganiu takim sytuacjom w przyszłości. Pracownicy socjalni są tą grupą zawodową, która często jako pierwsza otrzymuje informacje o przemocy w rodzinie. Informacje takie pracownik uzyskuje zarówno podczas przeprowadzania rodzinnego wywiadu środowiskowego, rozmowy telefonicznej z ofiarą, członkiem jej rodziny, przyjaciółką, pracodawcą, sąsiadem ale także od przedstawicieli takich służb jak policja, straż miejska, kuratorska służba sądowa, pedagodzy szkolni, lekarze itp. Każde zgłoszenie również osób nie korzystających z usług pomocy społecznej wymaga od pracownika socjalnego podjęcia działań pomocowych, w tym również w ramach procedury Niebieskiej Karty. Pracownik socjalny po otrzymaniu zgłoszenia jest zobowiązany do:

1. przeprowadzenia rodzinnego wywiadu środowiskowego, który pozwoli zweryfikować uzyskane informacje i zdiagnozować czy w danej rodzinie występuje przemoc

2. wszczęcia procedury NK oraz podjęcia działań interwencyjnych mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie. Rozmowa z tą osobą powinna być przeprowadzona w warunkach gwarantujących swobodę wypowiedzi i poszanowanie godności oraz zapewniających jej bezpieczeństwo. Wszczęcie procedury, tak jak była już o tym mowa, następuje przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A”

3. przeprowadzenie diagnozy sytuacji i potrzeb osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w tym oceny ryzyka zagrożenia zabójstwem, uszkodzeniem ciała, ponowną przemocą, pomoc w opracowaniu planu bezpieczeństwa, potrzeb w zakresie ochrony zdrowia, zapewnienia jej i dzieciom bezpieczeństwa osobistego

4. udzielenia kompleksowych informacji o możliwościach uzyskania pomocy poprzez m.in. przekazanie osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie formularza „Niebieska Karta – B”, która zawiera informacje o dostępnych formach pomocy oraz adresy instytucji świadczących specjalistyczną pomoc dla osób dorosłych i dzieci: prawną, psychologiczną, medyczną, socjalną lub finansową itp.

5. poinformowania rodziny, że wypełniana przez niego dokumentacja (NKA) oraz inne uzyskiwane informacje będą przekazane do zespołu interdyscyplinarnego

6. zorganizowania, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie dostępu do pomocy medycznej

7. zapewnienia osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą, w zależności od potrzeb, schronienie w całodobowej placówce świadczącej pomoc, w tym w szczególności w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie

8. przekazania niezwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni od dnia wszczęcia procedury, wypełnionego formularza „Niebieska Karta – A” do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego. Kopia wypełnionego formularza „Niebieska Karta – A” powinna być pozostawiona u wszczynającego procedurę.

Zgodnie z ustawą o przeciwdziałaniu przemocy w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie pracownik socjalny ma prawo odebrać dziecko i umieścić je u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Decyzję o odebraniu dziecka pracownik socjalny podejmuje wspólnie z funkcjonariuszem policji, a także z lekarzem lub ratownikiem medycznym czy pielęgniarką. Chociaż ustawodawca tego nie mówi wprost, wydaje się, że sytuacje te nie powinny dotyczyć dzieci, których matki też doznają przemocy. Należy dążyć do tego, aby zastosowane były wówczas środki prawne pozwalające na usunięcie sprawcy przemocy z domu, a kobietom powinna być udzielona pomoc i wsparcie, aby mogły lepiej wywiązywać się z roli matki i skuteczniej chronić dzieci. Kobiety nie powinny być „karane” odebraniem im dzieci, kiedy same są ofiarami przemocy. Jeśli jednak pracownik socjalny podejmie decyzję o odebraniu dziecka z rodziny i umieszczeniu go u niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-

-wychowawczej ma obowiązek niezwłocznego powiadomienia o tym sądu opiekuńczego, nie później niż w ciągu 24 godzin. Pracownik socjalny lub funkcjonariusz policji powinien pouczyć rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych dziecka o prawie do złożenia zażalenia, wraz ze wskazaniem sądu opiekuńczego właściwego miejscowo do jego rozpatrzenia. Pouczenie to należy wręczyć na piśmie. Zażalenie może być wniesione za pośrednictwem pracownika socjalnego lub funkcjonariusza policji, którzy dokonali odebrania dziecka. W takim przypadku zażalenie podlega niezwłocznemu przekazaniu do sądu opiekuńczego.

Zasady pracy z osobami doświadczającymi przemocy

Skuteczne przeciwdziałanie przemocy w rodzinie wymaga wiedzy na temat samego zjawiska oraz znajomości uwarunkowań prawnych – obowiązków zawodowych i możliwości działania pracowników pomocy społecznej oraz innych służb współpracujących. Nieodzownym elementem profesjonalnego niesienia pomocy są określone umiejętności oraz znajomość zasad etyki zawodowej. Dlatego w ostatnim rozdziale przedstawimy kilka podstawowych zasad pracy z osobami doświadczającymi przemocy.

Etyka pracy z ofiarami przemocy

Istotą pracy socjalnej jest pomaganie drugiemu człowiekowi, który z różnych powodów znalazł się w trudnej sytuacji życiowej i który, z racji doświadczanych problemów, jest słabszy, bardziej bezbronny

i narażony na pokrzywdzenie. Praca socjalna nie jest jednak pracą z problemem czy kryzysem, ale pracą z osobą, która znajduje się w kryzysie – jest pracą z istotą posiadającą niezbywalną godność i zdolną do samostanowienia; mającą nie tylko określone potrzeby, które muszą być zaspokojone, ale także określone prawa, poglądy, przekonania i cele. Kompetentna i odpowiedzialna praca socjalna musi być zatem ufundowana na wartościach, które rozpoznają jej międzyludzki charakter. Musi się opierać na zasadach, które zapewnią poszanowanie godności klienta i zagwarantują, że dobro klienta będzie naczelnym celem. Jest to szczególnie ważne w przypadku pracy z ofiarami przemocy w rodzinie, które na skutek tej przemocy zatraciły zdolność lub odwagę podejmowania autonomicznych decyzji, nauczyły się bezradności i bezwolnego podporządkowywania się rozkazom i wymaganiom innych.

Najważniejszą zasadą etyczną, jakiej muszą przestrzegać osoby pracujące z dorosłymi ofiarami przemocy, jest zasada szacunku. Zasada ta wymaga, aby osoby doświadczające przemocy traktować z respektowaniem i życzliwością; aby pozostawiać im władzę i przestrzeń do samodzielnego decydowania o własnym życiu. Z zasady tej wypływa generalny obowiązek kształtowania relacji pomocowej w duchu partnerstwa, nigdy zaś w duchu paternalizmu.

Pracownikowi socjalnemu nie wolno narzucać ofierze przemocy rozwiązań, które jego zdaniem są „jedynym, najlepszym i najszybszym sposobem pokonania trapiących ją problemów”. Nie wolno mu zmuszać ofiary do podejmowania działań, które w jego przekonaniu, są „jedynymi racjonalnymi”.

Osoba doświadczająca przemocy ma prawo samodzielnie decydować, co jest dla niej ważne i dobre. Ma prawo popełniać błędy. Jeśli na skutek przemocy nie jest w stanie tego czynić, rolą pracownika socjalnego jest przywrócić jej sprawczość i wiarę we własne możliwości poprzez różnego rodzaju poradnictwo i pomoc psychologiczną.

Obowiązkiem pracownika socjalnego jest respektować przekonania, wartości oraz wybory ofiary przemocy, jeśli są one zgodne z prawem i nie prowadzącą do krzywdzenia innych osób, w szczególności małoletnich dzieci. Pracownik socjalny musi nauczyć się cierpliwości i dać ofierze czas na przemyślenia i na to, by dojrzała do podjęcia określonych decyzji, zwłaszcza tych najtrudniejszych, dotyczących rozwodu czy opuszczenia mieszkania wspólnie zajmowanego ze sprawcą. Musi mieć w sobie zgodę na „porażkę” – na to, że ofiara odrzuci oferowaną jej pomoc, że wróci do stosującego przemoc partnera czy męża, że odstąpi od wspólnie wypracowanego planu pomocowego.

Podkreślić jednak należy, że zasada szacunku nie oznacza, iż pracownik socjalny ma nie wykonywać ciężących na nim obowiązków prawnych, w szczególności obowiązku informowania organów ścigania o podejrzeniu popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie.

Jak pytać o przemoc?

Rozmawiając z kobietami doświadczającymi przemocy należy pamiętać, że wiele z nich minimalizuje swoje doświadczenia i unika określenia ich jako przemoc. Dzieje się tak na przykład wtedy, gdy nie

dochodzi do przemocy fizycznej. Dlatego na zwykłe pytanie, czy w rodzinie występuje przemoc, łatwo można uzyskać negatywną, często nieprawdziwą, odpowiedź. Nie wolno zapominać, że pytania takie należy zadawać ostrożnie i subtelnie. Jest też oczywiste, że w większości przypadków kobieta nic nie powie o panującej w jej domu przemocy, jeśli rozmowa jest prowadzona w obecności sprawcy. Dlatego należy unikać wspólnych rozmów i spotkań, zwłaszcza w pierwszej fazie pracy z rodziną. Zamiast tego można skorzystać z pytań otwierających drogę do stwierdzenia przemocy. Mogą być one następujące:

- Jak się układają sprawy w rodzinie?
- Jak rozstrzyga się spory?
- Jak się dochodzi do wspólnych decyzji?
- Co się dzieje, gdy dochodzi do kłótni?
- Czy obawia się Pani lub kiedykolwiek obawiała partnera?
- Czy partner grozi Pani lub kiedykolwiek groził albo zastraszał?
- Co się dzieje, kiedy partner wpada w złość?
- Czy partner krzyczy na Panią, wyzywa lub poniża?
- Czy partner kiedykolwiek skrzywdził Panią fizycznie? Jak do tego doszło?
- Czy partner rzuca przedmiotami?
- Czy kiedykolwiek zniszczył coś, na czym Pani zależało?
- Czy partner kiedykolwiek zmusił Panią do stosunku lub wykonywania praktyk seksualnych wbrew Pani woli?
- Co robią dzieci, kiedy ma miejsce dowolna z powyższych sytuacji?
- Jak czują się dzieci, gdy występuje jedna z powyższych okoliczności?

Trzeba pamiętać, że niektóre kobiety mimo wszystko będą unikać ujawnienia faktu, że w ich rodzinie występuje przemoc. Niekiedy testują one reakcje pracowników socjalnych, chcąc się upewnić, że im wierzą. Niektóre kobiety ujawnią swoje przeżycia dopiero po pewnym czasie. Dlatego ważne jest, by powracać do kwestii przemocy, jeżeli nie ujawnia się ona na pierwszym spotkaniu. Znane są przypadki, w których problem występującej w rodzinie przemocy został ujawniony dopiero po wielu spotkaniach.

Praktyczne zasady komunikowania się z ofiarami przemocy

Kobiecie doświadczającej przemocy ze strony osoby bliskiej nigdy nie jest łatwo prosić o pomoc. Wstyd, poczucie winy i strach przed reakcją sprawcy często przez lata blokują ją przed ujawnieniem problemu. Przyznanie, że jest się ofiarą maltretowania fizycznego, psychicznego czy wykorzystywania seksualnego ze strony osoby bliskiej jest bardzo trudne i bolesne. Jeśli kobieta zdecydowała się na szukanie pomocy i wsparcia, oznacza to, że jest już bardzo zmęczona walką ze sprawcą i utrzymywaniem pozorów, że w domu wszystko jest w porządku. To także sygnał, że czuje się bardzo zagrożona i zupełnie bezradna. Bardzo łatwo ją zatem zranić i dodatkowo skrzywdzić. Rozmawiając z ofiarą, należy zawsze o tym pamiętać i mieć na uwadze, iż podstawową potrzebą osoby doświadczającej przemocy jest odzyskanie poczucia bezpieczeństwa, zarówno tego fizycznego, jak i emocjonalnego.

Poniżej przedstawiamy kilka podstawowych wskazówek, jak rozmawiać z ofiarą, aby uniknąć sprawiania jej niepotrzebnego bólu czy dodatkowego upokorzenia.

Jeśli pracujesz z ofiarami przemocy, pamiętaj, aby w rozmowie z nimi przestrzegać następujących zasad:

- Zanim przystąpisz do rozmowy, upewnij się, że ofiara ma zagwarantowane poczucie prywatności i bezpieczeństwa. Przeprowadź rozmowę w oddzielnym pokoju, z dala od sprawcy oraz osób postronnych.
- Przeprowadź wstępną ocenę zagrożenia zabójstwem, ciężkim uszkodzeniem ciała i ponowną przemocą.
- W sprawie przemocy nie możesz zachowywać neutralności. Bardzo ważne jest, abyś stanowczo wyraził/ła negatywną ocenę zachowań sprawcy. Osoba doświadczająca przemocy musi się dowiedzieć, że nie jest temu winna, że ma prawo się bronić, a czyni sprawcy zasługują na potępienie i karę.
- Na informację o przemocy nigdy nie reaguj zdumieniem, zaskoczeniem czy niedowierzaniem. Zachęć kobiety do otwartości i wzmocnij jej decyzję o szukaniu pomocy.
- Postaraj się wczuć w jej sytuację. Twoje zachowanie – postawa ciała, ton głosu i kontakt wzrokowy – powinno wskazywać na to, że jesteś zainteresowany/na jej sytuacją, a jej problemy traktujesz poważnie.
- Kobieta, która doświadcza przemocy, bywa zrozpaczona, rozżalona i zdenerwowana. Postaraj się ją uspokoić. Nie osądzaj jej, ale spróbuj zrozumieć jej strach, gniew czy nienawiść do sprawcy. Pozwól jej okazać te emocje.
- Nie obwiniaj ofiary za doznaną przemoc. To jedna z metod działania sprawców.
- Nie etykietuj i nie używaj określeń takich, jak „rodzina patologiczna, nieprawidłowa”. Powo-

duje to krzywdę, rozżalenie, a często także rezygnację z szukania dalszej pomocy.

- Zachowuj się jak profesjonalista, ale unikaj traktowania ofiary protekcyjnie. Rozmawiaj z nią jak równy z równym – może masz większą wiedzę na temat prawa i problematyki przemocy w rodzinie, ale to ona jest jej ofiarą i zna swoją sytuację.
- Nie wdawaj się z ofiarą w bezcelowe dyskusje, zwłaszcza wtedy, gdy jej gniew jest skierowany w stronę pracowników pomocy społecznej. Nie traktuj tych ataków słownych osobiście, chyba że to Ty zachowałeś się niestosownie.
- Poinformuj ofiarę, że masz obowiązek powiadomić policję lub prokuraturę o doświadczanej przez nią przemocą.
- Uświadom kobiecie, że prawo jest po jej stronie. Udziel konkretnych informacji o prawnych możliwościach przeciwdziałania przemocy albo poinformuj ją, gdzie ma szukać dalszej pomocy.
- Przygotuj listę placówek świadczących pomoc, abyś mógł/ła udzielić jej realnej pomocy i rzetelnej informacji.
- Zapewnij kobietę, że – w granicach swoich możliwości i kompetencji – zrobisz wszystko, aby jej pomóc. Nigdy nie obiecuj rzeczy, których nie możesz zrobić lub co do których skuteczności nie masz pewności.
- Uświadom jej, że nie jest w stanie zmienić sprawcy i powstrzymać go od stosowania przemocy. Jedynie konsekwentne wzywanie pomocy i policji przy każdym epizodzie przemocy może ograniczyć jego agresywne zachowania.
- Upewnij się czy kobieta będzie bezpieczna, kiedy wróci do domu. Jeżeli nie, udziel jej wskazó-

wek, co może zrobić po rozmowie z Tobą, aby mieć zapewnione bezpieczne schronienie.

- Naucz ofiarę, jak może się chronić w przyszłości. Zbudujcie razem plan bezpieczeństwa. To plan tworzony z myślą o konkretnej ofierze przemocy, mający na celu nauczyć ją i jej dzieci, jak bezpiecznie wydostać się z niebezpiecznej sytuacji.

Kilka wskazówek – jak zwiększyć bezpieczeństwo ofiary przemocy w rodzinie

Jeśli kobiecie, która była ofiarą przemocy, udało się doprowadzić do eksmisji agresywnego partnera lub jeśli mieszka samotnie, rozważcie wspólnie podjęcie następujących działań:

- zmianę zamków w drzwiach;
- w miarę możliwości instalację lepszego systemu zabezpieczenia mieszkania: sztab okiennych, zamków, lepszego oświetlenia, urządzeń gaśniczych itd.
- nauczenie dzieci, jak telefonicznie wezwać policję, jak zadzwonić do rodziny lub przyjaciół w sytuacji zagrożenia;
- przeprowadzenie rozmowy z kierownictwem szkoły lub przedszkola na temat tego, kto jest uprawniony do odbierania dzieci z tych placówek i przygotowaniem innych sposobów ochrony dzieci;
- nawiązanie kontaktu z prawnikiem lub organizacjami specjalizującymi się w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie w celu podjęcia kroków prawnych mających na celu skuteczną ochronę kobiety i jej dzieci w toku postępowania karnego, rozwodowego, alimentacyjnego;
- uzyskanie nakazu opuszczenia domu i zakazu zbliżania się.

Jeśli klientka zamierza opuścić sprawcę przemocy, poszukajcie wspólnie odpowiedzi na następujące pytania:

- Jak i kiedy odejść, by nie narazić się na agresję ze strony porzucanego mężczyzny? Czy kobieta dysponuje samochodem? Czy ma pieniądze i miejsce, w którym może zamieszkać?
- Czy kobieta w razie potrzeby będzie zdolna do wezwania policji?
- Komu powiedzieć, a komu nie mówić o planowanym opuszczeniu partnera?
- Co można zrobić, by uniemożliwić mężczyźnie odnalezienie byłej partnerki?
- Do kogo z grupy wsparcia kobieta ma największe zaufanie i kto, w razie potrzeby, mógłby wystąpić w jej obronie?
- Jak zorganizować bezpieczne przejazdy z pracy i do pracy oraz jak bezpiecznie odbierać dzieci ze szkoły?
- Jakie środki będące w dyspozycji lokalnej społeczności lub wymiaru sprawiedliwości pomogłyby jej czuć się bezpieczniej? Należy spisać adresy i numery telefonu wybranych instytucji.
- Czy kobieta zna numer telefonu miejscowego schroniska dla ofiar przemocy?
- Jaki sposób organizacji sprawowania opieki przez ojca i jego wizyt zapewniłby kobiecie maksimum bezpieczeństwa?
- Czy uzasadnione jest wystąpienie o nakaz ochronny?

Jeśli klientka nadal zamieszkuje ze stosującym przemoc partnerem, poszukajcie wspólnie odpowiedzi na następujące pytania:

- W jaki sposób zapewnić jej bezpieczeństwo w razie nagłego wzrostu zagrożenia?

- Do kogo zadzwonić w sytuacji nagłego kryzysu?
- Czy w razie ponownego użycia przemocy wezwalaby policję? Czy w domu jest telefon lub czy może umówić się z dziećmi lub z sąsiadami, że zadzwonią na policję na umówiony sygnał?
- Gdyby musiała opuścić dom na jakiś czas, gdzie mogłaby szukać schronienia? Dobrze jest wspólnie rozważyć kilka dostępnych na danym terenie instytucji; należy zapisać ich adresy i numery telefonu.
- Gdyby musiała nagle uciekać z domu, którą drogą prowadzą drogi ucieczki?
- Jeśli na terenie posesji znajduje się broń, jak doprowadzić do usunięcia jej z domu.
- Powiedz swojej klientce, że w sytuacji, w której dochodzi do przemocy, powinna robić to, co sama uważa za stosowane – czasem najlepiej jest uciekać, w innych przypadkach lepiej jest udobruchać napastnika lub zrobić cokolwiek innego, co może ją skutecznie ochronić przed agresją.

Poradz swojej klientce, by na wypadek nagłej ucieczki z domu miała pod ręką następujące dokumenty i przedmioty:

- dowód osobisty, paszport i świadectwo urodzenia (oryginał i kopię);
- dowód ubezpieczenia;
- świadectwo ślubu, prawo jazdy i dowód rejestracyjny samochodu;
- numer konta, karty kredytowe i książeczki oszczędnościowe;
- dokumenty wymagane przez opiekę społeczną i biuro imigracyjne;
- lekarstwa i recepty;

- dokumenty rozwodowe i inne dokumenty wydane przez sąd;
- numery telefonu i adresy członków rodziny, przyjaciół i instytucji pomocowych;
- odzież dla siebie i dzieci, ulubione zabawki dzieci;
- klucze do mieszkania.

VI. Przemoc ekonomiczna – jak możesz pomóc?

Problem przemocy ekonomicznej bywa często ignorowany przez służby pomocowe.

Na tle przemocy fizycznej, przemoc ekonomiczna (finansowa) może wydawać się mało dolegliwa. Kiedy mąż jest „pracowity, nie pije i nie bije”, wielu kobietom jak i tym, do których zwracają się o pomoc może się wydawać, że nie ma w ogóle mowy o przemocy. Tymczasem przemoc ekonomiczna może być nie mniej krzywdząca niż znęcanie się fizyczne i psychiczne. Kobiety uzależnione finansowo od męża i pozbawione wiary we własne siły, często nie czują się zdolne do opuszczenia krzywdzącego związku, nawet wówczas, gdy sprawca znęca się nad nimi fizycznie i psychicznie. Te zaś, które decydują się odejść często wracają do partnera właśnie z powodu problemów finansowych. Sama pomoc socjalna, prawna, psychologiczna, a nawet tymczasowe bezpieczne schronienie, okazują się niewystarczające. Musimy pomóc kobiecie uzyskać niezależność ekonomiczną, aby mogła rozpocząć nowe, wolne od przemocy życie.

Rola pracownika socjalnego jest na tej drodze nieoceniona. Może pomóc kobiecie przygotować się do odejścia od sprawcy przemocy, znaleźć pracę, podnieść kwalifikacje zawodowe, uzyskać alimenty, zasiłek, świadczenie rodzinne itp., ale także wesprzeć ją w kontaktach z bankiem, komornikiem, jeśli jest zadłużona, pomóc jej opanować niełatwą sztukę planowania i zarządzania finansami.

Właściwe przygotowanie się do odejścia, wniesienia sprawy o rozwód, alimenty to kwestia kluczowa dla bezpieczeństwa klientki i jej dzieci, a także skuteczności innych form pomocy. Jeśli rozważa opuszczenie partnera, który się nad nią znęca, poradź jej, aby zabezpieczyła dla siebie i swoich dzieci środki finansowe. Pozwoli to jej uniknąć sytuacji, iż sprawca ją uprzedzi i „za karę” pozbawi dostępu do wspólnego konta i innych zasobów finansowych. Doradź jej np. aby:

- przelała swoje przychody oraz oszczędności na oddzielne, jej tylko znane konto;
- dowiedziała się, gdzie są przechowywane i w jakiej wysokości wspólne środki finansowe, papiery wartościowe oraz inne wartościowe przedmioty;
- dowiedziała się czy obciążają ją wspólne zobowiązania, jakiego typu i jakiej są one wysokości;
- zabezpieczyła kopie ważnych dokumentów, w tym również tych dotyczących kont bankowych, numerów polis ubezpieczeniowych, kart kredytowych, papierów wartościowych oraz zobowiązań, jakie na niej ciąży;
- zabezpieczyła inne ważne dokumenty dotyczące majątku wspólnego, w tym np. akt notarialny dotyczący zakupu mieszkania, akty darowizny na

- jej majątek odrębny, zakup wspólnego mieszkania, akt kupna sprzedaży samochodu;
- zmieniła, po odejściu od sprawcy, numery PIN do kart i innych dokumentów bankowych swoich oraz wspólnych dzieci, unikając nadawania numerów, które są związane np. z datami urodzenia;
- usunęła swoje dane ze wspólnego konta. Chociaż nie chroni to przez istniejącymi zobowiązaniami może pomóc w zabezpieczeniu się przed długami, które będzie zaciągał jej partner w przyszłości;
- usunęła połowę pieniędzy ze wspólnego konta, aby sprawca nie mógł pozbawić jej dostępu do należnej jej części;
- poinformowała dłużników i bank o swojej sytuacji. Dzięki temu zabezpieczy się przed nieodpowiedzialnymi działaniami partnera, który może również w ten sposób celowo wpłynąć negatywnie na opinię o jej zdolności kredytowej.

VII. Interwencja

Pracownik socjalny w ramach swoich obowiązków służbowych może być zobowiązany również do pracy z całą rodziną albo sprawcą. Punktem wyjścia może być np. przeprowadzenie ze sprawcą przemocy rodzinnego wywiadu środowiskowego.

Jeśli pracownik obawia się o swoje bezpieczeństwo w kontakcie ze sprawcą może przed udaniem się na wywiad zwrócić się z prośbą o pomoc do policji bądź straży miejskiej. Warto wiedzieć, że zgodnie

z art. 121 ust. 2 w/w ustawy o pomocy społecznej pracownikowi socjalnemu przysługuje ochrona prawna przewidziana dla funkcjonariuszy publicznych.

Celem przeprowadzenia rodzinnego wywiadu środowiskowego ze sprawcą przemocy jest:

- uświadomienie mu, że różne formy przemocy w rodzinie są przestępstwem, nic nie usprawiedliwia przemocy, a sprawca ponosi pełną odpowiedzialność za swoje czyny,
- poinformowanie o konsekwencjach prawnych stosowania przemocy,
- powiadomienie dzielnicowego, jeśli nie uczestniczył on w przeprowadzeniu rodzinnego wywiadu środowiskowego i omówienie z nim sytuacji rodziny, w której występuje przemoc,
- powiadomienie organów ścigania,
- motywowanie sprawcy, który jest uzależniony od alkoholu lub narkotyków i innych środków odurzających, substancji psychotropowych do leczenia odwykowego,
- zgłoszenie osoby uzależnionej stosującej przemoc w rodzinie do gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych,
- motywowanie sprawcy do uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym dla osób stosujących przemoc.

Rolą pracownika socjalnego jest także monitorowanie działań wobec osób stosujących przemoc w rodzinie. W ramach tego zadania pracownik socjalny powinien:

- uzyskać od sprawcy przemocy w rodzinie informację na temat działań, które podjął na rzecz poprawy sytuacji w rodzinie;

- upewnić się czy sprawca zaprzestał stosowania przemocy;
- wykazać w przypadku uzależnionych od alkoholu, narkotyków czy sprawca uczestniczy/uczestniczył w programie korekcyjno – edukacyjnym;
- odbywać systematyczne wizyty w miejscu zamieszkania sprawcy, tak aby miał świadomość stałego zainteresowania jego zachowaniem.

Należy pamiętać, że działania podejmowane przez pracownika socjalnego wobec sprawcy powinny odbywać się z poszanowaniem praw ofiary i przy jednoczesnym zapewnieniu jej bezpieczeństwa. Mediacje w sprawach, gdzie występuje przemoc nie są zalecane z uwagi na dysproporcję sił pomiędzy sprawcą i ofiarą oraz mogą prowadzić do wtórnej wizktymizacji. Pamiętaj, priorytetem wszystkich działań podejmowanych wobec sprawców powinno być bezpieczeństwo ofiar. Warto przestrzegać zasady, aby ze względu na specyfikę działań i poczucie bezpieczeństwa ofiary kontaktami ze sprawcą nie zajmował się ten sam pracownik socjalny, który pracuje z ofiarą.

VIII. Wybrane akty prawne

USTAWA z 29 lipca 2005 r.

o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie
(Dz. U. z 20 września 2005 r.)

Uznając, że przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom równe traktowanie i poszanowanie ich praw i wolności, a także w celu zwiększania skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie stanowi się, co następuje: (1) Art. 1. Ustawa określa:

- 1) zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;
- 2) zasady postępowania wobec osób dotkniętych przemocą w rodzinie;
- 3) zasady postępowania wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.

Art. 2. Ilekroć w ustawie jest mowa o:

1) członku rodziny – należy przez to rozumieć osobę najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.), a także inną osobę wspólnie zamieszkujejącą lub gospodarującą;

2) przemoc w rodzinie – należy przez to rozumieć jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą.

Art. 3. 1. Osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się bezpłatnej pomocy, w szczególności w formie:

- 1) poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego, zawodowego i rodzinnego;
- 2) interwencji kryzysowej i wsparcia;
- 3) ochrony przed dalszym krzywdzeniem, przez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się i zbliżania się do osoby pokrzywdzonej;

4) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;

5) badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie oraz wydania zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie;

6) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, która nie ma tytułu prawnego do zajmowanego wspólnie ze sprawcą przemocy lokalu, pomocy w uzyskaniu mieszkania.

2. Minister właściwy do spraw zdrowia określi, w drodze rozporządzenia, wzór zaświadczenia lekarskiego o przyczynach i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie, uwzględniając przydatność zaświadczenia dla ochrony prawnej osoby dotkniętej przemocą w rodzinie.

Art. 4. Wobec osób stosujących przemoc w rodzinie stosuje się przewidziane w niniejszej ustawie środki mające na celu zapobieganie ich kontaktowaniu się z osobami pokrzywdzonymi oraz oddziaływania korekcyjno-edukacyjne.

Art. 5. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia:

1) standard podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie,

2) kwalifikacje osób zatrudnionych w specjalistycznych ośrodkach wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie,

3) szczegółowe kierunki prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie,

4) kwalifikacje osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne

– uwzględniając konieczność dostosowania zakresu pomocy do sytuacji oraz potrzeb osób dotkniętych przemocą w rodzinie, a także efektywność usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie i skuteczność oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.

Art. 6. 1. Zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie są realizowane przez organy administracji rządowej i jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych w przepisach ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1362, z późn. zm.) lub ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473, z późn. zm.), chyba że przepisy niniejszej ustawy stanowią inaczej.

2. Do zadań własnych gminy należy w szczególności tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym:

1) opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie;

2) prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w szczególności poprzez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczych i wychowawczych kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie;

3) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia;

4) tworzenie zespołów interdyscyplinarnych.

3. Do zadań własnych powiatu należy w szczególności:

1) opracowanie i realizacja powiatowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie;

2) opracowanie i realizacja programów służących działaniom profilaktycznym mającym na celu udzielenie specjalistycznej pomocy, zwłaszcza w zakresie promowania i wdrożenia prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie;

3) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia;

4) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach interwencji kryzysowej.

4. Do zadań z zakresu administracji rządowej realizowanych przez powiat należy w szczególności:

1) tworzenie i prowadzenie specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;

2) opracowywanie i realizacja programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

5. Środki na realizację i obsługę zadań, o których mowa w ust. 4, zapewnia budżet państwa.

6. Do zadań własnych samorządu województwa należy w szczególności:

1) opracowanie i realizacja wojewódzkiego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

2) inspirowanie i promowanie nowych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

3) opracowywanie ramowych programów ochrony ofiar przemocy w rodzinie oraz ramowych programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie;

4) organizowanie szkoleń dla osób realizujących zadania związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie.

Art. 6a. Osoby kierujące specjalistycznymi ośrodkami wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie muszą spełniać wymogi dotyczące kwalifikacji określone w art. 122 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

Art. 7. 1. Do zadań wojewody należy w szczególności:

1) opracowywanie materiałów instruktażowych, zaleceń, procedur postępowania interwencyjnego w sytuacjach kryzysowych związanych z przemocą w rodzinie dla osób realizujących te zadania;

2) monitorowanie zjawiska przemocy w rodzinie;

3) powoływanie i odwoływanie Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie;

4) monitorowanie realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie przy pomocy Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie;

5) nadzór nad realizacją zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie realizowanych przez samorząd gminny, powiatowy i województwa;

6) kontrola realizacji zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie wykonywanych przez podmioty niepubliczne na podstawie umów z organami administracji rządowej i samorządowej.

2. Do nadzoru i kontroli, o których mowa w ust. 1 pkt 5 i 6, stosuje się odpowiednio przepisy art. 126–133 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

3. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia:

1) organizację i tryb przeprowadzania nadzoru i kontroli, kwalifikacje inspektorów upoważnionych do wykonywania czynności nadzorczych i kontrolnych, a także wzór legitymacji uprawniającej do wykonywania czynności nadzorczych i kontrolnych,

2) kwalifikacje Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie – uwzględniając konieczność zapewnienia odpowiedniego poziomu wykonywania zadań.

Art. 8. Do zadań ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego należy w szczególności:

1) zlecenie i finansowanie badań, ekspertyz i analiz dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie;

2) prowadzenie działań promujących podnoszenie świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie;

3) powoływanie i odwoływanie Krajowego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w randze sekretarza lub podsekretarza stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego;

4) monitorowanie realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie przy pomocy koordynatora, o którym mowa w pkt 3;

5) opracowanie oraz wydawanie co najmniej raz na dwa lata wytycznych do prowadzenia szkoleń w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

6) opracowywanie i finansowanie programów osłonowych z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

7) finansowe wspieranie programów z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie realizowanych przez:

a) jednostki samorządu terytorialnego,

b) organizacje pozarządowe działające na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie,

c) jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancji wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Art. 8a. Do zadań Prokuratora Generalnego należy opracowywanie i wydawanie co najmniej raz na dwa lata wytycznych dotyczących zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Art. 9. 1. Organy administracji rządowej i samorządowej współdziałają z organizacjami pozarządowymi oraz kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie udzielania pomocy osobom dotkniętym przemocą, oddziaływania na osoby stosujące przemoc oraz podnoszenia świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie.

2. Organy administracji rządowej lub samorządowej mogą zlecać realizację zadań określonych w ustawie w trybie przewidzianym w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. Nr 96, poz. 873, z późn. zm.).

Art. 9a. 1. Gmina podejmuje działania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności w ramach pracy w zespole interdyscyplinarnym.

2. Zespół interdyscyplinarny powołuje wójt, burmistrz albo prezydent miasta.

3. W skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzi przedstawiciele:

1) jednostek organizacyjnych pomocy społecznej;

2) gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych;

3) Policji;

4) oświaty;

- 5) ochrony zdrowia;
- 6) organizacji pozarządowych.

4. W skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzi także kuratorzy sądowi.

5. W skład zespołu interdyscyplinarnego mogą wchodzić także prokuratorzy oraz przedstawiciele podmiotów innych niż określone w ust. 3, działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

6. Przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego jest wybierany na pierwszym posiedzeniu zespołu spośród jego członków.

7. Posiedzenia zespołu interdyscyplinarnego odbywają się w zależności od potrzeb, jednak nie rzadziej niż raz na trzy miesiące.

8. Zespół interdyscyplinarny działa na podstawie porozumień zawartych między wójtem, burmistrzem albo prezydentem miasta a podmiotami, o których mowa w ust. 3 lub 5. 9. Obsługę organizacyjno-techniczną zespołu interdyscyplinarnego zapewnia ośrodek pomocy społecznej.

10. Zespół interdyscyplinarny może tworzyć grupy robocze w celu rozwiązywania problemów związanych z wystąpieniem przemocy w rodzinie w indywidualnych przypadkach.

11. W skład grup roboczych wchodzi przedstawiciele:

- 1) jednostek organizacyjnych pomocy społecznej;
- 2) gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych;
- 3) Policji;
- 4) oświaty;
- 5) ochrony zdrowia.

12. W skład grup roboczych mogą wchodzić także kuratorzy sądowi, a także przedstawiciele innych podmiotów, specjaliści w dziedzinie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

13. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych wykonują zadania w ramach obowiązków służbowych lub zawodowych.

14. Prace w ramach grup roboczych są prowadzone w zależności od potrzeb zgłaszanych przez zespół interdyscyplinarny lub wynikających z problemów występujących w indywidualnych przypadkach.

15. Rada gminy określi, w drodze uchwały, tryb i sposób powoływania i odwoływania członków zespołu interdyscyplinarnego oraz szczegółowe warunki jego funkcjonowania.

Art. 9b. 1. Zespół interdyscyplinarny realizuje działania określone w gminnym programie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie.

2. Zadaniem zespołu interdyscyplinarnego jest integrowanie i koordynowanie działań podmiotów, o których mowa w art. 9a ust. 3 i 5, oraz specjalistów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności przez:

- 1) diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie;
- 2) podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku;
- 3) inicjowanie interwencji w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie;
- 4) rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym;
- 5) inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie.

3. Do zadań grup roboczych należy, w szczególności:

- 1) opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie;
- 2) monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy;
- 3) dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz efektów tych działań.

Art. 9c. 1. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych w zakresie niezbędnym do realizacji zadań, o których mowa w art. 9b ust. 2 i 3, mogą przetwarzać dane osób dotkniętych przemocą w rodzinie i osób stosujących przemoc w rodzinie, dotyczące: stanu zdrowia, nałogów, skazań, orzeczeń o ukaraniu, a także innych orzeczeń wydanych w postępowaniu sądowym lub administracyjnym, bez zgody i wiedzy osób, których dane te dotyczą.

2. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych zobowiązani są do zachowania poufności

wszelkich informacji i danych, które uzyskali przy realizacji zadań, o których mowa w art. 9b ust. 2 i 3. Obowiązek ten rozciąga się także na okres po ustaniu członkostwa w zespole interdyscyplinarnym oraz w grupach roboczych.

3. Przed przystąpieniem do wykonywania czynności, o których mowa w art. 9b ust. 2 i 3, członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych składają organowi, o którym mowa w art. 9a ust. 2, oświadczenie o następującej treści: „Oświadczam, że zachowam poufność informacji i danych, które uzyskałem przy realizacji zadań związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie oraz, że znane mi są przepisy o odpowiedzialności karnej za udostępnienie danych osobowych lub umożliwienie do nich dostępu osobom nieuprawnionym.”.

Art. 9d. 1. Podejmowanie interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą odbywa się w oparciu o procedurę „Niebieskie Karty” i nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie.

2. Procedura „Niebieskie Karty” obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie.

3. Przedstawiciele podmiotów, o których mowa w ust. 2, realizują procedurę „Niebieskie Karty” w oparciu o zasadę współpracy i przekazują informacje o podjętych działaniach przewodniczącemu zespołu interdyscyplinarnego.

4. Wszczęcie procedury „Niebieskie Karty” następuje przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta” w przypadku powzięcia, w toku prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych, podejrzenia stosowania przemocy wobec członków rodziny lub w wyniku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny lub przez osobę będącą świadkiem przemocy w rodzinie.

5. Rada Ministrów określi, w drodze rozporządzenia, procedurę „Niebieskie Karty” oraz wzory formularzy „Niebieska Karta” wypełnianych przez przedstawicieli podmiotów realizujących procedurę „Niebieskie Karty”, mając na uwadze skuteczność działań wobec osób dotkniętych przemocą w rodzinie i dobro tych osób.

Art. 10. 1. W celu tworzenia warunków skutecznego przeciwdziałania przemocy w rodzinie Rada Ministrów przyjmie Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, określający szczegółowe działania w zakresie:

1) zapewnienia ochrony i udzielania pomocy osobom dotkniętym przemocą w rodzinie;

2) oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie;

3) podnoszenia świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie oraz promowania metod wychowawczych bez użycia przemocy;

4) upowszechniania informacji o możliwościach i formach udzielania pomocy zarówno osobom dotkniętym przemocą, jak i stosującym przemoc w rodzinie.

2. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na szczeblu centralnym realizuje koordynator, o którym mowa w art. 8 pkt 3. 3. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na szczeblu wojewódzkim realizuje koordynator, o którym mowa w art. 7 ust. 1 pkt 3. Art. 10a. 1. Tworzy się Zespół Monitorujący do spraw Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, zwany dalej „Zespołem”, jako organ opiniodawczo-doradczy ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego.

2. Kadencja Zespołu trwa 3 lata.

3. Do zadań Zespołu należy w szczególności:

1) inicjowanie i wspieranie działań mających na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie;

2) monitorowanie działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

3) wyrażanie opinii w sprawach dotyczących stosowania ustawy oraz inicjowanie zmian przepisów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

4) wyrażanie opinii w przypadku sporów między organami administracji publicznej a organizacjami pozarządowymi realizującymi zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

5) wyrażanie opinii w sprawach zadań publicznych w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz w sprawach zlecania tych zadań do realizacji przez podmioty wymienione w art. 9 ust. 1;

6) opracowanie standardów pomocy ofiarom przemocy w rodzinie i pracy z osobami stosującymi przemoc w rodzinie;

7) tworzenie, we współpracy z podmiotami wymienionymi w art. 9 ust. 1, mechanizmów informowania o standardach udzielania pomocy ofiarom przemocy w rodzinie i pracy z osobami stosującymi przemoc w rodzinie;

8) upowszechnianie wyników monitoringu działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Art. 10b. 1. W skład Zespołu minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego powołuje:

1) Krajowego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie;

2) siedmiu przedstawicieli organów administracji rządowej i jednostek im podległych lub przez nie nadzorowanych powołanych spośród osób zgłoszonych przez te organy i osób kierujących tymi jednostkami;

3) pięciu przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego powołanych spośród osób zgłoszonych przez stronę samorządową w Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego;

4) dziesięciu przedstawicieli organizacji pozarządowych, związków i porozumień organizacji pozarządowych oraz kościołów i związków wyznaniowych powołanych spośród osób zgłoszonych przez te podmioty.

2. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego odwołuje członka Zespołu przed upływem kadencji:

1) na jego wniosek;

2) na wniosek podmiotu, którego jest on przedstawicielem;

3) w przypadku skazania prawomocnym wyrokiem za przestępstwo umyślne lub umyślne przestępstwo skarbowe.

Art. 10c. 1. Przewodniczącym Zespołu jest Krajowy Koordynator Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

2. Posiedzenia Zespołu zwoływane są przez Przewodniczącego Zespołu lub na wniosek co najmniej jednej czwartej liczby członków Zespołu, nie rzadziej jednak niż raz na pół roku.

3. Członkowie Zespołu korzystają ze zwolnień w pracy w celu uczestniczenia w posiedzeniach Zespołu i przy-

sługuje im zwrot kosztów podróży ze środków budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego.

Art. 10d. Organy administracji rządowej oraz podległe im państwowe jednostki organizacyjne, na wniosek przewodniczącego Zespołu, udzielają Zespołowi wszechstronnej pomocy przy wykonywaniu jego zadań, a w szczególności przedstawiają niezbędne informacje lub dokumenty.

Art. 10e. Obsługę administracyjno-biurową Zespołu zapewnia urząd obsługujący ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego.

Art. 10f. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia, tryb powoływania członków Zespołu oraz organizację i tryb działania Zespołu, a także zasady uczestnictwa w jego pracach, uwzględniając konieczność zapewnienia odpowiedniego poziomu wykonywania przez Zespół zadań.

Art. 11. Rada Ministrów składa corocznie Sejmowi i Senatowi Rzeczypospolitej Polskiej, w terminie do dnia 30 września, sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Art. 11a. 1. Jeżeli członek rodziny wspólnie zajmujący mieszkanie, swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie, osoba dotknięta przemocą może żądać, aby sąd zobowiązał go do opuszczenia mieszkania.

2. Sąd rozpoznaje sprawę w trybie przepisów ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, z późn. zm.) o postępowaniu nieprocesowym. Postanowienie zapada po przeprowadzeniu rozprawy, która powinna odbyć się w terminie jednego miesiąca od dnia wpływu wniosku. Staje się ono wykonalne z chwilą ogłoszenia i może być zmienione lub uchylone w razie zmiany okoliczności.

3. Do wykonania obowiązku orzeczonego na podstawie ust. 1 stosuje się odpowiednio przepisy o egzekucji obowiązku opróżnienia lokalu służącego zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych dłużnika.

Art. 12. 1. Osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych lub zawodowych powzięły podejrzenie o popełnieniu ściganego z urzędu przestęp-

stwa z użyciem przemocy w rodzinie, niezwłocznie zawiadamiają o tym Policję lub prokuratora.

2. Osoby będące świadkami przemocy w rodzinie powinny zawiadomić o tym Policję, prokuratora lub inny podmiot działający na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Art. 12a. 1. W razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie pracownik socjalny wykonujący obowiązki służbowe ma prawo odebrać dziecko z rodziny i umieścić je u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.), w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

2. Tryb umieszczania dzieci w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej regulują przepisy ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. Nr 149, poz. 887).

3. Decyzję, o której mowa w ust. 1, pracownik socjalny podejmuje wspólnie z funkcjonariuszem Policji, a także z lekarzem, lub ratownikiem medycznym, lub pielęgniarką. Przepisy art. 59810, art. 59811 § 3 i art. 59812 § 1 zdanie pierwsze ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego stosuje się odpowiednio.

4. Pracownik socjalny ma obowiązek niezwłocznego powiadomienia sądu opiekuńczego, nie później niż w ciągu 24 godzin, o odebraniu dziecka z rodziny i umieszczeniu go u niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

5. Do umieszczenia dziecka u osoby najbliższej niezamieszkującej wspólnie stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

6. Minister właściwy do spraw wewnętrznych w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia, procedurę postępowania Policji przy wykonywaniu czynności, o których mowa w ust. 1 i 3, oraz sposób dokumentowania przeprowadzonych przez Policję czynności, uwzględniając konieczność udzielenia dzieciom skutecznej pomocy.

Art. 12b. 1. Rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym przysługuje zażalenie do sądu opiekuńczego na odebranie dziecka, o którym mowa w art. 12a. W zażale-

niu można domagać się zbadania zasadności i legalności odebrania dziecka oraz prawidłowości jego dokonania.

2. Zażalenie może być wniesione za pośrednictwem pracownika socjalnego lub funkcjonariusza Policji, którzy dokonali odebrania dziecka. W takim przypadku zażalenie podlega niezwłocznemu przekazaniu do sądu opiekuńczego.

3. Sąd rozpatruje zażalenie niezwłocznie, nie później jednak niż w ciągu 24 godzin. W razie uznania bezzasadności lub nielegalności odebrania dziecka sąd zarządza natychmiastowe przekazanie dziecka rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym, od których dziecko zostało odebrane.

4. W przypadku stwierdzenia bezzasadności, nielegalności lub nieprawidłowości odebrania dziecka sąd zawiadamia o tym przełożonych osób, które dokonały odebrania.

Art. 12c. O prawie do złożenia zażalenia, wraz ze wskazaniem sądu opiekuńczego właściwego miejscowo do jego rozpatrzenia, pracownik socjalny lub funkcjonariusz Policji poucza rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych dziecka. Pouczenie to należy wręczyć na piśmie.

Art. 12d. 1. W przypadku gdy wniosek kuratora zawodowego o zarządzanie wykonania warunkowo zawieszonoj kary pozbawienia wolności lub odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia dotyczy skazanego za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny, który w okresie próby rażąco naruszył porządek prawny, ponownie używając przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny, sąd właściwy do rozpoznania wniosku zarządza zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie skazanego na posiedzenie w przedmiocie rozpoznania wniosku.

2. Zatrzymanemu, na jego żądanie, należy niezwłocznie umożliwić nawiązanie w dostępnej formie kontaktu z adwokatem, a także bezpośrednią z nim rozmowę.

3. Wydane przez sąd postanowienie o zarządzaniu wykonania kary albo o odwołaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia podlega wykonaniu z chwilą jego wydania; sąd, który wydał postanowienie, albo sąd właściwy do rozpoznania zażalenia może wstrzymać wykonanie postanowienia.

ROZPORZĄDZENIE RADY MINISTRÓW

z dnia 13 września 2011 r.

w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”

(Dz. U. z dnia 3 października 2011 r.)

Na podstawie art. 9d ust. 5 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493, z późn. zm.) zarządza się, co następuje:

§ 1. Rozporządzenie określa:

1) procedurę „Niebieskie Karty”, zwaną dalej „procedurą”;

2) wzory formularzy „Niebieska Karta” wypełniane przez przedstawicieli podmiotów realizujących procedurę.

§ 2. 1. Wszczęcie procedury następuje przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A” przez przedstawiciela jednego z podmiotów wymienionych w art. 9d ust. 2 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, zwanej dalej „ustawą”, w obecności osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie.

2. Wzór formularza „Niebieska Karta – A” stanowi załącznik nr 1 do rozporządzenia.

3. W przypadku braku możliwości wypełnienia formularza „Niebieska Karta – A” z uwagi na nieobecność osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, stan jej zdrowia lub ze względu na zagrożenie jej życia lub zdrowia, wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A” następuje niezwłocznie po nawiązaniu bezpośredniego kontaktu z tą osobą lub po ustaniu przyczyny uniemożliwiającej jego wypełnienie.

4. W przypadku gdy nawiązanie bezpośredniego kontaktu z osobą, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, jest niewykonalne, wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A” następuje bez udziału tej osoby.

§ 3. Wszczynając procedurę, podejmuje się działania interwencyjne mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie.

§ 4. Rozmowę z osobą, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, przeprowadza się w warunkach gwarantujących swobodę wypowiedzi i poszanowanie godności tej osoby oraz zapewniających jej bezpieczeństwo.

§ 5. 1. W przypadku podejrzenia stosowania przemocy w rodzinie wobec dziecka, czynności podejmowane i realizowane w ramach procedury, zwane dalej „działaniami”, przeprowadza się w obecności rodzica, opiekuna prawnego lub faktycznego.

2. Jeżeli osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie wobec dziecka, są rodzice, opiekunowie prawni lub faktyczni, działania z udziałem dziecka przeprowadza się w obecności pełnoletniej osoby najbliższej w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.), zwanej dalej „osobą najbliższą”.

3. Działania z udziałem dziecka, co do którego istnieje podejrzenie, że jest dotknięte przemocą w rodzinie, powinny być prowadzone w miarę możliwości w obecności psychologa.

§ 6. 1. Po wypełnieniu formularza „Niebieska Karta – A” osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, przekazuje się formularz „Niebieska Karta – B”.

2. Wzór formularza „Niebieska Karta – B” stanowi załącznik nr 2 do rozporządzenia.

3. Jeżeli osobą, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, jest dziecko, formularz „Niebieska Karta – B” przekazuje się rodzicowi, opiekunowi prawnemu lub faktycznemu albo osobie, która zgłosiła podejrzenie stosowania przemocy w rodzinie.

4. Formularz „Niebieska Karta – B” nie przekazuje się osobie, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie.

§ 7. 1. Przekazanie wypełnionego formularza „Niebieska Karta – A” do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego

scyplinarnego następuje niezwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni od dnia wszczęcia procedury.

2. Kopię wypełnionego formularza „Niebieska Karta – A” pozostawia się u wszczynającego procedurę.

§ 8. 1. Przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego po otrzymaniu formularza „Niebieska Karta – A” niezwłocznie, nie później niż w ciągu 3 dni od dnia jego otrzymania, przekazuje go członkom zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej.

2. Na posiedzeniu członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej w obecności zaproszonej osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, dokonują analizy sytuacji rodziny i wypełniają formularz „Niebieska Karta – C”.

3. Wzór formularza „Niebieska Karta – C” stanowi załącznik nr 3 do rozporządzenia.

4. Na posiedzenie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej nie zaprasza się dziecka.

5. Niestawiennictwo osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, nie wstrzymuje prac zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej.

6. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej wypełniają formularz „Niebieska Karta – D” w obecności osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie.

7. Wzór formularza „Niebieska Karta – D” stanowi załącznik nr 4 do rozporządzenia.

§ 9. 1. Jeżeli w trakcie działań dokonywanych przez przedstawiciela podmiotu, o którym mowa w art. 9d ust. 2 ustawy, zachodzi podejrzenie, że osoba, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, dopuściła się po raz kolejny stosowania przemocy w rodzinie, wypełnia się formularz „Niebieska Karta – A” w zakresie niezbędnym do udokumentowania nowego zdarzenia i przesyła go do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego.

2. Jeżeli zachodzi podejrzenie, że osoba, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, dopuściła się po raz kolejny stosowania przemocy w rodzinie w trakcie działań dokonywanych przez zespół interdyscy-

plinarny lub grupę roboczą, wypełnia się formularz „Niebieska Karta – C” w zakresie niezbędnym do udokumentowania nowego zdarzenia.

§ 10. 1. Wszystkie działania są dokumentowane.

2. W przypadku podejrzenia popełnienia przestępstwa dokumenty, o których mowa w ust. 1, są przekazywane organom właściwym do prowadzenia postępowania przygotowawczego.

§ 11. W ramach procedury pracownik socjalny jednostki organizacyjnej pomocy społecznej:

1) diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;

2) udziela kompleksowych informacji o:

a) możliwościach uzyskania pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej, oraz wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie,

b) formach pomocy dzieciom doznającym przemocy w rodzinie oraz o instytucjach i podmiotach świadczących tę pomoc,

c) możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;

3) organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;

4) zapewnia osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb, schronienie w całodobowej placówce świadczącej pomoc, w tym w szczególności w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;

5) może prowadzić rozmowy z osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, na temat konsekwencji stosowania przemocy w rodzinie oraz informuje te osoby o możliwościach podjęcia leczenia lub terapii i udziale w programach oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

§ 12. W ramach procedury przedstawiciel gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych podejmuje

działania, o których mowa w § 11 pkt 1–3 i 5. § 13. W ramach procedury funkcjonariusz Policji:

1) udziela osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, niezbędnej pomocy, w tym udziela pierwszej pomocy;

2) organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;

3) podejmuje, w razie potrzeby, inne niezbędne czynności zapewniające ochronę życia, zdrowia i mienia osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, włącznie z zastosowaniem na podstawie odrębnych przepisów w stosunku do osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, środków przymusu bezpośredniego i zatrzymania;

4) przeprowadza, o ile jest to możliwe, z osobą, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, rozmowę, w szczególności o odpowiedzialności karnej za znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, oraz wzywa osobę, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, do zachowania zgodnego z prawem i zasadami współżycia społecznego;

5) przeprowadza na miejscu zdarzenia, w przypadkach niecierpiących zwłoki, czynności procesowe w niezbędnym zakresie, w granicach koniecznych do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa;

6) podejmuje działania mające na celu zapobieganie zagrożeniom mogącym występować w rodzinie, w szczególności składa systematyczne wizyty sprawdzające stan bezpieczeństwa osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb określonych przez zespół interdyscyplinarny lub grupę roboczą.

§ 14. 1. W ramach procedury przedstawiciel ochrony zdrowia każdorazowo udziela osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, infor-

macji o możliwościach uzyskania pomocy i wsparcia oraz o uprawnieniu do uzyskania bezpłatnego zaświadczenia lekarskiego o ustaleniu przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie.

2. Jeżeli stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, wymaga przewiezienia jej do podmiotu leczniczego, formularz „Niebieska Karta – A” wypełnia przedstawiciel podmiotu leczniczego, do którego osoba ta została przewieziona.

3. Przedstawicielem ochrony zdrowia uprawnionym do działań jest osoba wykonująca zawód medyczny, w tym lekarz, pielęgniarka, położna i ratownik medyczny.

§ 15. W ramach procedury przedstawiciel oświaty:

1) podejmuje działania, o których mowa w § 11 pkt 2 lit. a i c oraz pkt 3 i 5;

2) diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w tym w szczególności wobec dzieci;

3) udziela kompleksowych informacji rodzicowi, opiekunowi prawnemu, faktycznemu lub osobie najbliższej o możliwościach pomocy psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej oraz wsparcia rodzinie, w tym o formach pomocy dzieciom świadczonych przez instytucje i podmioty w zakresie specjalistycznej pomocy na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie.

§ 16. 1. W ramach procedury członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej:

1) udzielają pomocy osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;

2) podejmują działania w stosunku do osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, w celu zaprzestania stosowania tego rodzaju zachowań;

3) zapraszają osobę, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, na spotkanie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej;

4) opracowują indywidualny plan pomocy dla osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, i jej rodziny, który zawiera propozycje działań pomocowych;

5) rozstrzygają o braku zasadności podejmowania działań.

2. Indywidualny plan pomocy obejmuje ogół działań podejmowanych przez osobę, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, oraz podmioty, o których mowa w art. 9d ust. 2 ustawy, w celu poprawy sytuacji życiowej tej osoby oraz jej rodziny.

3. Indywidualny plan pomocy może ulegać zmianie w zależności od potrzeb i sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w szczególności w sytuacjach, o których mowa w § 9 ust. 2. § 17. 1. Przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego wzywa osobę, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, na spotkanie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej.

2. Spotkania z osobami, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, oraz osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, nie mogą być organizowane w tym samym miejscu i czasie.

3. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej podejmują działania w stosunku do osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, w szczególności:

- 1) diagnozują sytuację rodziny, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą;
- 2) przekazują informacje o konsekwencjach popełnianych czynów;
- 3) motywują do udziału w programach oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych;
- 4) przeprowadzają rozmowę pod kątem nadużywania alkoholu, środków odurzających, substancji psychotropowych lub leków;
- 5) przekazują informacje o koniecznych do zrealizowania działaniach w celu zaprzestania stosowania przemocy w rodzinie.

4. Jeżeli osoba, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, nadużywa alkoholu, członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej kierują tę osobę do gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych.

§ 18. 1. Zakończenie procedury następuje w przypadku:

- 1) ustania przemocy w rodzinie i uzasadnionego przypuszczenia o zaprzestaniu dalszego stosowania przemocy

w rodzinie oraz po zrealizowaniu indywidualnego planu pomocy albo

- 2) rozstrzygnięcia o braku zasadności podejmowania działań.

2. Zakończenie procedury wymaga udokumentowania w formie protokołu podpisanego przez przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego, który powinien zawierać:

- 1) dane dotyczące osób, wobec których realizowana była procedura;
  - 2) datę rozpoczęcia i zakończenia procedury;
  - 3) opis podjętych działań w ramach procedury.
3. O zakończeniu procedury powiadamia się podmioty uczestniczące w procedurze po jej zakończeniu.

§ 19. Rozporządzenie wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

IX. Kwestionariusze oceny ryzyka

150

Kwestionariusz oceny ryzyka – opracowany przez MSWiA i KGP
W przypadku wystąpienia czynników ryzyka zaznacz X w kratce

1	Czy doszło do aktów przemocy z użyciem niebezpiecznego narzędzia lub gróźb jej życia?	
2	Czy sprawca grozi ofierze zabiciem? Czy ofiara boi się o swoje życie? Czy ofiara uważa, że jest zdolny do zabicia jej?	
3	Czy doszło do duszenia?	

pozytywna odpowiedź na jedno z pytań 1–3
▼
Zacznij procedurę Niebieskiej Karty +
Rozważ zatrzymanie

4	Czy w ostatnim czasie doszło do nasilenia przemocy?	
5	Czy sprawca ma zaburzenia psychiczne, leczy lub leczył się psychiatrycznie?	
6	Czy sprawca jest pod wpływem środków odurzających (alkohol/narkotyki/leki)?	
7	Czy sprawca był wcześniej karany za przestępstwa z użyciem przemocy (w rodzinie lub poza nią)?	
8	Czy sprawca kiedykolwiek groził lub próbował popełnić samobójstwo?	
9	Czy ofiara przemocy próbowała popełnić samobójstwo?	
10	Czy sprawca jest chorobliwie zazdrosny o ofiarę przemocy?	
11	Czy w ostatnim czasie ofiara przemocy rozstawała się ze sprawcą?	
12	Czy ofiara przemocy kiedykolwiek została pobita przez sprawcę, gdy była w ciąży?	
13	Czy w domu jest broń?	

pozytywna odpowiedź na więcej niż 4 pytania 4–13
▼
Zacznij procedurę Niebieskiej Karty +
Rozważ zatrzymanie

pozytywna odpowiedź na 2–4 z pytań 4–13
▼
Zacznij procedurę Niebieskiej Karty

Sprawca – osoba, co do której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie

Ofiara – osoba, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie

Przemoc w rodzinie – jednorazowe albo powtarzające się umyślne działania lub zaniechania naruszające prawa lub dobra osobiste najbliższej lub innych osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących

Osoba najbliższa – (wg art. 115§11 k.k.) – małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu

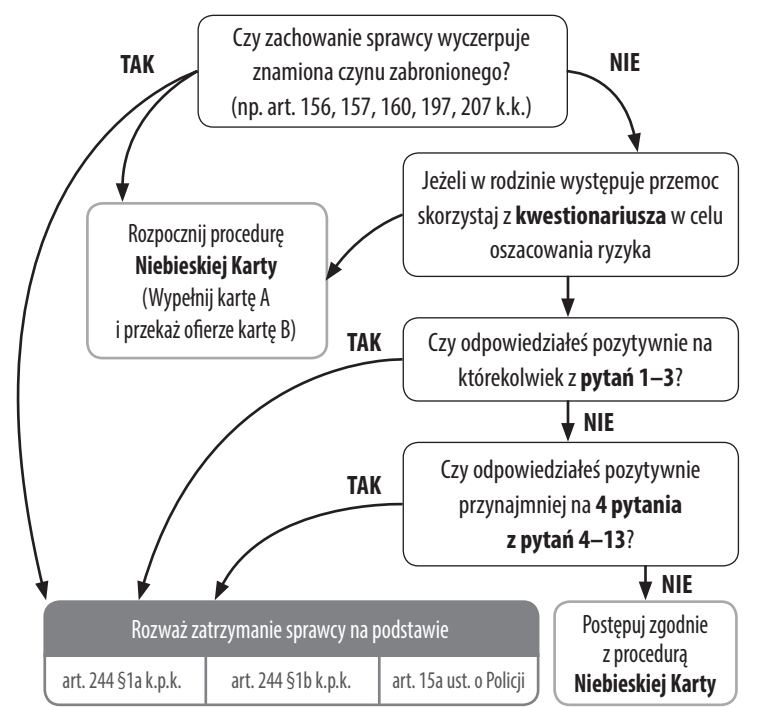
Interwencja w związku z przemocą w rodzinie

Część A przemoc wobec osób dorosłych

Jeżeli na miejscu interwencji znajduje się **dziecko** zwróć uwagę na jego potrzeby!
Pamiętaj, że ofiarą lub sprawcą przemocy w rodzinie może być **mężczyzna** lub **kobieta**

Jeżeli sprawcą **nie jest osoba najbliższa** lub wspólnie zamieszkująca lub gospodarująca to **działaj na zasadzie odrębnych przepisów**

151

art. 244§1a k.p.k.
Policja ma prawo zatrzymać osobę podejrzaną, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, a zachodzi obawa, że ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi

art. 244§1b k.p.k.
Policja zatrzymuje osobę podejrzaną, jeśli przestępstwo, o którym mowa w §1a zostało popełnione przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego przedmiotu, a zachodzi obawa, że ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec osoby wspólnie zamieszkującej, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi

art. 15a ust. o Policji
Funkcjonariusz Policji ma prawo zatrzymania sprawców przemocy w rodzinie stwarzających bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego w trybie określonym w art.15

Kwestionariusz szacowania ryzyka – opracowany przez MSWiA i KGP
 W przypadku wystąpienia czynników ryzyka X w kratce.
 Zwróć uwagę, że w rodzinie może być **kilkoro dzieci**

152

1	Czy sprawca rzucił dzieckiem?	
2	Czy sprawca dusił dziecko?	
3	Czy sprawca bije, uderza, popycha, rzuca w dziecko ciężkim przedmiotem?	
4	Czy sprawca przypalał dziecko papierosem lub innym rozgrzanym przedmiotem?	

Pozytywna odpowiedź na jedno z pytań 1–4
 ▼
 Zaczynij procedurę Niebieskiej Karty +
Rozważ zatrzymanie lub odebranie dziecka

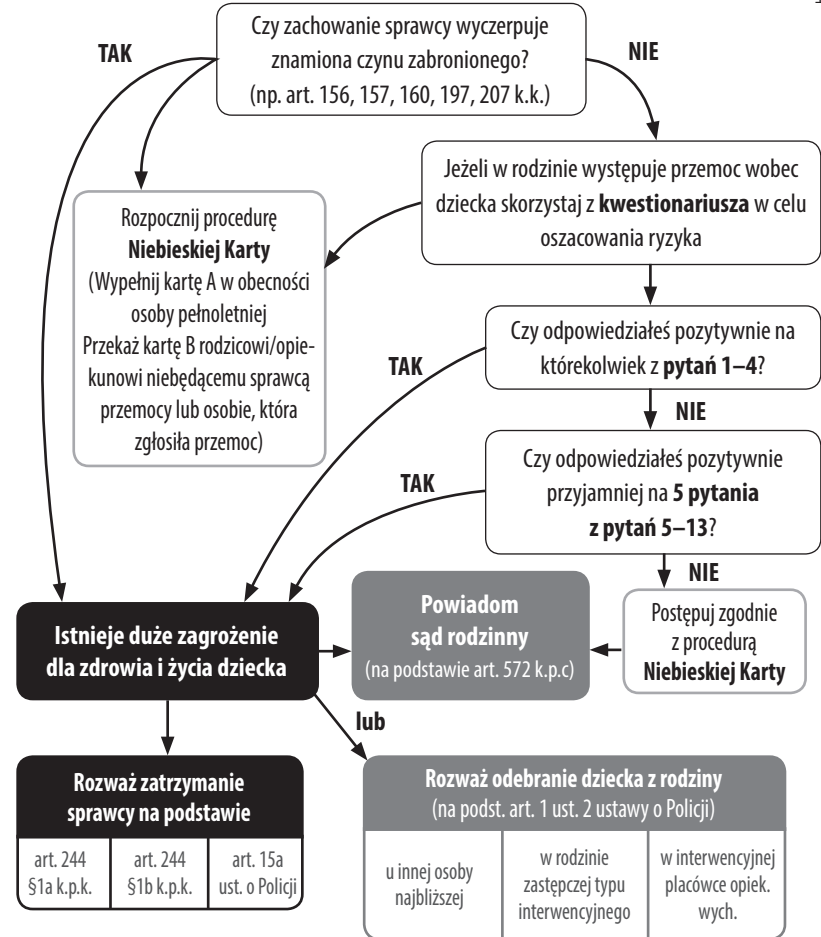
5	Czy sprawca uderzył dziecko przedmiotem lub rzucił w dziecko przedmiotem?	
6	Czy sprawca jest agresywny słownie wobec dziecka (krzyczy/wyzywa)?	
7	Czy kiedykolwiek musiałaś/eś bronić dziecko przed sprawcą?	
8	Czy sprawca groził/straszył dziecko?	
9	Czy uważasz, że sprawca może zrobić krzywdę dziecku?	
10	Czy agresywne zachowanie wobec dziecka zdarzało się wcześniej?	
11	Czy są widoczne oznaki zaniedbywania dziecka?	
12	Czy występują inne niepokojące zachowania wobec dziecka?	
13	Wiek dziecka od 0 do 6 lat lub niepełnosprawność	

Pozytywna odpowiedź na więcej niż 5 pytań 5–13
 ▼
 Zaczynij procedurę Niebieskiej Karty +
Rozważ zatrzymanie lub odebranie dziecka

Pozytywna odpowiedź na 2 do 4 z pytań 5–13
 ▼
 Zaczynij procedurę Niebieskiej Karty

Interwencja w związku z przemocą w rodzinie | **Część B przemoc wobec dzieci**

153

Uwaga! zaistnienie nawet jednego z wymienionych czynników ryzyka lub innego niepokojącego sygnału może świadczyć o występowaniu przemocy w rodzinie. Kwestionariusz jest jedynie narzędziem pomocniczym. Zaufaj swojej intuicji i wdrażaj znane Ci przepisy i procedury.

Zwróć uwagę na stan **zdrowia** dziecka. W razie wątpliwości wezwij lekarza!

Kwestionariusz (RIC) CAADA-DASH, stosowany w Wlk. Brytanii przez niezależnych doradców ds. przemocy domowej (IDVA) oraz inne instytucje i organizacje, z wyjątkiem policji* w celu ustalenia, czy sprawę należy przekazać do zespołu MARAC.

154

Proszę wyjaśnić, że pytania te zadawane są w celu zapewnienia bezpieczeństwa i ochrony osobom zainteresowanym.				
Proszę zaznaczyć kratkę, jeśli dany czynnik wystąpił ☒ . W celu rozwinięcia odpowiedzi proszę skorzystać z miejsca na komentarze na końcu tego formularza.	Tak (zaznacz)	Nie	Nie wiem	Określ źródło informacji jeśli nie jest nim ofiara, np. funkcjonariusz policji
Zakłada się, że głównym źródłem informacji jest ofiara. Jeśli tak nie jest, proszę to zaznaczyć w prawej kolumnie.				
1. Czy obecne zajście zakończyło się obrażeniami ciała? (Proszę podać jakimi i czy były to pierwsze obrażenia.)	☐	☐	☐	
2. Czy boisz się? Komentarz:	☐	☐	☐	
3. Czego się boisz? Czy kolejnych obrażeń lub przemocy? (Proszę podać, co według ciebie (imię/nazwisko sprawcy/sprawców) może zrobić i komu, w tym dzieciom). Komentarz:	☐	☐	☐	
4. Czy czujesz odizolowanie od rodziny / przyjaciół, tzn. czy (imię/nazwisko sprawcy/sprawców) próbuje uniemożliwić ci kontakt z przyjaciółmi / rodziną / lekarzem lub innymi osobami? Komentarz:	☐	☐	☐	
5. Czy cierpisz na depresję lub masz myśli samobójcze?	☐	☐	☐	
6. Czy w ostatnim roku odeszłaś/odszedłeś od (imię/nazwisko sprawcy/sprawców) lub próbowała(e)ś odejść?	☐	☐	☐	
7. Czy istnieje konflikt dotyczący kontaktu z dziećmi?	☐	☐	☐	
8. Czy (.....) ciągle wysyła SMS-y, dzwoni, kontaktuje się, chodzi za tobą, prześladowa cię lub nęka? (Proszę rozwinąć odpowiedź, aby określić, co się dzieje i czy uważasz, że (...) robi to celowo, aby cię zastraszyć? Weź pod uwagę kontekst sytuacji i zachowanie.)	☐	☐	☐	

* Uwaga: Niniejszy kwestionariusz jest zgodny z zatwierdzonym przez ACPO modelem oceny ryzyka DASH 2009 dla policji.

155

Proszę zaznaczyć kratkę, jeśli dany czynnik wystąpił ☒ . W celu rozwinięcia odpowiedzi proszę skorzystać z miejsca na komentarze na końcu tego formularza.	Tak (zaznacz)	Nie	Nie wiem	Określ źródło informacji jeśli nie jest nim ofiara, np. funkcjonariusz policji
9. Czy jesteś w ciąży lub niedawno urodziłaś dziecko (w ciągu ostatnich 18 miesięcy)?	☐	☐	☐	
10. Czy do przemocy dochodzi częściej?	☐	☐	☐	
11. Czy przemoc jest coraz gwałtowniejsza?	☐	☐	☐	
12. Czy (.....) próbuje kontrolować wszystko co robisz i / lub jest nadmiernie zazdrosny(a)? (Jeśli chodzi o związek dotyczy to kwestii np. z kim się widzisz, czy sprawuje „policyjny” nadzór w domu, czy mówi ci, jak masz się ubierać. Weź pod uwagę przemoc motywowaną „honorem”)	☐	☐	☐	
13. Czy (.....) kiedykolwiek używał(a) broni lub innych przedmiotów, aby cię zranić?	☐	☐	☐	
14. Czy (.....) kiedykolwiek straszyl(a), że zabije ciebie lub kogoś innego i mu/jej wierzysz? (Jeśli tak, zaznacz kogo: Ciebie ☐ Dzieci ☐ Inne osoby (proszę określić) ☐	☐	☐	☐	
15. Czy (.....) kiedykolwiek próbował(a) cię udusić / zadławić / utopić?	☐	☐	☐	
16. Czy (.....) robi lub mówi rzeczy o charakterze seksualnym, w wyniku których źle się czujesz albo zranił(a) fizycznie ciebie lub kogoś innego? (Jeśli kogoś innego, proszę podać kogo).	☐	☐	☐	
17. Czy jest jakaś inna osoba, która cię straszyla lub której się boisz? (Jeśli tak, proszę podać kogo i dlaczego. Weź pod uwagę dalszą rodzinę w przypadku przemocy motywowanej „honorem”)	☐	☐	☐	
18. Czy wiesz czy (.....) zranił(a) kogoś innego? (Proszę określić kogo, w tym dzieci, rodzeństwo lub starszych członków rodziny. Weź pod uwagę przemoc motywowaną „honorem”) Dzieci ☐ Innego członka rodziny ☐ Osobę z poprzedniego związku ☐ Inne osoby (proszę określić) ☐	☐	☐	☐	

N I E Z B E D N I K I
P R A C O W N I K A | S O C J A L N E G O

Proszę zaznaczyć kratkę, jeśli dany czynnik wystąpił ☒ . W celu rozwinięcia odpowiedzi proszę skorzystać z miejsca na komentarze na końcu tego formularza.	Tak (zaznacz)	Nie	Nie wiem	Określ źródło informacji jeśli nie jest nim ofiara, np. funkcjonariusz policji
19. Czy (...) kiedykolwiek znęcał(a) się nad zwierzęciem domowym lub innym?	☐	☐	☐	
20. Czy są jakieś problemy finansowe? Na przykład czy zależyś od (...) pod względem finansowym / czy stracił(a) niedawno pracę / inne problemy finansowe?	☐	☐	☐	
21. Czy (...) miał(a) jakieś problem w zeszłym roku z narkotykami lub lekami (na receptę lub innymi), alkoholem lub zdrowiem psychicznym, co powodowało problemy w prowadzeniu normalnego życia? (Jeśli tak, proszę określić jakie i podać odpowiednie szczegóły, jeśli są znane.) Leki / narkotyki ☐ Alkohol ☐ Zdrowie psychiczne ☐	☐	☐	☐	
22. Czy (...) kiedykolwiek groził(a) lub próbował(a) popełnić samobójstwo?	☐	☐	☐	
23. Czy (...) kiedykolwiek złamał(a) warunki zwolnienia warunkowego / nakazu sądowego i / lub formalnego porozumienia dotyczącego tego, kiedy może widywać się z tobą lub z dziećmi? (Jeśli chcesz, możesz wziąć pod uwagę byłego partnera/partnerkę sprawy, o ile to istotne) Warunki zwolnienia warunkowego ☐ Zakaz molestowania / nakaz opuszczenia miejsca zamieszkania ☐ Ustalania dotyczące kontaktu z dzieckiem ☐ Nakaz ochrony przed przymusowym małżeństwem ☐ Inne ☐				
24. Czy wiesz, czy (...) miał(a) kiedykolwiek problemy z policją lub był(a) notowany(a)? (Jeśli tak, proszę podać.) Przemoc domowa ☐ Wykorzystywanie seksualne ☐ Inny rodzaj przemocy ☐ Inne ☐				
Liczba odpowiedzi 'Tak'				

Źródło: www.caada.org.uk, e-mail marac@caada.org.uk ©CAADA. Więcej informacji można uzyskać pod adresem copyright@caada.org.uk.

OCENA ZAGROŻENIA

Jacquelyn C. Campbell, Ph.D., R.N.
Copyright, 2003; www.dangerassessment.com

Prowadzone w wielu krajach badania wykazały, że niektóre zachowania kobiet i mężczyzn żyjących w związkach, w których panuje przemoc, stanowią czynniki ryzyka oznaczające zwiększone zagrożenie zabójstwem jednego z nich. Nie możemy przewidzieć, co wydarzy się w Twoim przypadku, ale chcielibyśmy, żebyś zdawała sobie sprawę, iż w relacjach opartych na przemocy zagrożenie zabójstwem jest realne. Powinnaś także wiedzieć, które czynniki ryzyka występują w Twojej sytuacji.

Zaznacz w kalendarzu przybliżone daty z ostatniego roku, w których Twój partner lub były partner użył wobec Ciebie przemocy. Korzystając z poniższej listy agresywnych zachowań, zaznacz przy tych dniach, jak poważny był ten incydent:

1. Twój mąż lub partner uderzył cię i/lub popchnął, nie zadając Ci obrażeń ani długotrwałego bólu.
2. Uderzył cię pięścią i/lub kopnął, powodując siniaki, skaleczenia i/lub długotrwały ból.
3. Pobił cię, powodując poważne obrażenia, oparzenia i/lub złamania kości.
4. Groził Ci bronią, zranił Cię w głowę, spowodował obrażenia wewnętrzne i/lub trwałe uszkodzenie ciała.
5. Użył broni; zranił cię przy użyciu broni.

(Jeżeli przebieg któregokolwiek z incydentów pasuje jednocześnie do opisów oznaczonych różnymi numerami, wpisz przy wybranej dacie numer wyższy).

Odpowiedz „tak” lub „nie” na każde z poniższych pytań (Słowo „on” odnosi się do twojego męża, partnera, byłego męża, byłego partnera lub kogokolwiek, kto obecnie stosuje wobec ciebie przemoc fizyczną)

1. Czy w ubiegłym roku do przemocy fizycznej w Twoim związku dochodziło częściej niż przedtem i czy miała ona bardziej brutalny charakter?
2. Czy on posiada broń?
3. Czy opuściłaś go w ubiegłym roku po okresie wspólnego pożycia?
3a. (Jeśli nigdy z nim nie mieszkałaś, postaw „X” w tym miejscu ....)
4. Czy on jest bezrobotny?
5. Czy kiedykolwiek użył przeciwko Tobie niebezpiecznej broni lub groził jej użyciem? (Jeśli tak, czy był to pistolet? ....)

6. Czy on czasem grozi Ci, że Cię zabije?
7. Czy był zatrzymany przez policję za stosowanie przemocy?
8. Czy wychowujesz dziecko, którego ojcem on nie jest?
9. Czy kiedykolwiek wbrew twojej woli zmusił cię do współżycia seksualnego?
10. Czy kiedykolwiek próbował Cię dusić?
11. Czy on używa narkotyków? W pytaniu tym mamy na myśli amfetaminę, metadon, „anielski pył”, heroinę, kokainę, dopalacze albo inne środki psychoaktywne lub ich mieszanki.
12. Czy on jest alkoholikiem lub nadużywa alkoholu?
13. Czy on kontroluje większość lub wszystkie twoje codzienne zajęcia? Czy mówi Ci na przykład, z kim możesz się przyjaźnić, kiedy możesz się spotkać z rodziną, ile pieniędzy możesz wydać lub kiedy możesz skorzystać z samochodu? (Jeśli próbuje, ale Ty mu nie pozwalasz, postaw „x” w tym miejscu: .....)
14. Czy on jest nieustannie zazdrosny o Ciebie i agresywnie to okazuje? (Czy mówi na przykład: „Jeśli ja nie mogę mieć ciebie, nikt nie będzie cię miał.”)
15. Czy on kiedykolwiek pobił Cię, gdy byłaś w ciąży? (Jeśli nigdy nie byłaś z nim w ciąży, postaw „x” w tym miejscu: .....)
16. Czy kiedykolwiek groził, że popełni samobójstwo lub próbował je popełnić?
17. Czy groził, że skrzywdzi Twoje dzieci?
18. Czy wydaje Ci się, że on może Cię zabić?
19. Czy on chodzi za Tobą lub Cię szpieguje, pisze do Ciebie listy lub emaile z pogroźkami, niszczy Twoją własność lub wydzwaniania do Ciebie, gdy sobie tego nie życzysz?
20. Czy kiedykolwiek groziłaś, że popełnisz samobójstwo lub próbowałaś je popełnić?

Liczba odpowiedzi „tak”: . . . . .

Dziękujemy! Skontaktuj się ze swoim terapeutą, doradcą lub rzeczniczką z organizacji kobiecej, aby dowiedzieć się, co wynik uzyskany w naszej „Ocenie zagrożenia” oznacza w Twojej konkretnej sytuacji.

X. Gdzie szukać pomocy?

Fundacja Centrum Praw Kobiet oferuje:

- bezpłatne porady prawne, socjalne, finansowe i psychologiczne
- pomoc w kontaktach z policją, prokuraturą i sądami
- bezpłatne poradniki i ulotki prawne
- bezpieczne schronienie w Specjalistycznym Ośrodku Wsparcia
- udział w grupie wsparcia oraz terapeutyczno-teatralnej
- udział w warsztatach dotyczących zarządzania finansami
- udział w warsztatach samoobrony WENDO

Nasze placówki:

Warszawa

Poradnie: ul. Wilcza 60, lok. 19, 00–679

tel./ fax: (22) 622 25 17; (22) 652 01 17

e-mail: temida@cpk.org.pl, www.cpk.org.pl; www.cpk.org.pl/finanse

ul. Piękna 66 a lok. 10 i 11, 00–672 Warszawa, tel./fax 22 6520117

Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie

tel. 606 256 790, (22) 828 38 26; sow@cpk.org.pl

Pomoc telefoniczna:

(22) 621 35 37 Telefon zaufania

(w czwartki od 10 do 16 dyżur prawny)

600 070 717 Całodobowy telefon interwencyjny

dla kobiet ofiar przemocy

Poradnie mailowe:

pomoc@cpk.org.pl

porady.prawne@cpk.org.pl

porady.psychologiczne@cpk.org.pl

Gdańsk ul. Gdyńskich Kosynierów 11 tel. (58) 341 79 15,

Grójec ul. Piłsudskiego 27, tel. 606338313

Łódź ul. Piotrkowska 115, tel. (58) 341 79 15,

Wrocław ul. Rуска 46B, tel. (71) 358 08 74,

Żyrardów ul. Mireckiego 63, tel. 882 512 900,

XI. Wybrane publikacje Fundacji Centrum Praw Kobiet

1. **Poradniki z serii *Poznaj swoje prawa...***

Jeśli jesteś ofiarą przemocy

Jeśli jesteś ofiarą gwałtu

Jeśli chcesz się rozwieść

Wszystko o alimentach i świadczeniach rodzinnych

2. **Poradniki z serii *Poznaj siebie i swój związek***

Jak dogadać się we dwoje

Jak wprowadzić równość w rodzinie

Jak się uwolnić z krzywdzącego związku

3. **Wybrane ulotki**

Przemoc w rodzinie – powiedz Nie

Przemoc w rodzinie – mężczyźni mówią Nie

Przemoc w rodzinie – masz prawo

Gwałt – to nie ty jesteś winna

Dyskryminacja – nie musisz się na to godzić

Molestowanie w pracy – powiedz Nie

Alkoholizm – nie jesteś winna, gdy on pije

Bądź rozważna – pieniądze w małżeństwie

Uwolnij się – przemoc ekonomiczna

Przemoc w rodzinie, jeśli masz naście lat – przerwij milczenie

Razem przeciw przemocy, jeśli masz naście lat – masz wybór

Ja, ty, my regaujemy – przemoc domowa

Zadbaj o siebie, gdy masz dziesiąt lat – Przemoc ekonomiczna

4. *Od przemocy ekonomicznej do niezależności*

– poradnik dla kobiet